

บทที่ 2

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีและการสหกรณ์

วัตถุประสงค์หลักในการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา คือการเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐบาล เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศ นอกจากนี้แล้วภาษีอากรยังมีประโยชน์ในอีกหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการช่วยกระจายรายได้ของประชาชน การลดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน รวมถึงการใช้ภาษีอากรเพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลด้วย ซึ่งการนำภาษีอากรมาใช้เพื่อส่งเสริมการเป็นสมาชิกสหกรณ์นั้นจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีทั้งทางภาษีอากร ทางการลง และทางการสหกรณ์ เพื่อที่จะใช้ในการนำไปวิเคราะห์ต่อไป

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎี หลักการจัดเก็บภาษีอากร และแนวคิดทฤษฎีการลงทุนและการออม รวมถึงแนวคิดและหลักการสหกรณ์

2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษีอากร

2.1.1 ความหมายของภาษีอากร

การศึกษาเรื่องภาษีอากร จำต้องศึกษาที่มาแนวคิด วัตถุประสงค์ของการจัดเก็บภาษีอากร รวมถึงฐานภาษี เพื่อใช้ในการประเมินภาษีอากร โดยต้องคำนึงถึงภาระภาษี และความคุ้มค่าในการจัดเก็บ รวมถึงความเป็นธรรมแก่ประชาชน และรัฐประกอบกัน ดังนี้

สำหรับนิยามคำว่า “ภาษีอากร” มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

“ภาษี คือการเก็บเงินจากประชาชน โดยเป็นการบังคับของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งประชาชนผู้ถูกเก็บเงินนั้นจะไม่ได้รับสิ่งตอบแทนโดยตรง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ภาษี คือเงินที่เคลื่อนย้ายจากประชาชนไปสู่รัฐ โดยประชาชนผู้เสียภาษีจะไม่ได้รับสิ่งตอบแทนโดยตรงจากรัฐ ซึ่งภาษีจะถูกจัดเก็บจากการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การหาและมีเงินได้ การใช้จ่ายเงินเพื่อการบริโภค การมีหรือถือครองทรัพย์สิน เป็นต้น”¹

อย่างไรก็ตามในความหมายที่นิยมศึกษาคือ ของนักเศรษฐศาสตร์ภาษีอากร ที่ได้ให้นิยามคำว่า “ภาษีอากร” ไว้ในวิชาเศรษฐศาสตร์ภาษีอากร ดังนี้

¹ จาก ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 3), โดย จิรศักดิ์ รอดจันทร์, 2556, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ลิขสิทธิ์ 2556 โดย สำนักแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอ็ดวิน โรเบิร์ต แอนเดอสัน เซลิกแมน (E.R.A Seligman) ได้นิยามว่า “ภาษีอากร” คือ สิ่งที่รัฐบาลบังคับจัดเก็บจากรายการเพื่อนำมาใช้จ่ายเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมโดยมิได้มีสิ่งตอบแทนโดยตรงแก่ผู้เสียภาษี ซึ่งจากคำนิยามมีสาระสำคัญแยกได้ 3 ประการ คือ ประการแรก สิ่งที่รัฐบาลบังคับจัดเก็บจากรายการ โดยการบังคับ ไม่ว่าจะป็นรายได้ สิ่งของ ผลประโยชน์ หรือ บริการ ประการที่สองภาษีที่จัดเก็บได้ต้องนำไปใช้จ่ายเป็นประโยชน์แก่สาธารณะ และประการที่สาม ผู้เสียภาษีอากรนั้นจะได้รับประโยชน์จากภาษีทางอ้อม เช่นการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินสาธารณะร่วมกัน

ซีเอ็ม อัลแลน (CM. Allan) ได้นิยามความหมายของภาษีอากร ว่า ภาษีอากรเป็นเงินได้ หรือทรัพยากรที่เคลื่อนย้ายจากภาคเอกชนไปสู่ภาครัฐบาล ยกเว้นการกู้ยืมและรายจ่ายโดยตรง สำหรับ ค่าสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นเพื่อสาธารณะ ซึ่งประชาชนได้จ่ายเต็มตามต้นทุนการผลิตของสินค้าและบริการนั้น²

สำหรับแนวคิดของนักการคลัง ที่นิยมศึกษาของฝรั่งเศส ได้ให้ความหมายของภาษีอากรไว้ว่า ภาษีเป็นเงินตราที่รัฐบังคับเรียกเก็บจากพลเมืองเพื่อใช้ในกิจการที่เป็นภาระสาธารณะ³

แกซตัน เจซ (M. GESTON JEZE)⁴ เห็นว่า “ภาษีเป็นเงินตราที่มีลักษณะถาวร และไม่มีสิ่งแลกเปลี่ยน โดยรัฐใช้อำนาจบังคับเรียกเก็บจากปัจเจกชน”

ศาสตราจารย์พอล-แมรี กอดเม็ธ (Paul-Marie Gaudemet)⁵ เห็นว่า “ภาษีเป็นเงินตราที่รัฐใช้อำนาจบังคับจัดเก็บตามสัดส่วนแห่งความสามารถของประชาชนเพื่อครอบคลุมภาระสาธารณะ”

จากนิยามที่ได้ศึกษาข้างต้น จึงสรุปสาระสำคัญของภาษีอากร ได้ 4 ประการ ดังนี้⁶

1. ภาษีอากรต้องมีลักษณะเป็นการบังคับ โดยต้องมีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการที่แน่นอน กำหนดประเภทของภาษี ตัวบุคคลที่ต้องเสียภาษี ฐานภาษี อัตราภาษี จำนวนเงินที่ต้องเสียภาษี รวมถึงเวลาและสถานที่ในการเสียภาษี ด้วยเป็นต้น

2. ภาษีอากรต้องมีสภาพบังคับโดยรัฐต้องตราเป็นกฎหมาย เพื่อให้มีผลใช้บังคับกับทุกคนโดยเสมอภาค และเท่าเทียมกัน นอกจากนี้หากบุคคลใดไม่ได้เสียภาษีหรือเสียภาษีไม่ถูกต้อง

² ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น.1). เล่มเดิม.

³ จาก *กฎหมายภาษีอากร* (น. 1), โดย ศุภลักษณ์ พินิจภูวดล, 2556, กรุงเทพฯ: จตุลักษ์ 79.

⁴ From *Cours de Finances publiques, Girard*, by M. GESTON JEZE, 1931. (อ้างถึงใน แหล่งเดิม).

⁵ From *paris: Monchrestien*, by Paul-Marie Gaudemet, 1981. (อ้างถึงใน แหล่งเดิม).

⁶ จาก *วิชาภาษีอากร ว่าด้วยภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา* (น. 2), โดย โกเมนทร์ สืบวิเศษ, 2548, กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

ตามที่กฎหมายกำหนด ผู้นั้นต้องได้รับโทษ ไม่ว่าค่าปรับหรือเงินเพิ่ม หรืออาจต้องได้รับโทษ ประการอื่น

3. เงินภาษีอากรที่รัฐจัดเก็บ ต้องนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสาธารณะทั่วไป ต้องไม่เป็นการเฉพาะเจาะจง สำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ต้องเป็นไปตามนโยบายแห่งรัฐนั้น

4. ผู้เสียภาษีอากร จะไม่ได้รับผลประโยชน์เป็นการส่วนตัว แต่จะได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากรัฐ หรือที่รัฐได้จัดสวัสดิการให้ท่านั้น เช่น รัฐสร้างสาธารณูปโภคเพื่อประชาชนใช้ร่วมกัน เป็นต้น

2.1.2 วัตถุประสงค์ของการจัดเก็บภาษีอากร

วัตถุประสงค์หลัก ในการจัดเก็บภาษีอากร เพื่อเป็นรายได้ที่สำคัญของรัฐ และ วัตถุประสงค์รอง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการบริหารจัดการรัฐได้ โดยรัฐสามารถกำหนด ประเภทภาษีอากร ผู้มีหน้าที่เสียภาษีอากร อัตราภาษีอากร ให้เหมาะสม กับสถานการณ์ของรัฐ

วัตถุประสงค์ในการจัดเก็บภาษีอากร มี 6 ประการ ดังนี้

1) เพื่อเป็นรายได้ของรัฐ (Raising Revenue)

ภาษีอากรเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุดที่รัฐบาลจะนำมาตั้งเป็นงบประมาณรายจ่ายประจำปี⁷ ภาษีอากรที่จะสร้างรายได้ให้รัฐได้ดี ต้องมีความยืดหยุ่นพอสมควร สามารถปรับให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจได้ เช่น ภาษีอากรในประเทศที่เจริญแล้วมีความแตกต่างจากภาษีอากรในประเทศที่ด้อยพัฒนา กล่าวคือ ในประเทศที่เจริญแล้วภาษีอากรทางตรง (Direct Tax) เป็นภาษีที่ทำรายได้ส่วนใหญ่ให้กับประเทศ เช่น ภาษีเงินได้ ภาษีทรัพย์สิน เป็นต้น ส่วนประเทศที่ด้อยพัฒนา จะมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากภาษีทางอ้อม (Indirect Tax) ซึ่งเป็นภาษีที่ผู้เสียภาษีไม่รู้ตัวว่าตนได้เสียภาษีไป เช่น ภาษีศุลกากร ภาษีการค้า เป็นต้น⁸

2) เพื่อเป็นเครื่องมือในการควบคุมการบริโภคของประชาชน (Regulatory Taxation)

ด้วยลักษณะของภาษีอากร มีสภาพบังคับอยู่ในตัว จึงทำให้ภาษีอากรมีส่วนในการกำหนดการอุปโภคบริโภคของประชาชน ดังนั้น เพื่อเป็นการควบคุมหรือลดปริมาณการอุปโภคบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยบางชนิด รัฐบาลจึงสามารถกำหนดอัตราภาษีที่สูง กับสินค้าประเภทนั้นได้เช่น เครื่องสำอาง รถยนต์ สุรา ยาสูบ เป็นต้น⁹

⁷ แหล่งเดิม.

⁸ จาก เศรษฐศาสตร์การภาษีอากร 1 (น. 9), โดย ปรีดา นาคนาวทิม, 2525, กรุงเทพฯ: แสงจันทร์การพิมพ์

⁹ แหล่งเดิม.

3) เพื่อเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้ของประชาชน (Taxation for Income Distribution)

รัฐสามารถกำหนดนโยบายทางภาษีอากรในอัตราก้าวหน้า (Progressive Rate) เพื่อให้ผู้มีรายได้สูงจะต้องเสียภาษีในอัตราที่สูงขึ้นไปตามฐานรายได้ ซึ่งการจัดเก็บภาษีตามความสามารถนี้ เป็นวิธีการนำเงินจากผู้มีรายได้สูง ไปช่วยผู้มีรายได้น้อยกว่า แต่วิธีนี้อาจเกิดผลเสียประการหนึ่งคือ เป็นการบั่นทอนกำลังใจของผู้เสียภาษีที่มีรายได้สูง เนื่องจากผู้เสียภาษีจะคิดว่าเมื่อหารายได้เพิ่มขึ้นจะทำให้ต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้นด้วยนั่นเอง¹⁰

4) เป็นการรักษาเสถียรภาพในทางเศรษฐกิจ

เสถียรภาพในทางเศรษฐกิจของประเทศอาจเกิดความผันผวนได้ซึ่งอาจจะเกิดจากเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ประชาชนมีรายได้น้อยลง เกิดการว่างงานเพิ่มขึ้น เกิดภาวะเงินฝืดทำให้มีปริมาณเงินหมุนเวียนในประเทศน้อยลง หรือการเกิดภาวะเงินเฟ้อทำให้ปริมาณเงินหมุนเวียนในประเทศมีมากเกินไป¹¹ ซึ่งปัญหาเหล่านั้น รัฐสามารถนำกลไกด้านภาษีอากรเข้ามาแก้ปัญหาเศรษฐกิจดังกล่าวได้ ไม่ว่าจะโดยการเพิ่มอัตราภาษีให้สูงขึ้น เพื่อดึงเงินจากประชาชน และเป็นการลดอำนาจการซื้อของประชาชน เมื่อประเทศอยู่ในภาวะเงินเฟ้อ (Inflation) ซึ่งจะตรงกันข้ามกับภาวะเงินฝืด (Deflation) ที่รัฐต้องเพิ่มอำนาจซื้อให้แก่ประชาชน โดยการลดอัตราภาษีอากรลง ซึ่งจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้นด้วย¹²

5) เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้แก่รัฐ

รัฐบาลสามารถใช้มาตรการทางภาษีอากรเพื่อขยายฐานรายได้ให้แก่รัฐ คือรัฐอาจใช้วิธีลดอัตราภาษี เพื่อแรงจูงใจให้เกิดการจ้างงาน ส่งเสริมการลงทุน หรือเพิ่มอัตราภาษี เพื่อลดหรือจำกัดการลงทุนของธุรกิจบางประเภทที่รัฐเห็นว่าไม่เหมาะสมได้ รวมทั้งใช้มาตรการทางภาษีเพื่อส่งเสริมการส่งออกและการประดิษฐ์คิดค้นเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ ๆ และรวมทั้งการใช้มาตรการทางการภาษีส่งเสริมการออมเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจมีทุนเพียงพอ¹³

6) เพื่อเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาล

รัฐบาลสามารถใช้มาตรการทางภาษีอากรเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายของรัฐบาล เช่น ในกรณีที่รัฐบาลต้องการให้นำเงินมาลงทุนในรูปการถือหุ้นในบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลของไทยแทนที่จะนำเงินไปฝากธนาคารเพื่อกินดอกเบี้ย รัฐบาลก็จะใช้วิธีการเก็บภาษี

¹⁰ แหล่งเดิม.(น.10).

¹¹ วิชาภาษีอากร ว่าด้วยภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (น. 12). เล่มเดิม.

¹² เศรษฐศาสตร์การภาษีอากร 1 (น. 12). เล่มเดิม.

¹³ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น. 4). เล่มเดิม.

ดอกเบี้ยเงินฝาก และให้สิทธิยกเว้นเงินปันผลที่ได้รับจากบริษัทที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุน ในปัจจุบันรัฐบาลนิยมใช้มาตรการทางภาษีอากรเป็นเครื่องมือสนับสนุนนโยบายอีกหลาย ๆ เรื่อง ตามความเหมาะสมของภาวะทางเศรษฐกิจ ทั้งลักษณะเป็นการถาวรหรือเฉพาะกาลหรือตามกระแส การเมือง เป็นต้น¹⁴

2.1.3 ฐานภาษีและหน้าที่ของภาษี

2.1.3.1 ความหมายของฐานภาษี

บุญธรรม ราชรัศย์ ได้นิยามความหมายของ “ฐานภาษี (Tax Base) คือสิ่งที่ใช้เป็นฐาน ในการประเมินภาษีอากร ซึ่งสิ่งที่ใช้เป็นฐานภาษีนั่นจะต้องคำนึงถึงความสามารถของผู้เสียภาษี และรวมถึงความสามารถในการบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดเก็บภาษีอากร ซึ่งได้แก่ การทำรายได้ ให้รัฐบาล การเป็นเครื่องมือในการรักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ที่เป็นธรรม และการส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ”¹⁵

จิสต์ศักดิ์ รอดจันทร์ นักวิชาการทางภาษีอากรได้รวบรวมความหมายของฐานภาษี ไว้ในหนังสือภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ ดังนี้

“ฐานภาษี หมายถึง สิ่งที่จะต้องรับผิดชอบในการเสียภาษี เช่นเงินได้ ความมั่งคั่ง หรือ ค่าใช้จ่าย”¹⁶

“ฐานภาษี หมายถึง แหล่งที่มาทั้งหมดของรายได้ในการจัดเก็บภาษี เช่น กำไรของ นิติบุคคลเป็นแหล่งที่มาในการจัดเก็บภาษีเงินได้นิติบุคคล ตัวปัจเจกชนและเงินได้ของปัจเจกชน เป็นแหล่งที่มาในการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา สินค้าและบริการเป็นแหล่งที่มาในการ จัดเก็บภาษีมูลค่าเพิ่ม”¹⁷

“ฐานภาษี หมายถึง กลุ่มของเงินได้ เงินได้ก่อนหักรายจ่ายและค่าลดหย่อนต่าง ๆ (เงินได้พึงประเมินประเภทต่าง ๆ) หรือเงินได้หลังจากหักรายจ่ายและค่าลดหย่อนต่าง ๆ แล้ว (กำไรสุทธิ) ที่ภาษีทางตรงถูกจัดเก็บ หรือกิจกรรมทางธุรกิจ (การขายสินค้าหรือการให้บริการ ทางธุรกิจ) ที่ภาษีทางอ้อมถูกจัดเก็บ”¹⁸

“ฐานภาษี หมายถึง สิ่งที่รองรับอัตราภาษี (ภาษีหามาได้จากฐานภาษีคูณด้วยอัตราภาษี)”¹⁹

¹⁴ วิชาภาษีอากร ว่าด้วยภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (น.14). เล่มเดิม.

¹⁵ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น.4). เล่มเดิม.

¹⁶ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น.105). เล่มเดิม.

¹⁷ แหล่งเดิม.

¹⁸ แหล่งเดิม.

¹⁹ แหล่งเดิม.

2.1.3.2 ลักษณะของฐานภาษี

จากการศึกษาความหมายของฐานภาษี ผู้วิจัยได้ศึกษาและพบว่ามีการแบ่งฐานในการจัดเก็บภาษีออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้²⁰

1) ฐานภาษีที่เกี่ยวกับรายได้ (Income Tax Bases)

ในทางทฤษฎีถือว่ารายได้เป็นเครื่องวัดความสามารถในการเสียภาษีของบุคคลได้ดีที่สุด และเป็นฐานที่กว้างใหญ่มาก กล่าวคือฐานภาษีเกี่ยวกับรายได้นี้จะพิจารณาถึงสภาพบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าบุคคลมีความสามารถในการเสียภาษีต่างกัน ก็ควรที่จะต้องเสียภาษีต่างกัน โดยปัจจุบันมีภาษีที่เก็บจากฐานรายได้ 3 ประเภทคือ

(1) ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (Personal Income Tax) เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากรายได้ของบุคคลธรรมดา โดยจัดเก็บตามระยะเวลา เช่นปีละครั้ง โดยเรียกว่าปีภาษี

(2) ภาษีเงินได้นิติบุคคล (Corporate Income Tax) เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากกำไรหรือรายได้จากการประกอบกิจการของนิติบุคคลต่าง ๆ โดยจัดเก็บตามระยะเวลา เช่น ปีละครั้ง โดยเรียกว่าปีภาษี

(3) ภาษีเงินได้ปิโตรเลียม (Petroleum Income Tax) เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากเงินได้ของผู้ประกอบกิจการปิโตรเลียม

2) ฐานภาษีที่เกี่ยวกับการบริโภค (Consumption tax)

ภาษีที่เกี่ยวกับการบริโภคจัดเก็บจากฐานการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือน หรือมูลค่าซื้อขายสินค้าหรือบริการต่าง ๆ การจัดเก็บภาษีจากการบริโภค มี 2 ประเภทคือ การจัดเก็บภาษีจากการซื้อขายสินค้าหรือบริการทั่วไป และการจัดเก็บภาษีจากสินค้าฟุ่มเฟือยหรือสินค้าที่รัฐต้องการควบคุมการบริโภค ซึ่งสินค้าประเภทนี้จะจัดเก็บภาษีในอัตราที่ค่อนข้างสูง ภาษีที่จัดเก็บจากฐานการบริโภค ได้แก่

(1) ภาษีการค้า (Business Tax) หรือ ภาษีการขาย (Sales Tax) เป็นภาษีที่เก็บจากสินค้าหรือบริการที่ซื้อขายเพื่อการบริโภค

(2) ภาษีสรรพสามิต (Selective Sales Tax หรือ Excise Tax) เป็นภาษีที่เก็บจากการซื้อขายสินค้าหรือบริการเฉพาะอย่าง ซึ่งส่วนมากจะเป็นสินค้าหรือบริการที่มีลักษณะฟุ่มเฟือย หรือเป็นสินค้าที่รัฐต้องการควบคุมหรือจำกัดการบริโภค

(3) ภาษีมูลค่าเพิ่ม (Value Added Tax) เป็นภาษีที่เก็บบนฐานของมูลค่าที่เพิ่มขึ้นของสินค้าและบริการในขั้นตอนการผลิตแต่ละขั้นตอน

²⁰ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น.4). เล่มเดิม.

(4) ภาษีสินค้าขาเข้า หรืออากรขาเข้า (Import Tariff) เป็นภาษีที่จัดเก็บจากสินค้าที่นำเข้าจากต่างประเทศ

3) ฐานภาษีที่เกี่ยวกับความมั่งคั่ง

ความมั่งคั่งเป็นเครื่องวัดความสามารถในการเสียภาษีของประชาชนได้เป็นอย่างดี เพราะความมั่งคั่งก่อให้เกิดรายได้ ดังนั้นภาษีที่เก็บจากฐานทรัพย์สินจึงเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้ให้มีความเป็นธรรม หรือเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้ใหม่ (Redistribution of Income) ซึ่งภาษีที่เก็บจากฐานความมั่งคั่งมีหลายชนิด ได้แก่ ภาษีที่ดิน ภาษีโรงเรือนและสิ่งปลูกสร้าง ภาษีมรดก และภาษีมรดก

4) ภาษีที่เก็บจากฐานอื่น ๆ

รัฐบาลอาจเรียกเก็บภาษีจากฐานที่มีลักษณะพิเศษ เพื่อที่จะใช้ภาษีเป็นเครื่องมือในการบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างตามนโยบายของรัฐบาล ภาษีการเดินทางออกนอกราชอาณาจักร และค่าธรรมเนียมใบอนุญาต เป็นต้น

2.2 หลักการจัดเก็บภาษีอากรที่ดี

ระบบภาษีอากรที่ดีนั้น มีขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้รัฐทราบว่าควรมีการจัดเก็บภาษีประเภทต่าง ๆ อย่างไร จึงจะทำให้มีความเหมาะสมและเกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมมากที่สุด โดยมีหลักการจัดเก็บภาษีอากรหลายประการ ดังนี้

2.2.1 หลักการจัดเก็บภาษีอากรที่ดีของ อדם สมิท (Adam Smith)

นักเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียง ชาวอังกฤษ ซึ่งถือเป็นบิดาแห่งการภาษีอากรได้กล่าวไว้ในหนังสือ *The Wealth of Nation* เมื่อปี ค.ศ. 1776 ว่า หลักการจัดเก็บภาษีอากรที่ดีนั้นจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 4 ประการ หรือที่เรียกว่า Adam Smith's Canons ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ ใน ค.ศ. 1776 Adam Smith (2000:888-889) ได้เสนอหลักการจัดเก็บภาษีที่ดี (four canons of taxation) ไว้ 4 ประการในหนังสือ *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* ดังนี้²¹

1) หลักความเป็นธรรมและความเสมอภาค (Equity)

พลเมืองของรัฐ ควรจ่ายเงินเพื่อสนับสนุนรัฐบาลให้ใกล้เคียงกันมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้²² ดังนั้นการจัดเก็บภาษีจะเกิดความเป็นธรรมเมื่อคนที่มีฐานะต่างกันเสียภาษีต่างกัน

²¹ From *The Wealth of Nations* (pp. 888-889), by Adam Smith, 2000. (อ้างถึงใน *ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์* (น. 6). เล่มเดิม.

²² แหล่งเดิม.

เรียกว่า ความเป็นธรรมในแนวตั้ง (Vertical Equity) คนที่มีฐานะเท่ากันเสียภาษีเท่ากัน เรียกว่า ความเป็นธรรมในแนวนอน (Horizontal Equity)²³

2) หลักความแน่นอนชัดเจน (Certainty)

การจัดเก็บภาษีต้องระบุให้ชัดเจน เช่น ใครเป็นผู้มีหน้าที่เสียภาษี (Tax Unit) อะไรคือฐานภาษี อัตราภาษีที่จัดเก็บ และกำหนดเวลาการชำระภาษี²⁴

3) หลักความสะดวกในการเสียภาษี (Convenience)

ความสะดวกจะช่วยให้ผู้เสียภาษียินดีปฏิบัติตามกฎหมายภาษี โดยความสะดวกของการจัดเก็บภาษี ได้แก่ การใช้ฟอร์มที่ไม่ยุ่งยาก มีช่องทางการชำระภาษีทำได้หลายช่องทาง²⁵

4) หลักความประหยัดในการจัดเก็บภาษี (Economy)

การจัดเก็บภาษีย่อมมีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายผู้เสียภาษี ฝ่ายรัฐบาลต้องมีสถานที่ บุคลากร ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ภาษีจำนวนหนึ่ง เรียกว่า ต้นทุนการบริหารการจัดเก็บ (Administrative Cost) ส่วนฝ่ายผู้เสียภาษีก็นำค่าใช้จ่ายเกิดขึ้น เช่น ค่าเอกสาร การจัดทำบัญชี ค่าเดินทาง เรียกว่า ต้นทุนในการปฏิบัติตามกฎหมายภาษี (Cost of Compliance)²⁶

2.2.2 หลักความเป็นธรรม (Equity)

หลักความเป็นธรรมในการเสียภาษี (The Equity Principle of Taxation) ระบุว่า บุคคลสมควรเสียภาษีตามความต้องการของรัฐ ตามระดับความสามารถในการเสียภาษี หรือตามระดับฐานประเภทอื่น ๆ แล้วแต่จะเลือกสรร เพื่อความชัดเจนและกระชับยิ่งขึ้น²⁷

การเก็บภาษีตามหลักความเป็นธรรม ไม่ควรคำนึงถึงแต่เพียงรายได้ของบุคคล แต่ควรพิจารณาถึงทรัพย์สินหรือเงินทุนของบุคคลนั้นด้วย เพราะบางคนถึงแม้จะมีรายได้น้อย แต่อาจมีทรัพย์สินหรือเงินทุนมาก กรณีเช่นนี้ควรถือว่าบุคคลนั้นมีความสามารถในการเสียภาษีได้มากด้วย นอกจากนี้แล้วการใช้จ่ายยังนำมาพิจารณาความสามารถในการเสียภาษีได้อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือผู้ที่มีเงินสำหรับใช้จ่ายมากก็ควรจะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเสียภาษีได้มากด้วยเช่นกัน

²³ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น. 29). เล่มเดิม.

²⁴ แหล่งเดิม.

²⁵ แหล่งเดิม.

²⁶ แหล่งเดิม.

²⁷ จาก *ทฤษฎีภาษีเงินได้และภาษีเงินได้ของไทย* (น. 8), โดย ไกรยุทธ ธีรตยาภินันท์, 2528, กรุงเทพฯ:

การจัดเก็บภาษีตามหลักความสามารถจะช่วยกระจายภาระภาษีออกไปทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม และลดความขัดแย้งหรือความตึงเครียดในสังคมได้อีกด้วย

หลักความเป็นธรรมของภาษีอากรจำแนกความคิดออกได้เป็น 2 หลักใหญ่ ๆ คือ หลักความเป็นธรรมแบบสัมบูรณ์ (The Principle of Absolute Equity) และหลักความเป็นธรรมแบบสัมพัทธ์ (The Principle of Relative Equity)

2.2.2.1 หลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์

ตามหลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์นั้น ผู้เสียภาษีอากรทุกคนต้องเสียภาษีอากรคนละเท่า ๆ กัน ซึ่งการจัดเก็บภาษีตามหลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์ไม่อาจนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้ เนื่องจากจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้มากขึ้น²⁸ ตัวอย่างของการจัดเก็บภาษีอากรตามหลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์ซึ่งในประเทศไทยเคยจัดเก็บในอดีต คือ ภาษีรัชชูปการ (Poll Tax)²⁹

การจัดเก็บภาษีตามหลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์ มีข้อบกพร่อง หลายประการ ดังนี้³⁰

ประการแรก การจัดเก็บภาษีอากรตามหลักการนี้ มิได้คำนึงถึงความสามารถในการชำระภาษีของผู้มีหน้าที่เสียภาษีแต่ละคนอย่างแท้จริง เนื่องจากความสามารถในการหารายได้ (Earning Capacity) ของผู้เสียภาษีแต่ละคนย่อมต่างกัน

ประการที่สอง การจัดเก็บภาษีอากรตามหลักนี้ อาจมีผลทำให้จำนวนภาษีที่ผู้มีหน้าที่เสียภาษีต้องชำระ “หนี้ภาษี” (Tax Liability) มีมูลค่าสูงกว่ารายได้ของผู้มีหน้าที่เสียภาษีบางคน

ประการที่สาม การกำหนดให้ผู้เสียภาษีทุกคนต้องเสียภาษีอากรเท่า ๆ กันย่อมทำให้อัตราภาษีที่แท้จริง (Effective Tax Rate: ETR) ซึ่งเป็นสัดส่วนระหว่างจำนวนภาษีที่จ่ายต่อรายได้ที่มีภาระภาษีของผู้มีรายได้น้อยจะสูงกว่าภาระภาษีของผู้มีรายได้มาก

ดังนั้นการจะนำหลักการนี้ไปใช้ได้จริง ย่อมไม่สะท้อนฐานะของบุคคลในทางเศรษฐกิจได้อย่างเท่าเทียมกัน

2.2.2.2 หลักความเป็นธรรมสัมพัทธ์ (Principle of Relative Equity)

พิจารณาได้ว่าหลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์ไม่อาจนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้ จึงได้มีผู้นำแนวคิดเรื่องหลักการความเป็นธรรมสัมพัทธ์ขึ้นมา ซึ่งหลักการนี้ได้อธิบายว่าเพื่อความเป็นธรรมต้องมีหลักในการจัดเก็บภาษี อยู่ 2 ประการ

²⁸ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น. 43). เล่มเดิม.

²⁹ จาก ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), โดย กัทธกร เปี่ยมทองคำ, 2556, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

³⁰ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น. 43). เล่มเดิม.

1) หลักประโยชน์ที่จะได้รับ (Benefit Principles)

หลักการนี้อธิบายว่า เมื่อผู้เสียภาษีได้รับประโยชน์ไปจากรัฐเท่าใดก็ควรเสียภาษีให้แก่รัฐเท่ากับผลประโยชน์ที่ตนได้รับ

ปรีดา นาคเนาทิม ยังได้อธิบายหลักผลประโยชน์ที่ได้รับไปในแง่ที่ว่า ผู้เสียภาษีตามหลักนี้จะต้องเป็นผู้ซื้อสินค้าหรือบริการที่ผลิตโดยรัฐไปอุปโภคบริโภค โดยการซื้อนั้นจะต้องเป็นไปโดยความสมัครใจด้วย ซึ่งการซื้อสินค้าและบริการดังกล่าวผู้ซื้อจะต้องจ่ายเงินค่าสินค้าและบริการให้แก่รัฐในรูปแบบของภาษี ซึ่งแสดงว่าผู้ที่จะต้องเสียภาษีอากร ได้แก่ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการอุปโภคบริโภคสินค้าหรือบริการที่ผลิตโดยรัฐเท่านั้น³¹

อย่างไรก็ตามหลักประโยชน์ที่ได้รับมีข้อเสีย คือ หากประชาชนทราบว่าตนเองจะต้องมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่ายในการผลิตสินค้าสาธารณะของรัฐบาลตามผลประโยชน์ที่ตนได้เปิดเผยออกมา ก็จะไม่มีประชาชนคนใดเปิดเผยผลประโยชน์ที่แท้จริงที่ตนได้รับ ดังนั้นการจัดเก็บภาษีตามหลักการนี้เพื่อจะผลิตสินค้าสาธารณะแท้ (Pure Public Goods³²) ในสังคมขนาดใหญ่จึงมีความยุ่งยาก³³ นอกจากนี้ก็ยังมีปัญหายุ่งยากในการปฏิบัติหลายประการ กล่าวคือ สินค้าหรือบริการสาธารณะหลายอย่างที่รัฐจัดสรรให้กับประชาชนไม่อาจกำหนดมูลค่าของประโยชน์ที่แต่ละคนได้รับได้ เช่นการป้องกันประเทศ กระบวนการยุติธรรม เป็นต้น จึงมีปัญหาว່ว่าควรเก็บภาษีตามหลักผลประโยชน์หรือไม่ เพราะประโยชน์ดังกล่าวเป็นประโยชน์ทางสังคม เช่นการเก็บค่าบำรุงการศึกษาที่รัฐจัดสรรให้เต็มตามค่าใช้จ่าย³⁴

2) หลักความสามารถในการชำระภาษี (Ability to Pay Principles)

การจัดเก็บภาษีตามความสามารถในการชำระภาษี เป็นการจัดเก็บภาษีที่เป็นอิสระโดยให้ผู้เสียภาษีทุกคนจะถูกเก็บภาษีตามกำลังความสามารถในการเสียภาษี ซึ่งหลักการนี้จะไม่สัมพันธ์กับการจัดหาหรือกำหนดปริมาณสินค้าสาธารณะที่รัฐบาลผลิตขึ้นได้

³¹ เศรษฐศาสตร์การภาษีอากร 1 (น. 32). เล่มเดิม.

³² Public Goods คือ สินค้าและบริการที่รัฐบาลจัดให้แก่ประชาชนโดยไม่คิดราคาหรือค่าบริการ หรือคิดราคาหรือค่าบริการที่ต่ำมาก เป็นสินค้าและบริการที่ประชาชนบริโภคร่วมกัน เช่นถนนสาธารณะ การบริการสาธารณสุข ซึ่งไม่สามารถกีดกันบุคคลใดให้ออกไปจากการบริโภคสินค้าและบริการดังกล่าวได้ และเป็นสินค้าและบริการที่ไม่อาจปล่อยให้มีการผลิตและการกระจายเป็นไปตามกลไกตลาดได้ แต่รัฐต้องเข้ามาแทรกแซงเพื่อการบริโภคร่วมกันของประชาชน (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ, วิทยากรเชียงกุล). (อ้างถึงใน ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 17). เล่มเดิม).

³³ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น.45). เล่มเดิม.

³⁴ จาก เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐศาสตร์สาธารณะ *Public Economic* (น. 124), โดย สุภรัตน์ ควัฒน์กุล, 2528, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จากหลักความสามารถในการชำระภาษีนี้ ประชาชนที่มีความสามารถในการจ่ายภาษีเท่ากันจะจ่ายภาษีเท่ากัน ในขณะที่ประชาชนที่มีความสามารถในการจ่ายภาษีแตกต่างกันจะจ่ายภาษีที่ต่างกัน ดังนั้น คนที่มีความสามารถในการจ่ายภาษีสูงกว่าจะจ่ายภาษีสูงกว่าคนที่มีความสามารถในการจ่ายภาษีที่น้อยกว่า³⁵

ดังนั้นปัจจัยในการกำหนดความสามารถในการเสียภาษี นอกจากเงินได้แล้ว ยังรวมถึง

(1) ลักษณะของบุคคล เช่น อายุและความพิการ
(2) สถานภาพหรือสถานการณ์ของบุคคล เช่น สถานภาพการสมรส และความรับผิดชอบ/รายจ่ายต่อครอบครัว

(3) รายจ่ายอันเป็นที่มาของรายได้³⁶

การจัดเก็บภาษีตามหลักความสามารถนั้น จะครอบคลุมบทบาทของภาษีในการกระจายความเป็นธรรมได้ 2 ด้านด้วยกัน คือ ความเป็นธรรมในแนวนอน (Horizontal Equity) และความเป็นธรรมในแนวตั้ง (Vertical Equity)

ก. หลักความเป็นธรรมในการจัดเก็บภาษีในแนวนอน (Horizontal Equity of Taxation) คือ บุคคลที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันควรถูกจัดเก็บภาษีเท่ากัน หรือคนที่มีรายได้เท่ากันจ่ายเงินเพื่อเป็นค่าภาษีในจำนวนที่เท่ากัน³⁷ ตัวอย่างเช่น ถ้าเราใช้รายได้เป็นดัชนีวัดความสามารถในการเสียภาษี ภาษีที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการกระจายความเป็นธรรม คือ ภาษีเงินได้ (Income Tax) ในการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล คนที่มีรายได้เท่ากันควรเสียภาษีเท่ากัน³⁸

ข. หลักความเป็นธรรมในการจัดเก็บภาษีในแนวตั้ง (Vertical Equity of Taxation) คือ การที่บุคคลที่อยู่ในสถานการณ์ที่ต่างกันควรแบกรับภาระภาษีที่ต่างกัน หรือคนที่มีรายได้มากจ่ายเงินเพื่อเป็นค่าภาษีในจำนวนที่แตกต่างจากคนที่มีรายได้ต่ำ (หรือคนร่วยจ่ายภาษีในจำนวนที่สูงกว่าคนจน)³⁹ เช่น นาย ก เป็นผู้ที่มีรายได้สูงกว่า นาย ข ฉะนั้น นาย ก ควรเสียภาษีสูงกว่า นาย ข⁴⁰

ในการนำเอาหลักความเป็นธรรมทั้งสองประการไปประยุกต์ใช้ จะต้องวัดความสามารถในการเสียภาษีของบุคคลออกมาเป็นเชิงปริมาณและควรสะท้อนถึงสวัสดิการทั้งหมดที่บุคคลนั้นได้รับ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต รวมถึงควรวัดกำลังความสามารถในความหมายอย่างกว้าง

³⁵ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 23). เล่มเดิม.

³⁶ แหล่งเดิม.

³⁷ แหล่งเดิม.

³⁸ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น. 50). เล่มเดิม.

³⁹ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 29). เล่มเดิม.

⁴⁰ ทฤษฎีภาษีอากร *The Theory of Taxation* (น. 50). เล่มเดิม.

(Comprehensive) นั่นเอง แต่ในทางปฏิบัติเราไม่สามารถวัดความสามารถในการเสียภาษีในความหมายอย่างกว้างได้ เพราะบางกรณีไม่สามารถวัดมูลค่าได้ เช่นจิตใจ การพักผ่อนของผู้เสียภาษีแต่ละคนได้ ดังนั้นการจัดเก็บภาษีให้เกิดความเป็นธรรมในแนวนอน จึงอาจใช้ดัชนีวัดความสามารถในการเสียภาษี 3 ประการ คือ

1) การใช้ฐานรายได้

รายได้ ในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง การเพิ่มขึ้นของความมั่งคั่งทั้งสิ้นของบุคคลไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ๆ โดยสามารถวัดได้ 3 ประการ คือ

ประการแรก รายได้ที่เป็นตัวเงิน เช่นค่าจ้าง เงินเดือน ดอกเบี้ย หรือเงินปันผล

ประการที่สอง เป็นรายได้ที่เกิดจากการประเมิน เช่น การประเมินค่าเช่า กรณีอาศัยบ้านของตนเอง

ประการที่สาม เป็นการประเมินจากราคาทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะได้รับจริงหรือไม่ การพิจารณารายได้จากทางด้านแหล่งที่มาของบัญชีครัวเรือนนี้ รายได้จะเท่ากับการเพิ่มขึ้นของทรัพย์สินสุทธิบวกด้วยการบริโภคในช่วงเวลาหนึ่ง อันเป็นการให้คำนิยาม “รายได้” ในความหมายอย่างกว้าง

2) รายจ่าย

เป็นเครื่องมือในการวัดปริมาณการใช้สิ่งของหรือบริการและทรัพยากรของชาติโดยคนคนหนึ่งไปมากน้อยเพียงใด ผู้ที่ใช้สิ่งของและบริการไปมากมีความเป็นอยู่ในทางเศรษฐกิจจากการใช้นั้นดีกว่าผู้ที่ใช้สิ่งของและบริการไปน้อย บางประเทศจึงมีการจัดเก็บภาษีในอัตราแบบก้าวหน้าเช่นเดียวกับภาษีเงินได้

3) ทรัพย์สินที่บุคคลแต่ละคนมีอยู่

เป็นเครื่องวัดกำลังในการแสวงหาประโยชน์จากทรัพย์สินของบุคคลคนหนึ่ง ไม่ว่าจะโดยให้เช่า ให้กู้ เพื่อใช้จ่าย ซึ่งบุคคลที่ไม่มีทรัพย์สินไม่อาจทำได้ เช่น ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีโรงเรือน และที่ดิน ภาษีมรดก เป็นต้น

พิจารณาได้ว่า รายได้เป็นเครื่องมือในการวัดความสามารถได้ดีกว่าเครื่องมืออื่น เช่น ในกรณีความสามารถทรัพย์สิน สามารถถูกทำให้ฐานหดหายได้ กรณีความสามารถด้านรายจ่าย เพราะการใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นในการบริโภคเพื่อการยังชีพและการรักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วยไม่อาจเป็นเครื่องวัดความสามารถที่ดี และในทางปฏิบัติการเก็บภาษีจากการใช้จ่ายก็เป็นเรื่องยุ่งยากมาก⁴¹

⁴¹ ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (น. 27). เล่มเดิม.

2.2.3 หลักความมีประสิทธิภาพหรือหลักความเป็นกลาง (Efficiency or Neutrality)

2.2.3.1 หลักความมีประสิทธิภาพในการจัดเก็บภาษี

หลักความมีประสิทธิภาพในการจัดเก็บภาษี มีหลักว่า ค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการเก็บภาษีของเจ้าหน้าที่และค่าใช้จ่ายในการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายของผู้เสียภาษีควรต้องต่ำที่สุด⁴² เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการเก็บภาษี มีผลกระทบต่อรายได้ของรัฐบาล ดังนั้นเพื่อที่จะหารายได้จากการจัดเก็บภาษีให้แก่รัฐบาลได้อย่างเพียงพอ ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนในการบริหารจัดการเก็บภาษีควรต้องต่ำที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ภาษีที่หาได้⁴³ อีกทั้งและค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติตามกฎหมายภาษีของผู้เสียภาษี ก็ถือเป็นภาระที่เพิ่มขึ้นของผู้เสียภาษี ดังนั้นหากค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติตามกฎหมายภาษีของผู้เสียภาษีที่สูง อาจก่อให้เกิดความไม่เต็มใจในการเสียภาษีของผู้เสียภาษี และนำมาซึ่งการลดลงอย่างมากของรายได้ภาษี⁴⁴

ในกรณีรายได้ที่ใช้จ่ายได้นั้น มีผลคือยิ่งรายได้ที่ใช้จ่ายได้เหลือน้อยเพียงใด ผู้เสียภาษีก็จะออมหรือลงทุนน้อยลงเพียงนั้น ส่งผลถึงความสามารถของผู้เสียภาษีที่จะเพิ่มรายได้จากเงินออมและเงินลงทุนจึงถูกยับยั้งจากการลดลงของรายได้ที่ใช้จ่ายได้ ซึ่งจะทำให้เกิดผลที่ตามมาคือรายได้ของรัฐที่จะได้มาจากการจัดเก็บภาษีจากผลตอบแทนจากเงินออมและเงินลงทุนก็จะลดลงตามไปด้วย⁴⁵

ส่วนกรณีรายได้ของรัฐจากการจัดเก็บภาษีจะน้อยลง เนื่องจากผู้เสียภาษีไม่เต็มใจที่จะจ่ายภาษีเพราะค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติตามกฎหมายภาษีที่สูง จะนำไปสู่การหลบหลีกภาษีหรือการหนีภาษี⁴⁶

จรัสศักดิ์ รอดจันทร์ ได้ให้ความหมาย ของการหนีภาษีไว้ว่า “การหนีภาษี (Tax Evasion) คือ การใช้วิธีการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายเพื่อการลดภาระ ปลดเปลื้องภาระภาษี หรือไม่จ่ายภาษีที่ถึงกำหนดชำระให้แก่รัฐบาล ซึ่งการกระทำดังกล่าวมีความผิดทางอาญา และเป็นกรกระทำที่มีเจตนาไม่สุจริตหรือทุจริต เป็นการกระทำที่หลอกลวงหรือน้อย โกงรัฐบาล เช่นการไม่ยื่นแบบแสดงรายการเสียภาษี หรือการยื่นแบบแสดงรายการเสียภาษีที่ไม่ถูกต้อง โดยมีเจตนาทุจริต”⁴⁷

⁴² ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 34). เล่มเดิม.

⁴³ แหล่งเดิม.

⁴⁴ แหล่งเดิม.

⁴⁵ แหล่งเดิม.

⁴⁶ แหล่งเดิม.

⁴⁷ แหล่งเดิม.

การหลบหลีกภาษี (Tax Avoidance) คือ การกระทำโดยอาศัยกฎหมาย หรือช่องโหว่ของกฎหมาย เพื่อลดภาระในการชำระภาษีอากรให้น้อยลง โดยการกระทำดังกล่าวอาจไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

การหลบหลีกภาษีอากร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) “การหลบหลีกภาษีอากรที่ยอมรับได้ (Acceptable Tax Avoidance) คือ การลดภาระภาษีหรือปลดเปลื้องภาระภาษีโดยอาศัยช่องโหว่ที่ไม่ต้องจ่ายภาษีที่มีอยู่ในกฎหมายภาษีหรืออาศัยบทบัญญัติเกี่ยวกับตัวบรรเทาภาระภาษีเพื่อลดภาระภาษี”⁴⁸

2) “การหลบหลีกภาษีอากรที่ยอมรับไม่ได้ (Unacceptable Tax Avoidance) คือ การลดภาระภาษีหรือปลดเปลื้องภาระภาษีโดยอาศัยช่องโหว่ที่ไม่ต้องจ่ายภาษีที่มีอยู่ในกฎหมายภาษีหรืออาศัยบทบัญญัติเกี่ยวกับตัวบรรเทาภาระภาษีเพื่อลดภาระภาษี ซึ่งเป็นการลดภาระภาษีหรือปลดเปลื้องภาระภาษีที่เป็นการใช้ประโยชน์จากตัวบทกฎหมายแต่ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ออกกฎหมายที่เปิดให้มีช่องโหว่เช่นนั้นในกฎหมายภาษี”⁴⁹

“ในกรณีการหลบหลีกภาษีที่มีอิทธิพลต่อการเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายในการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายของผู้เสียภาษี คือ การหลบหลีกภาษีที่ยอมรับไม่ได้”⁵⁰

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หากค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการเก็บภาษีของรัฐบาลและค่าใช้จ่ายในการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายของผู้เสียภาษีในระดับต่ำในกระบวนการจัดเก็บภาษีคือลักษณะของหลักความมีประสิทธิภาพในการจัดเก็บภาษี⁵¹

2.2.3.2 หลักความมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจ

นอกเหนือจากค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติตามกฎหมายของผู้เสียภาษีที่ต่ำแล้ว ภาษีต้องก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่ตั้งใจแก่ผู้เสียภาษีให้น้อยที่สุด (Minimum Unintended Effect) หรือก่อให้เกิดการบิดเบือนต่อการตัดสินใจในการเสียภาษีของผู้เสียภาษี (The Disincentive Effect)⁵²

นักวิชาการทางภาษีมักมีความเชื่อว่า ผู้เสียภาษีอาจเลือกที่จะไม่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตนชอบและตนถนัด เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวจะถูกจัดเก็บภาษี และผลที่

⁴⁸ แหล่งเดิม.

⁴⁹ แหล่งเดิม.

⁵⁰ แหล่งเดิม.

⁵¹ แหล่งเดิม.

⁵² แหล่งเดิม.

ตามมาคือ ผู้เสียภาษีจะเลือกประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะไม่ถูกจัดเก็บภาษี หรืออาจเลือกกิจกรรมที่ถูกจัดเก็บภาษีที่ไม่สูงแทนกิจกรรมที่ถูกจัดเก็บภาษีที่สูง⁵³

การที่ภาษีบิดเบือนมีผลต่อการตัดสินใจในการทำกิจกรรมของผู้เสียภาษี ซึ่งทำให้เกิดการจูงใจให้ผู้เสียภาษีทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ถือเป็น การยับยั้งการสร้างรายได้ของผู้เสียภาษี ทำให้เกิดปรากฏการณ์ “ยับยั้งการสร้างรายได้” นำไปสู่ปรากฏการณ์ “ลดรายได้จากการจัดเก็บภาษี” (Revenue-Reducing Phenomenon) เพราะรัฐบาลอาจได้รับรายได้จากการจัดเก็บภาษีในจำนวนที่น้อยลง เนื่องจากการลดลงของฐานภาษี หรือฐานภาษีแคบลง⁵⁴

ในทางเศรษฐศาสตร์ “การบิดเบือนของภาษีที่ก่อให้เกิดผลไม่จูงใจให้ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ถูกเรียกว่า “ภาระส่วนเกิน” (Excess Burden) หรือ “ความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจ” (Deadweight Loss) ซึ่งมีผลก่อให้เกิดการสูญเสียด้านรายได้จากการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล

ดังนั้น หลักความมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจของภาษี จึงไม่ต้องการให้เกิดความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจ อันเกิดจากการจูงใจให้ผู้เสียภาษีทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับต่ำทำให้เกิดการบิดเบือนภาษี และเพื่อให้กระบวนการจัดเก็บภาษีทำงานสอดคล้องกับความต้องการของหลักความมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจ เพื่อก่อให้เกิดความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจน้อยที่สุด อันจะนำมาซึ่งการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและไม่กระทบกระเทือนต่อรายได้จากการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล โดยรัฐต้องมีกระบวนการจัดเก็บภาษี ที่เป็นกลางในทางเศรษฐกิจ หรือภาษีต้องก่อให้เกิดแรงจูงใจให้ผู้เสียภาษีบิดเบือนกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้น้อยที่สุด หลักความมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจของภาษีจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หลักความเป็นกลางทางเศรษฐกิจของภาษี”⁵⁵

2.2.3.3 หลักความเป็นกลางทางเศรษฐกิจ

ระบบภาษีควรมีความเป็นกลางทางเศรษฐกิจ หรือระบบภาษีไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือบิดเบือนต่อการตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้เสียภาษี หรือมีผลกระทบต่อ การเลือกของประชาชนทางเศรษฐกิจให้น้อยที่สุด⁵⁶ ซึ่งหลักความเป็นกลางของระบบภาษีถูกฝ่าฝืนบ่อย ๆ ส่งผลให้กฎหมายภาษีบิดเบือนพฤติกรรมของผู้เสียภาษี ซึ่งการที่จะเข้าไปแทรกแซงหรือบิดเบือนของภาษีต่อการตัดสินใจในการทำพฤติกรรมทางเศรษฐกิจให้น้อยที่สุด ควรที่จะใช้แทนหลักความเป็นกลางอย่างแท้จริง

⁵³ แหล่งเดิม.

⁵⁴ แหล่งเดิม.

⁵⁵ แหล่งเดิม.

⁵⁶ แหล่งเดิม.

2.2.4 หลักความแน่นอน (Certainty)

ภาษีที่จัดเก็บต้องมีความชัดเจนและแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นฐานภาษี เทคนิคการประเมิน การกระทำตามอำเภอใจของฝ่ายผู้เสียภาษี เช่น รัฐต้องบัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับเทคนิควิธีการทางภาษี (ฐานภาษี การคำนวณและการจัดเก็บ) อย่างชัดเจน ไม่คลุมเครือ ผู้เสียภาษีสามารถคำนวณภาษีที่ตนต้องชำระได้ รวมทั้งมีการกำหนดวัน เวลา สถานที่ที่แน่นอน การจัดเก็บภาษีที่ไม่เคารพ หรือสอดคล้องกับหลักความแน่นอนย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อนของประชาชน เช่น การจัดเก็บภาษีของเจ้าภาษีนายอากรที่ขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอน เป็นต้น⁵⁷

2.2.5 หลักความประหยัด (Economy)

ภาษีทุกประเภทที่รัฐจัดเก็บได้ ควรมีจำนวนใกล้เคียงกับจำนวนภาษีที่ ผู้เสียภาษีได้ชำระให้แก่รัฐ ซึ่งหมายถึง รัฐต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดเก็บภาษี และผู้เสียภาษียังต้องเสียค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับภาษีนั้นให้น้อยที่สุดด้วย เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อระบบภาษีให้มากที่สุด แม้อัตรากำลังเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษีจะมีจำนวนน้อย แต่ต้องมีระบบการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ

2.2.6 หลักความชอบด้วยกฎหมาย (Legitimacy)

ภาษีที่ดีจะต้องมีความชอบด้วยกฎหมายในสายตาประชาชนผู้เสียภาษี อีกทั้งเป้าหมายและการทำงานของระบบภาษีจะต้องมีความถูกต้องตามกฎหมาย⁵⁸ รวมถึงต้องเป็นภาษีที่สามารถบังคับจัดเก็บได้จริง มิใช่ว่าเป็นภาษีที่ดีในทางทฤษฎีแต่นำมาใช้บังคับจริงไม่ได้ เพราะยากแก่การปฏิบัติ⁵⁹

2.3 หลักการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามประมวลรัษฎากรเป็นภาษีทางตรงประเภทหนึ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐบาล และเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลในการกระจายรายได้⁶⁰

2.3.1 เหตุผลและวัตถุประสงค์ในการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

โดยที่โครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาเป็นโครงสร้างภาษีแบบอัตราก้าวหน้า เพื่อให้สามารถใช้เป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพซึ่งประกอบด้วยเครื่องมือพื้นฐานของนโยบายเศรษฐกิจ 3 อย่าง ได้แก่⁶¹

⁵⁷ กฎหมายภาษีอากร (น. 55). เล่มเดิม.

⁵⁸ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (น. 8). เล่มเดิม.

⁵⁹ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาหลักการและบทวิเคราะห์ (น. 8). เล่มเดิม.

⁶⁰ จาก ภาษีอากรตามประมวลรัษฎากร 2557 (น. 9). โดย กลุ่มนักวิชาการภาษีอากร, 2557, กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

1) เงินได้ที่ได้รับการยกเว้นภาษี (Exemption) เป็นเครื่องมือที่สามารถป้องกันมิให้ผู้มีรายได้ในระดับต่ำต้องรับภาระภาษีและยังทำให้การจัดเก็บภาษีง่ายขึ้น ซึ่งหากเงินได้ที่ได้รับยกเว้นภาษีอยู่ในระดับที่ต่ำเกินไป การบริหารการจัดเก็บภาษีก็จะทำได้ยากเนื่องจากครอบคลุมจำนวนผู้ที่ต้องเสียภาษีจำนวนมาก

2) การกำหนดอัตราขั้นแรก (The First Rate) การจัดเก็บภาษีจากอัตราขั้นแรกเป็นหลักนั้น ผู้เสียภาษีส่วนใหญ่จำเป็นต้องเสีย

3) การกำหนดอัตราที่สูงขึ้นในลักษณะอัตราก้าวหน้า (Progressive Higher Rates) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อความเป็นธรรม โดยหากกำหนดอัตราที่สูงมาก ก็จะสามารถสร้างรายได้จำนวนมากขึ้นด้วย แต่การทำให้ระบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา มีอัตราก้าวหน้าเพื่อลดความเหลื่อมล้ำระหว่างประชาชนที่มีระดับรายได้แตกต่างกันให้มีความทัดเทียมกันมากขึ้น การพิจารณาความเป็นธรรมนั้นจะต้องพิจารณาความเป็นธรรม 2 ด้าน คือ ความเป็นธรรมในแนวนอน (Horizontal Equity) และความเป็นธรรมในแนวตั้ง (Vertical Equity) โดยความเป็นธรรมในแนวนอนจะเกิดขึ้นเมื่อผู้มีรายได้เท่ากันมีภาระภาษีที่เท่ากัน ซึ่งต้องพิจารณาถึงสถานะของบุคคลที่แตกต่างกันด้วย เช่น คนโสดกับคนที่แต่งงานแล้วย่อมมีภาระที่แตกต่างกัน ดังนั้น ความเป็นธรรมในแนวนอนจึงต้องพิจารณาทั้งระดับรายได้และสถานะของบุคคลควบคู่กันไป กฎหมายภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาจึงยอมให้มีการหักค่าลดหย่อนส่วนบุคคลและค่าลดหย่อนตามสถานภาพของครอบครัวรวมอยู่ด้วย ส่วนความเป็นธรรมในแนวตั้งนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อผู้มีความสามารถในการเสียภาษีที่แตกต่างกัน เสียภาษีในจำนวนที่แตกต่างกัน โดยผู้มีรายได้มากกว่าควรมีภาระภาษีมากกว่าผู้มีรายได้น้อย

ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักของการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาจึงมี 2 ประการ คือ เพื่อสร้างรายได้ให้แก่รัฐ และเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชาชน

2.3.2 ความสำคัญของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

1) เป็นการบรรเทาปัญหาการกระจายรายได้ เนื่องจากผู้เสียภาษีหลักภาระไปให้ผู้อื่นได้ยาก ประกอบกับมีการจัดเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า ผู้ที่มีรายได้มากต้องเสียภาษีให้แก่อำนาจรัฐจำนวนมาก ส่วนผู้ที่มีรายได้น้อยก็ต้องเสียภาษีให้รัฐน้อยตามสัดส่วนความสามารถของตน เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่ประชาชน ซึ่งเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างคนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับหลักความสามารถในการเสียภาษี (Ability-to-Pay Principle)⁶²

⁶¹ จาก *ประมวลสารเศรษฐศาสตร์ภาครัฐ (Economic of the public sector)* (น. 230-231), โดย วโรทัย โกศลพิศิษฐ์กุล, 2544, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

⁶² *ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา* (น.35). เล่มเดิม.

2) เป็นแหล่งรายได้ของรัฐบาล ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาเป็นภาษีทางตรง ซึ่งเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐบาล การจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เนื่องจากระดับรายได้โดยเฉลี่ยของประชาชนสูงขึ้น และเพื่อชดเชยรายได้ในรัฐต้องสูญเสียไปในอนาคตจากการเปิดเสรีทางการค้า⁶³

3) รักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาเป็นหนึ่งในเครื่องมือทางการคลังที่รัฐบาลใช้ในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ เช่นในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำ การออกกฎหมายยกเว้นภาษีสำหรับเงินได้สุทธิในส่วนที่ไม่เกิน 150,000 บาทแรก จะทำให้ผู้มีรายได้ต่ำมีภาระทางภาษีที่ลดลง ทำให้ประชาชนมีกำลังการใช้จ่ายที่มากขึ้น ทำให้ผู้ผลิตมีรายได้เพิ่มขึ้น ความต้องการแรงงานก็เพิ่มขึ้น นำไปสู่การฟื้นตัวของระบบเศรษฐกิจในอนาคต⁶⁴

นอกจากนี้ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดายังมีคุณลักษณะในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยอัตโนมัติ (Built-in Stabilization) เนื่องจากมีโครงสร้างอัตราภาษีเป็นแบบก้าวหน้า เมื่อระบบเศรษฐกิจอยู่ในภาวะขยายตัว ประชาชนมีรายได้สูง จึงต้องจ่ายภาษีในอัตราที่สูง เป็นการชะลอหรือลดการขยายตัวของกำลังซื้อลง ในทางตรงข้าม เมื่อเศรษฐกิจอยู่ในภาวะถดถอย ประชาชนมีรายได้ลดลง ภาระภาษีก็จะลดลงตาม⁶⁵

2.3.3 ผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา แบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1) บุคคลธรรมดา

บุคคลธรรมดา ในที่นี้หมายถึงบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในปีภาษีนั้น และมีเงินได้ถึงเกณฑ์ขั้นต่ำที่ประมวลรัษฎากรกำหนดไว้ ก็มีหน้าที่ยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ดังนั้นผู้มีเงินได้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาดังกล่าว ประมวลรัษฎากรจึงไม่ได้จำกัดอายุความสามารถ สัญชาติ ฯลฯ แต่อย่างใด⁶⁶

2) ผู้ถึงแก่ความตาย

ผู้ถึงแก่ความตายในระหว่างปีภาษี คือระหว่างวันที่ 1 มกราคม ถึงวันที่ 31 ธันวาคม และได้รับเงินได้ถึงเกณฑ์ขั้นต่ำที่ประมวลรัษฎากรกำหนดไว้ก็เป็นผู้อยู่ในข่ายเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาในระหว่างปีภาษีนั้นด้วย เมื่อบุคคลนั้นสิ้นสภาพบุคคล ผู้จัดการมรดก หรือทายาท

⁶³ แหล่งเดิม.

⁶⁴ แหล่งเดิม.

⁶⁵ แหล่งเดิม.

⁶⁶ ภาษีอากรตามประมวลรัษฎากร 2557 (น. 10). เล่มเดิม.

หรือผู้ครอบครองทรัพย์สินมรดกของผู้ถึงแก่ความตายแล้วแต่กรณีเป็นบุคคลผู้มีหน้าที่ยื่นรายการแทนผู้ถึงแก่ความตาย ตามประมวลรัษฎากร (มาตรา 57 ทวิ)⁶⁷

3) กองมรดกที่ยังไม่ได้แบ่ง

ในปีภาษีถัดจากปีที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย หากกองมรดกนั้นยังไม่ได้แบ่งให้กับทายาทคนใดคนหนึ่งโดยเด็ดขาด ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม และกองมรดกได้ก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมินถึงเกณฑ์ขั้นต่ำที่ประมวลรัษฎากรกำหนดไว้ กฎหมายก็ถือว่ากองมรดกดังกล่าวเป็นผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาด้วย และเนื่องจากโดยสภาพแล้วกองมรดกไม่มีสภาพบุคคล ดังนั้น ผู้มีหน้าที่เสียภาษีประเภทผู้ถึงแก่ความตาย ได้แก่ ผู้จัดการมรดก หรือทายาท หรือผู้ครอบครองทรัพย์สินมรดกแล้วแต่กรณี ตามประมวลรัษฎากร(มาตรา 57 ทวิ วรรคสอง)⁶⁸

4) ห้างหุ้นส่วนสามัญที่มีโชันติบุคคล หรือคณะบุคคลที่มีโชันติบุคคล

ห้างหุ้นส่วนสามัญที่มีโชันติบุคคล หมายถึง การที่บุคคลธรรมดาตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปตกลงกันร่วมกันไม่ว่าโดยการร่วมเป็น เงิน แร้งงาน หรือทรัพย์สินอื่น ฯลฯ เพื่อกระทำการกิจการร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะแบ่งปันผลกำไรที่จะพึงได้แต่กิจกรรมที่ทำนั้น (ถ้าเป็นห้างหุ้นส่วนสามัญจดทะเบียนจะอยู่ในข่ายเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล)

คณะนิติบุคคลที่มีโชันติบุคคล ต่างกับห้างหุ้นส่วนสามัญในด้านวัตถุประสงค์ คือคณะบุคคลที่มีโชันติบุคคลไม่จำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์ที่จะแบ่งปันผลกำไรที่จะพึงได้แต่กิจกรรมที่ทำด้วยกัน เช่น การจัดการแสดงเพื่อหารายได้นำไปบริจาคให้แก่ผู้ทุกข์ยาก คณะผู้จัดการแสดงอยู่ในข่ายเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ในชื่อของคณะบุคคลที่มีโชันติบุคคล

ผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการยื่นแบบแสดงรายการในชื่อของห้างหุ้นส่วนสามัญ หรือคณะบุคคลที่มีโชันติบุคคล ได้แก่ผู้อำนวยการ หรือผู้จัดการ (ตามมาตรา 56 วรรคสอง)⁶⁹

2.3.4 ความหมายของเงินได้

การเรียกเก็บภาษีเงินได้ มีแนวคิดมาจากความคิดที่ว่า “เงินได้ เป็นดัชนีวัดความสามารถในการเสียภาษี (Ability to Pay Taxes) ที่ดีที่สุด” ดังนั้นเงินได้ จึงเป็นดัชนีวัดความสามารถในการเสียภาษีที่ดีที่สุดนี้ เพราะเงินได้ของบุคคลหนึ่งเป็นสิ่งที่ระบุว่า บุคคลนั้นมีหรือได้มาซึ่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจไว้ในครอบครองของตนในระดับมากน้อยเพียงใด การที่มีเงินได้มาก ย่อมสามารถซื้อทรัพยากรต่าง ๆ มากครอบครองได้มาก⁷⁰

⁶⁷ แหล่งเดิม.

⁶⁸ แหล่งเดิม.

⁶⁹ แหล่งเดิม.

⁷⁰ ทฤษฎีภาษีเงินได้และภาษีเงินได้ของไทย (น. 2). เล่มเดิม.

คำว่า“เงินได้”มีการให้ความหมายไว้แตกต่างกัน 4 มุมมอง กล่าวคือ

2.3.4.1 มุมมองด้านกฎหมายแพ่ง

หมายถึง เงินได้ที่ได้จากแหล่งรายได้ในลักษณะเป็นครั้งคราว ในรูปของเงินตราที่ไหลเวียนจากแหล่งรายได้ที่มีลักษณะถาวรในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้น เงินได้ตามนัยดังกล่าวจึงประกอบด้วย 3 ลักษณะดังนี้

ลักษณะเป็นเงินตรา ซึ่งรวมถึงความมั่งคั่งที่สามารถตราเป็นเงินตราได้

ลักษณะเป็นความมั่งคั่งร่ำรวยที่มีที่มาจากแหล่งเฉพาะ ซึ่งอาจเป็นทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดเงินได้ เช่นค่าเช่าที่ได้รับจากอสังหาริมทรัพย์ รวมทั้งแรงงานของลูกจ้างที่ทำให้เกิดรายได้เงินได้ในส่วนเงินเดือน เป็นต้น

ลักษณะเป็นความมั่งคั่งที่ได้รับเป็นครั้งคราว เงินได้เป็นความมั่งคั่งที่เกิดการไหลเวียนในรอบระยะเวลาหนึ่งซึ่งไม่จำเป็นต้องผลิตขึ้นมาในช่วงระยะเวลาอย่างต่อเนื่องเพียงแต่เงินได้ต้องสามารถผลิตขึ้นใหม่ได้ トラบดีที่แหล่งกำเนิดเงินได้ยังไม่ได้ถูกทำลายลง⁷¹

2.3.4.2 มุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์

ส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกัน ดังนี้

เจอาร์ ฮิก (J.R. Hick) มีความเห็นว่า เงินได้เป็นความมั่งคั่งที่สามารถนำไปใช้จ่ายได้ภายในที่กำหนด หรือเป็นเงินได้ที่สมทบเข้ากับทรัพย์สินที่เป็นผลมาจากการออมทรัพย์ โดยไม่ทำให้ความมั่งคั่งลดลง⁷²

เฮก ไชมอน (Haig-Simons) ได้ให้ความหมายว่า เงินได้ของแต่ละบุคคลเป็นจำนวนเงินหรือสิ่งอื่นใดที่สามารถวัดมูลค่าเป็นรูปตัวเงินที่สนองความต้องการของเขาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และเป็นส่วนเพิ่มหรือผลบวกของการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงของระดับทรัพย์สิน⁷³

แฮนรี ซี ไชมอน (Henry C. Simons) ให้ความหมายคำว่า “เงินได้” หมายถึง “ผลบวกของการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงของระดับทรัพย์สินในช่วงระยะเวลาหนึ่ง”⁷⁴

⁷¹ กฎหมายภาษีอากร (น. 170). เล่มเดิม.

⁷² แหล่งเดิม.

⁷³ แหล่งเดิม.

⁷⁴ From The Concept of Income – Economic and Legal Aspect. (p. 7), By Robert Merray Haig, 1959. (อ้างถึงใน ปัญหาการจัดเก็บภาษีเงินได้ของสัญญาขายฝาก: ศึกษากรณีเปรียบเทียบกับเงินได้ประเภทดอกเบี้ย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ) (น. 61), โดยจรัสศรี ตั้งจิตต์พิมล, 2547, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต).

ลอเรน ฟิลลิป (Lawrence C. Phillips) ได้ให้คำนิยามว่า “เงินได้” หมายถึง จำนวนเงินที่บุคคลใช้ในการบริโภคในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และหมายความรวมถึงความมั่งคั่ง (Wealth) ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งตลอดจนการเพิ่มขึ้นซึ่งมูลค่าของทรัพย์สินด้วย⁷⁵

จอร์จ ไชน์ (George Schanz) ได้ให้คำนิยามว่า “เงินได้” หมายถึง “ผลรวมของการบริโภคกับการเปลี่ยนแปลงสินทรัพย์สุทธิของปัจเจกชนในปีนั้น ๆ หรือรอบระยะเวลาบัญชีอื่น”⁷⁶

จึงสามารถสรุปได้ว่า “เงินได้” ในมุมมองด้านเศรษฐศาสตร์ มีหลักใหญ่ 3 ประการ ดังนี้⁷⁷

(1) สิ่งที่ได้รับจากบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบเงิน สิ่งของ หรือประโยชน์อื่นใด ๆ ที่ได้รับ ก็ควรถือเป็นเงินได้

(2) การบริโภคที่ได้รับจากบริการหรือทรัพย์สินของตนเอง เช่นอาศัยอยู่บ้านตนเอง โดยไม่ต้องเสียค่าเช่า สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้รับมีความกินคืออยู่ดีมากกว่าผู้ซึ่งมีเงิน ได้รายการที่ (1) เท่านั้น แต่ไม่มีเงินได้รายการที่ (2)

(3) มูลค่าเพิ่มของทรัพย์สิน (Capital Gain) ถ้าหากค่าของที่ดินและหุ้นที่ถืออยู่มีราคาเพิ่มขึ้น ก็น่าจะแสดงว่าผู้ที่มีที่ดินหรือหุ้นนั้นมีเงินได้หรือความสามารถเหนือบุคคลอื่น

2.3.4.3 มุมมองด้านบัญชี

วิธีการทางบัญชีได้ถูกนำมาใช้เพื่อสังเกตการณ์เพิ่มขึ้นของทรัพย์สินที่อยู่ในหลายรูปแบบ ได้แก่ เงินสด หรือจากการดำเนินธุรกิจ โดยการขาย การให้บริการที่เป็นผลจากการดำเนินการทางธุรกิจที่สำเร็จลงแล้ว ซึ่งนักบัญชี ได้อธิบายหลักการเกิดของรายได้ (Realization) ตามหลักการบัญชีว่า “รายได้ คือ จำนวนเงินที่อธิบายได้จากราคารวมของสินค้าหรือบริการ ซึ่งกิจการโอนไปให้ลูกค้าภายในงวดระยะเวลาหนึ่ง”⁷⁸

ตามความเห็นของนักบัญชีและสมาคมนักบัญชีในประเทศไทย

⁷⁵ From *Prentice Hall's Federal Taxation 1991 (Individuals)*, By Lawrence C. Phillips and other, 1990. (อ้างถึงใน ปัญหาการจัดเก็บภาษีเงินได้ของสัญญาขายฝาก: ศึกษากรณีเปรียบเทียบกับเงินได้ประเภทดอกเบี้ย (น. 66). เล่มเดิม).

⁷⁶ From *An Introduction of Taxation* (p. 3), By Ray M. Sommerfeld, 1987. (อ้างถึงใน ปัญหาการจัดเก็บภาษีเงินได้ของสัญญาขายฝาก: ศึกษากรณีเปรียบเทียบกับเงินได้ประเภทดอกเบี้ย (น. 66). เล่มเดิม).

⁷⁷ เศรษฐศาสตร์การภาษีอากร (น. 94). เล่มเดิม.

⁷⁸ กฎหมายภาษีอากร (น. 173). เล่มเดิม.

“รายได้ คือการได้รับหรือเพิ่มพูนสินทรัพย์ หรือการชำระหนี้ของธุรกิจที่เกิดขึ้นในรอบระยะเวลาหนึ่งอันเนื่องจากการส่งมอบเพื่อการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นหลัก หรือศูนย์กลางของการดำเนินงานที่ธุรกิจกำลังทำ”⁷⁹

ดังนั้น รายได้ตามหลักการบัญชีแตกต่างจากรายได้ตามความหมายทางเศรษฐศาสตร์ อย่างเห็นได้ชัดในประเด็นที่สิ่งที่เป็นรายได้ตามความเห็นของนักเศรษฐศาสตร์ขาดความแน่นอน เพราะอาศัยการกำหนดมูลค่าโดยใช้การประมาณการ ตรงกันข้ามกับนักบัญชี เมื่อทำการบันทึกบัญชีในส่วนจากรายได้ต้องบันทึกตัวเลขที่แน่นอนและยอมรับได้⁸⁰

2.3.4.4 มุมมองด้านกฎหมายภาษีอากร

“เงินได้” ในทางภาษีอากร หมายถึง เงินได้ทั้งหมดที่เป็นฐานของภาษีอากร ซึ่งรัฐมีอำนาจในการจัดเก็บ ดังนั้น เงินได้ใด ๆ ที่กฎหมายไม่ได้กำหนดให้รัฐมีอำนาจจัดเก็บจึงไม่ถือเป็นเงินได้ในทางภาษีอากร⁸¹ ความหมายของเงินได้ที่ใช้เป็นฐานภาษีสำหรับการจัดเก็บภาษีเงินได้นั้น มีความหมายที่กว้างที่สุด และความหมายอย่างแคบที่สุด⁸² ดังต่อไปนี้

(1) เงินได้ คือการเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Accretion) เป็นการพิจารณาการเพิ่มขึ้นของทรัพย์สินสุทธิบวกกับรายจ่ายในการบริโภคของบุคคลในช่วงเวลาหนึ่ง (Increase Net Worth Plus Consumption) เงินได้จึงมีความหมายเป็นสองนัย คือ

เงินได้ หมายถึง จำนวนเงินหรือทรัพย์สินที่ได้จากบุคคลอื่นในช่วงเวลาหนึ่งหลังจากที่หักค่าใช้จ่ายในการหาเงินได้จากทรัพย์สินนั้นออกแล้ว บวกด้วยมูลค่าของการบริโภคโดยไม่ต้องใช้เงินซื้อ เช่น การได้อยู่บ้านตัวเอง บวกด้วยการที่ทรัพย์สินเพิ่มมูลค่าขึ้น โดยไม่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยน

เงินได้ คือ ทรัพย์สินสุทธิที่เพิ่มขึ้นบวกด้วยการบริโภคหรือรายจ่ายอันมิใช่เพื่อหาเงินได้⁸³

(2) เงินได้ ได้แก่ ผลได้อันเกิดจากทรัพย์สินเปลี่ยนมือ (Flow of Wealth) หมายความว่า เงินได้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ของทรัพย์สินเท่านั้น ดังนั้น มูลค่าของการบริโภค

⁷⁹ แหล่งเดิม.

⁸⁰ แหล่งเดิม.

⁸¹ จาก การนำระบบภาษีเงินได้แบบแยกเงินได้เป็น 2 ประเภทมาประยุกต์ใช้กับระบบภาษีเงินได้ของประเทศไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), โดย เอกกรฐ คงมี, 2551, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

⁸² จาก กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับภาษีอากร (น. 56-58), โดย วิทย์ ต้นตยกุล, 2528, กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

⁸³ แหล่งเดิม.

โดยไม่ต้องซื้อที่ดี หรือการที่ทรัพย์สินเพิ่มมูลค่าโดยไม่มีการซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนที่ดี ไม่ถือเป็นเงินได้ตามความหมายนี้ ซึ่งผลอันเกิดจากทรัพย์สินเปลี่ยนมือนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท⁸⁴ คือ

ผลได้จากกิจการตามปกติหรือเงินได้ประจำ (Operating Gains or Recurrent Income) ได้แก่ เงินได้จากการขายสินค้าที่ผลิตหรือซื้อมาเพื่อขายตามปกติ และเงินได้ประจำจากอาชีพต่าง ๆ

ผลที่ได้อันมีลักษณะเป็นทุน (Capital Gains) ซึ่งได้แก่ผลได้จากการขายทรัพย์สินซึ่งได้มาโดยมิใช่เพื่อการค้า เช่น ผลกำไรจากการขายบ้านที่อยู่อาศัย

(3) เงินได้ ได้แก่ ผลได้ซึ่งได้จากกิจการตามปกติหรือเงินได้ประจำ (Operating Gains or Recurrent Income) ตามความหมายนี้ผลได้อันมีลักษณะเป็นทุนไม่ถือเป็นเงินได้เนื่องจากผลได้ดังกล่าวไม่ได้ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลดีขึ้น⁸⁵

ซึ่งตามประมวลรัษฎากรของไทย ถือเอาความหมายของเงินได้ตามความหมายที่สองเป็นหลัก โดยมีข้อยกเว้นสำหรับเงินได้จากการขายทรัพย์สินที่ได้มาโดยมิได้มุ่งหากำไรบางชนิด

2.3.5 เงินได้พึงประเมินและแหล่งเงินได้ ตามกฎหมายภาษีอากร

2.3.5.1 ความหมายของเงินได้พึงประเมิน

ตามประมวลรัษฎากรมาตรา 39 ให้ความหมาย “เงินได้พึงประเมิน” ไว้ว่า

“เงินได้พึงประเมิน” หมายความว่า เงินได้ให้หมายความตลอดถึงทรัพย์สิน หรือประโยชน์อย่างอื่นที่ได้รับซึ่งอาจคำนวณได้เป็นเงินค่าภาษีอากรที่ผู้จ่ายเงินได้หรือผู้อื่นออกแทนให้ โดยแบ่งเงินได้ออกเป็นประเภท ตามมาตรา 40 และเครดิตภาษีตามมาตรา 47 ทวิ

สรุปได้ว่าเงินได้พึงประเมิน สามารถแบ่งออกได้ 5 ประการ ได้แก่

(1) เงิน หมายถึง เงินตราไม่ว่าจะเป็นเงินตราไทยหรือเงินตราต่างประเทศก็ตาม โดยถ้าเป็นเงินตราต่างประเทศนั้นทางผู้มีเงินได้ต้องทำการแปลงค่าเงินให้เป็นเงินตราไทยก่อน เพราะในทางภาษีแล้วจะไม่รับรู้เงินได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศ โดยวิธีการแปลงค่าเงินจากต่างประเทศให้เป็นเงินไทยทำได้สองวิธี คือ

ก) ใช้อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราของธนาคารพาณิชย์ที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายว่าด้วยธนาคารพาณิชย์ที่ได้ประกาศไว้ในการคำนวณเงินตราต่างประเทศเป็นเงินตราไทยในแต่ละวัน

ข) ใช้อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราตามอัตราอ้างอิงประจำวันที่ธนาคารแห่งประเทศไทยประกาศไว้ในการคำนวณเงินตราต่างประเทศเป็นเงินตราไทยในแต่ละวัน⁸⁶

⁸⁴ แหล่งเดิม.

⁸⁵ แหล่งเดิม.

⁸⁶ ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ) (น. 41). เล่มเดิม.

(2) ทรัพย์สินซึ่งอาจคำนวณเป็นเงินได้

หมายถึง ทรัพย์สินทั้งที่เป็นทรัพย์สินที่มีรูปร่างหรือไม่มีรูปร่างก็ได้ แต่ต้องเป็นทรัพย์สินที่มีราคาและอาจถือเอาได้ โดยทรัพย์สินซึ่งอาจคำนวณเป็นเงินได้นั้นต้องเป็นทรัพย์สินที่ได้รับระหว่างปีภาษี ไม่ใช่ทรัพย์สินที่มีอยู่แล้วเพียงแต่มีมูลค่าเพิ่มขึ้น เช่น ที่ดินในปี 2550 ในราคา 5 ล้านบาท ต่อมาในปี 2554 ราคาที่ดินเพิ่มขึ้นเป็น 8 ล้านบาท เช่นนี้ในปีภาษี 2554 ไม่ถือว่ามูลค่าที่เพิ่มขึ้นเป็นเงินได้พึงประเมินในส่วนของทรัพย์สินซึ่งอาจคำนวณเป็นเงินได้ เพราะทรัพย์สินดังกล่าวเป็นทรัพย์สินที่มีอยู่แล้ว⁸⁷

(3) ประโยชน์ซึ่งอาจคำนวณเป็นเงินได้

หมายถึง ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่เงินหรือทรัพย์สินแต่เป็นประโยชน์ซึ่งอาจคำนวณเป็นเงินได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องสวัสดิการด้านต่าง ๆ ที่ทางนายจ้างได้ให้กับลูกจ้างของตน ซึ่งในทางกฎหมายภาษีแล้วถือว่าลูกจ้างได้รับเงินได้พึงประเมินจากสวัสดิการต่าง ๆ ดังกล่าว ซึ่งต้องคำนวณราคาแล้วนำไปรวมคำนวณเป็นเงินได้ของลูกจ้าง เช่น ในกรณีที่นายจ้างได้ทำประกันชีวิตให้กับลูกจ้าง โดยออกค่าเบี้ยประกันชีวิตให้กับลูกจ้าง เบี้ยประกันชีวิตที่นายจ้างออกแทนให้นี้ถือว่าเป็นเงินได้พึงประเมินของลูกจ้างต้องนำไปรวมกับเงินได้อื่นเพื่อเสียภาษี ประโยชน์ซึ่งอาจคำนวณเป็นเงินได้นี้ยังรวมถึงการได้รับการปลดหนี้ด้วย⁸⁸

(4) เงินค่าภาษีอากรที่ผู้จ่ายเงินหรือผู้อื่นออกแทนให้สำหรับเงินได้ประเภทต่าง ๆ ในกรณีที่มิใช่ผู้ชำระภาษีแทนให้ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตาม ภาษีที่ผู้อื่นชำระแทนให้นี้ ถือเป็นเงินได้พึงประเมินที่ต้องนำมารวมคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้ด้วย

(5) เครดิตภาษีเงินปันผลหรือส่วนแบ่งกำไร เป็นเรื่องของการขจัดความซ้ำซ้อนของการจัดเก็บภาษีเงินปันผล เพราะเงินปันผลนั้นมาจากกำไรสุทธิที่ได้เสียภาษีเงินได้นิติบุคคลไปแล้ว ครั้งหนึ่ง ต่อมาเมื่อนิติบุคคลนำเงินที่เสียภาษีไปแล้วมาจ่ายเป็นเงินปันผลให้กับผู้ถือหุ้นของบริษัท หรือผู้เป็นหุ้นส่วนในห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล เงินปันผลหรือส่วนแบ่งกำไรที่ได้รับนั้นถือว่าเป็นเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(4) (ข) แห่งประมวลรัษฎากร ที่ต้องนำไปรวมคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาอีก ซึ่งเป็นการเสียภาษีซ้ำซ้อนจากเงินได้จำนวนเดียวกัน ดังนั้น เพื่อเป็นการขจัดความซ้ำซ้อนดังกล่าว รัฐบาลจึงคืนภาษีบางส่วนให้กับผู้ถือหุ้นหรือผู้เป็นหุ้นส่วน โดยเงินภาษีที่คืนให้นี้เรียกว่า “เครดิตภาษีเงินปันผลหรือส่วนแบ่งกำไร” โดยให้นำเครดิตนี้มารวมเป็นเงินได้

⁸⁷ แหล่งเดิม.

⁸⁸ แหล่งเดิม.

พึงประเมิน เพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา เมื่อคำนวณภาษีที่ต้องเสียแล้วก็ให้เอาเครดิตภาษี มาหักออกจากภาษีที่ต้องเสียอีกครั้ง⁸⁹

2.3.5.2 แหล่งเงินได้พึงประเมิน

“แหล่งเงินได้” หมายถึง แหล่งที่มาของเงินได้ การที่รัฐบาลจะจัดเก็บภาษีเงินได้จาก บุคคลใด รัฐต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลนั้นโดยประการใดประการหนึ่งตามหลักการดังนี้⁹⁰

(1) ความสัมพันธ์เรื่องถิ่นที่อยู่ (Residence Rule) หมายความว่า ผู้มีถิ่นที่อยู่ในประเทศใด ก็ต้องเสียภาษีเงินได้ให้กับประเทศนั้น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะมีเงินได้จากประเทศใดหรือเป็นคน สัญชาติใดก็ตาม

(2) ความสัมพันธ์เรื่องหลักแหล่งเงินได้ หมายความว่า ผู้มีเงินได้จากแหล่งในประเทศ ใดก็ต้องเสียภาษีให้กับประเทศนั้น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะมีสัญชาติหรือมีถิ่นที่อยู่ในประเทศหรือไม่ก็ตาม

(3) ความสัมพันธ์เรื่องหลักสัญชาติ หมายความว่า ผู้ที่ถือสัญชาติของประเทศใดก็ต้อง เสียภาษีให้กับประเทศนั้น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะมีถิ่นที่อยู่ในประเทศนั้นหรือไม่ก็ตาม แบ่งเป็นเงินได้ จากแหล่งในประเทศและนอกประเทศ โดยมีหลักเกณฑ์ในการนำมาคำนวณเงินได้ดังต่อไปนี้

ตามมาตรา 41 ประมวลรัษฎากรของไทย แหล่งที่มาของเงินได้แบ่งเป็นเงินได้จาก แหล่งในประเทศและแหล่งนอกประเทศ ดังนี้⁹¹

(1) เงินได้ที่เกิดจากภายในประเทศ หมายถึง เงินได้ที่เกิดขึ้นหรือเป็นผลสืบเนื่องมาจาก

- ก) หน้าที่การงานที่ทำในประเทศไทย หรือ
- ข) กิจการที่ทำในประเทศไทย หรือ
- ค) กิจการของนายจ้างในประเทศไทย หรือ
- ง) ทรัพย์สินที่อยู่ในประเทศไทย

ผู้มีเงินได้ที่เกิดจากแหล่งในประเทศนี้ ไม่ว่าจะมิใช่สัญชาติไทยหรือไม่ก็ตามมีหน้าที่ต้อง เสียภาษีเงินได้ตามที่ประมวลรัษฎากรกำหนดไว้เสมอ เว้นแต่จะมีข้อยกเว้นตามกฎหมาย ทั้งนี้ ไม่ว่าเงินได้พึงประเมินในปีภาษีที่ล่วงมาแล้วนั้นจะจ่ายในหรือนอกประเทศและไม่ว่าผู้มีเงินได้นั้น จะเป็นผู้อยู่ในประเทศไทยหรือไม่ก็ตาม

⁸⁹ แหล่งเดิม.

⁹⁰ จาก คำอธิบายกฎหมายภาษีอากร เล่ม 1 (น. 44), โดย ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม, 2541, กรุงเทพฯ: ทีทีเทรนนิง.

⁹¹ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 41.

(2) กรณีเงินได้เกิดจากแหล่งนอกประเทศไทย หมายถึง เงินได้ที่เกิดขึ้นหรือเป็นผลมาจาก

- ก) ทำหน้าที่การงานในต่างประเทศ หรือ
- ข) กิจการที่ทำในต่างประเทศ หรือ
- ค) มีทรัพย์สินที่อยู่ในต่างประเทศ

ผู้มีเงินได้เกิดจากแหล่งนอกประเทศในปีภาษีที่ล่วงมาแล้วจะต้องเสียภาษีเงินได้ในประเทศไทยก็ต่อเมื่อเข้าองค์ประกอบทั้งสองประการ ดังต่อไปนี้

- ก) ผู้มีเงินได้เป็นผู้อยู่ในประเทศไทยในปีภาษีนั้น และ
- ข) ผู้มีเงินได้นำเงินได้นั้นเข้ามาในประเทศไทยในปีภาษีนั้นด้วย

“ผู้อยู่ในประเทศไทย” หมายความว่า บุคคลผู้อยู่ในประเทศไทยชั่วระยะเวลาหนึ่งหรือหลายระยะเวลารวมทั้งหมดถึงหนึ่งร้อยแปดสิบวันในปีภาษีใดให้ถือว่าผู้นั้นเป็นผู้อยู่ในประเทศไทย

“ปีภาษี” หมายความว่า ปีปฏิทิน คือ เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ถึงวันที่ 31 ธันวาคม ทุกปี

2.3.6 ฐานภาษี (Tax Base)

2.3.6.1 ความหมายของฐานภาษี

ฐานภาษีในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง สิ่งที่เป็นมูลเหตุให้ต้องเสียภาษีอากร เช่น การมีรายได้ การมีทรัพย์สิน หรือได้รับผลประโยชน์เกิดขึ้นในปีภาษีนั้น ๆ เป็นต้น⁹²

ฐานภาษีในความหมายอย่างแคบ หมายถึง สิ่งที่รองรับอัตราภาษี (ภาษีอากรที่ต้องเสีย= ฐานภาษี*อัตราภาษีอากร)⁹³

ฐานภาษี ถือเป็น 1 ใน 6 องค์ประกอบของกฎหมายภาษีและระบบภาษี เป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการจัดเก็บภาษีหรือแหล่งเงินทุนในการจัดหารายได้ให้แก่รัฐบาลเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการของรัฐให้เป็นไปตามนโยบายด้านรายจ่ายสาธารณะ⁹⁴

2.3.6.2 ฐานภาษีของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

“ฐานภาษี” หมายถึง สิ่งที่รองรับอัตราภาษี⁹⁵ สำหรับภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ฐานภาษีคือ “เงินได้สุทธิ” ที่ได้มาจากเงินได้พึงประเมิน หักด้วยค่าใช้จ่ายที่ก่อให้เกิดรายได้ หักด้วยค่าลดหย่อน⁹⁶

⁹² ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท) (น.43). เล่มเดิม.

⁹³ ภาษีอากรตามประมวลรัษฎากร 2557 (น. 2). เล่มเดิม.

⁹⁴ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 105). เล่มเดิม.

“เงินได้พึงประเมิน” หมายถึง เงินได้ทุกชนิดที่ได้รับก่อนหักค่าใช้จ่ายใด ๆ เว้นแต่ที่มีกฎหมายกำหนดยกเว้น ไม่ต้องรวมคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้ เงินได้ดังกล่าวหมายรวมถึงทรัพย์สินหรือประโยชน์อย่างอื่นที่ได้รับซึ่งอาจคิดคำนวณเป็นเงินได้⁹⁷

“ค่าใช้จ่าย” หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่ก่อให้เกิดรายได้ หรือค่าใช้จ่ายที่ยอมให้หัก (Deductible Expenses) ได้แก่ จำนวนเงินที่ผู้มีเงินได้ต้องใช้จ่ายไปเพื่อประโยชน์ในการหาเงินได้⁹⁸ ซึ่งมีการหักค่าใช้จ่าย 2 วิธี คือ การหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมา คือการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายไว้ตายตัวเป็นร้อยละซึ่งกำหนดไว้แตกต่างกันตามประเภทของเงินได้ และการหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควร คือการหักค่าใช้จ่ายได้ตามจริง ซึ่งต้องผู้มีเงินได้ต้องแสดงหลักฐานพิสูจน์ค่าใช้จ่าย และต้องทำบัญชีและมีใบเสร็จรับเงิน⁹⁹

“ค่าลดหย่อน” หมายถึง รายการต่าง ๆ ที่กฎหมายกำหนดไว้ให้สามารถหักออกจากเงินได้ เพิ่มขึ้นหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว โดยจำนวนค่าลดหย่อนที่กฎหมายกำหนดให้หักได้นี้ จะมีความสัมพันธ์กับสถานภาพหรือพฤติกรรมของผู้เสียภาษีอากรเป็นสำคัญ ซึ่งแบ่งออกเป็นค่าลดหย่อนตามสถานภาพของผู้มีเงินได้ และครอบครัว ค่าลดหย่อนเพื่อการออม ค่าลดหย่อนเพื่อการบริจาค ค่าลดหย่อนเพื่อที่อยู่อาศัย และค่าลดหย่อนอื่น ๆ ที่รัฐกำหนด¹⁰⁰

2.3.7 ประเภทของเงินได้พึงประเมิน¹⁰¹

กฎหมายกำหนดให้เก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาจากบุคคลผู้มีเงินได้พึงประเมิน ดังนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เงินได้พึงประเมินเป็นฐานภาษี “เงินได้พึงประเมิน” ตามมาตรา 39 แห่งประมวลรัษฎากร ได้ให้คำนิยามไว้ว่า คือ เงินได้อันเข้าลักษณะพึงเสียภาษีในหมวดนี้ ได้แก่

- (1) เงินได้พึงประเมินตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 40 แห่งประมวลรัษฎากร รวม 8 ประเภท
- (2) ทรัพย์สิน
- (3) ประโยชน์อย่างอื่นซึ่งอาจคิดคำนวณได้เป็นเงิน
- (4) เงินค่าภาษีอากรที่ผู้จ่ายเงินหรือผู้อื่นออกแทนให้สำหรับเงินได้ประเภทต่าง ๆ

ตามมาตรา 40 แห่งประมวลรัษฎากร

⁹⁵ กฎหมายเกี่ยวกับภาษี (น. 13). เล่มเดิม.

⁹⁶ แหล่งเดิม.

⁹⁷ แหล่งเดิม.

⁹⁸ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 147). เล่มเดิม.

⁹⁹ ประมวลสาระชุดวิชาเศรษฐศาสตร์ภาครัฐ *Economic of the public sector*. เล่มเดิม.

¹⁰⁰ บล็อกภาษีข้างถนน. (ม.ป.ป.). ว่าด้วยเรื่องของการออม การวางแผนภาษี และมนุษย์เงินเดือน ตอนที่ 4.

สืบค้น 2 ตุลาคม 2557, จาก <http://tax.bugnom.com/tax-saving-and-saving-plan-for-salaryman-4/>

¹⁰¹ วิชาภาษีอากรว่าด้วยภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (น. 28). เล่มเดิม.

(5) เกร็ดพิถาภิตามมาตรา 47 ทวิ แห่งประมวลรัษฎากร

ทุกกรณีจะต้องเป็นสิ่งที่ได้รับมาแล้วเท่านั้น จึงจะถือเป็นเงินได้พึงประเมิน ถ้ายังไม่ได้รับหรือยังค้างชำระ จะไม่ถือเป็นเงินได้พึงประเมิน

ดังนั้น ตามความหมายดังกล่าวข้างต้น เงินได้พึงประเมินจึงมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ¹⁰²

(ก) โดยสภาพภาษีเงินได้พึงประเมิน อาจเป็นตัวเงินหรือไม่เป็นตัวเงินก็ได้ เช่น ทรัพย์สินหรือประโยชน์อย่างอื่นที่ได้รับ และอาจคิดคำนวณได้เป็นเงิน เช่น เป็นข้าราชการพักอาศัยในบ้านพักราชการ มีรถของทางราชการและมีคนขับรถที่กินเงินเดือนของหน่วยงานราชการให้ใช้ เป็นต้น

(ข) ถือเอายอดเงินได้ก่อนหักค่าใช้จ่ายเป็นหลัก กล่าวคือ ถึงแม้ว่าได้เสียค่าใช้จ่ายไปเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินได้เหล่านั้น ก็ให้นำมาหักออกเสียก่อนไม่ได้

หลักที่ว่า “เงินได้พึงประเมิน” จะต้องเป็นสิ่งที่ได้รับมาแล้วเท่านั้นจึงจะถือเป็นเงินได้พึงประเมิน เว้นแต่ ถึงแม้จะไม่ได้รับก็ถือว่าได้รับแล้ว กรณีตามมาตรา 40 ทวิ แห่งประมวลรัษฎากร ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“ผู้ใดส่งสินค้าออกไปต่างประเทศให้แก่ หรือตามคำสั่งของสำนักงานใหญ่ สาขา ตัวการ ตัวแทน นายจ้าง หรือลูกจ้าง ให้ถือว่า การที่ได้ส่งสินค้าไปนั้นเป็นการขายในประเทศไทย และให้ถือราคาสินค้าตามราคาตลาดในวันที่ส่งไปเป็นเงินได้พึงประเมินในปีที่ส่งไปนั้น

ความในวรรคก่อน มิให้ใช้บังคับในกรณีที่สินค้านั้น

- (1) เป็นของที่ส่งไปเป็นตัวอย่างหรือเพื่อการวิจัยโดยเฉพาะ
- (2) เป็นของผ่านแดน
- (3) เป็นของที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร แล้วส่งกลับออกไปให้ผู้ส่งเข้ามาภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่ส่งสินค้าออกไปนอกราชอาณาจักร”

เหตุที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้ เพื่อป้องกันการหลีกเลี่ยงการเสียภาษี

การจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามประมวลรัษฎากร เป็นการจัดเก็บภาษีแบบแยกเงินได้แต่ละประเภท ตามมาตรา 40 แห่งประมวลรัษฎากร ได้แบ่งเงินได้พึงประเมินออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่

- 1) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(1) เงินได้จากการทำงาน ไม่ว่าจะเป็น
 - ก) เงินเดือน ค่าจ้าง เบี้ยเลี้ยง โบนัส เบี้ยหวัด บำเหน็จ บำนาญ
 - ข) เงินค่าเช่าบ้านที่ได้รับจากนายจ้าง

¹⁰² แหล่งเดิม.

- ค) เงินที่คำนวณได้จากมูลค่าของการได้อยู่บ้านที่นายจ้างให้อยู่โดยไม่เสียค่าเช่า
- ง) เงินที่นายจ้างจ่ายชำระหนี้ใด ๆ ซึ่งลูกจ้างมีหน้าที่ต้องชำระ และ
- จ) เงิน ทรัพย์สิน หรือประโยชน์ใด ๆ บรรดาที่ได้เนื่องจากการจ้างแรงงาน เช่น มูลค่าของการได้รับประทานอาหาร เป็นต้น¹⁰³

“เงินเดือน” หมายถึง สิ้นจ้างที่คำนวณจ่ายเป็นรายเดือน ปกติจะจ่ายในกรณีที่งานที่จ้างนั้นจะต้องทำเป็นประจำและมีลักษณะค่อนข้างถาวร การจ่ายสิ้นจ้างในรูปของเงินเดือนนี้จะต้องจ่ายให้ตามกำหนดระยะเวลา ไม่ว่าจะงานที่ทำนั้นจะเสร็จหรือไม่ก็ตาม

“ค่าจ้าง” มีลักษณะคล้ายเงินเดือน แต่ว่างานที่ทำจะเป็นงานที่จ้างเป็นการชั่วคราว หรือทำให้เสร็จไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง เช่น แม่บ้านที่เป็นลูกจ้างในบริษัทรับทำความสะอาดได้รับค่าจ้างเป็นรายวัน

“เบี้ยเลี้ยง” เป็นเงินที่นายจ้างต้องจ่ายให้ เนื่องจากลูกจ้างต้องไปปฏิบัติงานนอกสถานที่

“โบนัส” เป็นเงินรางวัลที่นายจ้างจ่ายให้เป็นพิเศษ นอกจากสิ้นจ้างตามปกติ เงิน โบนัส มักจะจ่ายตอนสิ้นปี

“เบี้ยหวัด บำเหน็จ บำนาญ” เป็นเงินที่นายจ้างจ่ายให้หลังจากที่การงานนั้นสิ้นสุดลง เพื่อตอบแทนผลงานที่ลูกจ้างได้ปฏิบัติงานมาด้วยดีตลอดเวลาที่ทำงานให้กับนายจ้าง บำเหน็จแตกต่างกับบำนาญตรงที่บำเหน็จเป็นเงินที่จ่ายให้คราวเดียวกันเป็นเงินก้อน ส่วนบำนาญแบ่งจ่ายเป็นงวด ๆ ตามเวลาที่ตกลงกัน หรือจนกว่าลูกจ้างจะถึงแก่กรรม ส่วนเบี้ยหวัดเป็นเงินที่จ่ายให้กับข้าราชการทหาร¹⁰⁴

2) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(2) เงินได้เนื่องจากหน้าที่หรือตำแหน่งงานที่ทำ หรือจากการรับทำงานให้¹⁰⁵ ไม่ว่าจะ

- ก) ค่าธรรมเนียม ค่านายหน้า ค่าส่วนลด
- ข) เงินอุดหนุนในงานที่ทำ เบี้ยประชุม บำเหน็จ โบนัส
- ค) เงินค่าเช่าบ้านที่ได้รับเนื่องจากหน้าที่หรือตำแหน่งที่ทำ หรือจากการ รับทำงานให้
- ง) เงินที่คำนวณได้จากมูลค่าของการได้อยู่บ้านที่ผู้จ่ายเงินได้ให้อยู่โดยไม่เสียค่าเช่า
- จ) เงินที่ผู้จ่ายเงินได้จ่ายชำระหนี้ใด ๆ ซึ่งผู้มีเงินได้มีหน้าที่ต้องชำระ และ

¹⁰³ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(1).

¹⁰⁴ จาก ภาษีสรรพากร คำอธิบายประมวลรัษฎากร (น. 1-026 – 1-067), โดย ไพจิตร โรจนวานิช, ชุมพร เสนไสย, และสาโรช ทองประคำ, 2553, กรุงเทพฯ: สามเจริญพานิช.

¹⁰⁵ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(2).

จ) เงิน ทรัพย์สิน หรือประโยชน์ใด ๆ บรรดาที่ได้เนื่องจากหน้าที่หรือตำแหน่งงานที่ทำ หรือจากการรับทำงานให้ นั้นไม่ว่าหน้าที่ หรือตำแหน่งงาน หรืองานที่รับทำให้นั้นจะเป็นการประจำหรือชั่วคราว

เงินได้ประเภทนี้เป็นเงินได้จากการรับทำงานให้ซึ่งคู่สัญญามิได้เป็นลูกจ้างและนายจ้างกันตามสัญญาจ้างแรงงาน อาจเป็นสัญญาจ้างทำของ หรือสัญญาตัวแทนนายหน้าก็ได้¹⁰⁶

ข้อแตกต่างระหว่างเงินได้พึงประเมินประเภทที่ 2 และเงินได้พึงประเมินที่ 1 ดังนี้

(1) เงินได้พึงประเมินประเภทที่ 2 ผู้มีเงินได้จะได้รับเงินต่อเมื่อทำงานสำเร็จ แต่สำหรับเงินได้พึงประเมินประเภทที่ 1 ไม่ว่างานจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ผู้มีเงินได้จะได้รับเงินทุกเดือน หรือตามระยะเวลาที่จ้างงาน โดยจ่ายเป็นคราว ๆ แน่นนอน

(2) ผู้มีเงินได้พึงประเมินประเภทที่ 2 นั้นไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้จ่ายเงิน กล่าวคือ มีอิสระในการทำงานไม่ได้เป็นลูกจ้างของผู้จ่ายเงิน

3) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(3) เงินได้จากค่าสิทธิ (Royalty) ได้แก่ ค่าแห่งกึ่งดิวลิต์ ค่าแห่งลิขสิทธิ์หรือสิทธิอย่างอื่น เงินปีหรือเงินได้ที่มีลักษณะเป็นเงินรายปี อันได้มาจากพินัยกรรม นิติกรรมอย่างอื่น หรือคำพิพากษาของศาล¹⁰⁷

ค่ากึ่งดิวลิต์ (Goodwill) หมายถึง ค่าความนิยม หรือมูลค่าของธุรกิจที่สูงเกินกว่ามูลค่าของทรัพย์สินที่ตราค่าได้ ทั้งนี้เนื่องจากชื่อเสียงของธุรกิจนั้น หรือธุรกิจนั้นได้สิทธิพิเศษกว่าธุรกิจอื่น ๆ

ค่าสิทธิ (Royalty) หมายถึง การจ่ายไม่ว่าชนิดใด ๆ ที่ได้รับเป็นค่าตอบแทนการอนุญาตให้ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ค่าตอบแทนจากการถ่ายทอดความรู้ความชำนาญด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ค่าตอบแทนเพื่อการใช้หรือสิทธิในการใช้ลิขสิทธิ์ในงานวรรณกรรม ศิลปกรรม หรือวิทยาศาสตร์ รวมทั้งฟิล์มภาพยนตร์ หรือฟิล์มหรือเทปที่ใช้สำหรับการกระจายเสียงทางวิทยุหรือโทรทัศน์ สิทธิบัตรหรือเครื่องหมายการค้า แบบหรือหุ่นจำลอง แผนผัง สูตรลับหรือกรรมวิธีลับ หรือเพื่อข้อสนเทศเกี่ยวกับประสบการณ์ทางอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม หรือทางวิทยาศาสตร์ ค่าตอบแทนจากการอนุญาตให้ใช้สิทธิบัตร หรือเครื่องหมายการค้า ค่าตอบแทนการให้ใช้สิทธิตามสัญญาการค้าและบริการ (Franchise)

เงินปีหรือเงินได้มีลักษณะเป็นเงินปี อันได้มาจากพินัยกรรม นิติกรรมอย่างอื่น หรือคำพิพากษาของศาลก็ถือเป็นเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(3) ด้วย¹⁰⁸

¹⁰⁶ จาก หลักกฎหมายอากร (The Principle of Tax Law) (น. 72), โดย ดุลยลักษณ์ ตราชูธรรม, 2550, กรุงเทพฯ: สถาบันที่ทีเทรนนิ่งเซนเตอร์.

¹⁰⁷ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(3).

4) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 (4)¹⁰⁹ ได้แก่

ก) ดอกเบี้ยพันธบัตร ดอกเบี้ยเงินฝาก ดอกเบี้ยหุ้นกู้ ดอกเบี้ยตัวเงิน ดอกเบี้ยเงินกู้ยืมไม่ว่าจะมีหลักประกันหรือไม่ ดอกเบี้ยเงินกู้ยืมที่อยู่ในบังคับต้องถูกหักภาษีไว้ ณ ที่จ่ายตามกฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ปิโตรเลียมเฉพาะส่วนที่เหลือจากการถูกหักภาษีไว้ ณ ที่จ่ายตามกฎหมายดังกล่าว หรือผลต่างระหว่างราคาไถ่ถอนกับราคาจำหน่ายตัวเงินหรือตราสารแสดงสิทธิในหนี้ที่บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล หรือนิติบุคคลอื่นเป็นผู้ออกและจำหน่ายครั้งแรกในราคาต่ำกว่าราคาไถ่ถอน รวมทั้งเงินได้ที่มีลักษณะทำนองเดียวกันกับดอกเบี้ย ผลประโยชน์หรือค่าตอบแทนอื่น ๆ ที่ได้จากการให้กู้ยืม หรือจากสิทธิเรียกร้องในหนี้ทุกชนิด ไม่ว่าจะมีหลักประกันหรือไม่ก็ตาม

ข) เงินปันผล เงินส่วนแบ่งกำไร หรือประโยชน์อื่นใดที่ได้จากบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล กองทุนรวม หรือสถาบันการเงินที่มีกฎหมายโดยเฉพาะของประเทศไทยจัดตั้งขึ้นสำหรับให้กู้ยืมเงินเพื่อส่งเสริมเกษตรกรรม พาณิชยกรรมหรืออุตสาหกรรม เงินปันผล หรือเงินส่วนแบ่งของกำไรที่อยู่ในบังคับต้องถูกหักภาษีไว้ ณ ที่จ่ายตามกฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ปิโตรเลียม เฉพาะส่วนที่เหลือจากการหักภาษีไว้ ณ ที่จ่ายตามกฎหมายดังกล่าว

ค) เงินโบนัสที่จ่ายแก่ผู้ถือหุ้น หรือผู้เป็นหุ้นส่วนในบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล เช่น เงินที่บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลให้เป็นส่วนแบ่งพิเศษแก่ผู้ถือหุ้นหรือผู้เป็นหุ้นส่วนนอกเหนือจากเงินปันผลหรือเงินส่วนแบ่งกำไร ถือเป็นเงินโบนัสอันเป็นเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 (4) (ค)

ง) เงินลดทุนของบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลเฉพาะส่วนที่จ่ายไม่เกินกว่ากำไรและเงินที่กัณฑ์ไว้รวมกัน

จ) เงินเพิ่มทุนของบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลซึ่งตั้งจากกำไรที่ได้มาหรือเงินที่กัณฑ์ไว้รวมกัน

ฉ) ผลประโยชน์ที่ได้จากการที่บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลควบเข้ากัน หรือรับช่วงกัน หรือเลิกกัน ซึ่งตีราคาเป็นเงินได้เกินกว่าเงินทุน

ช) ผลประโยชน์ที่ได้จากการโอนการเป็นหุ้นส่วนหรือโอนหุ้น หุ้นกู้ พันธบัตร หรือตัวเงิน หรือตราสารแสดงสิทธิในหนี้ที่บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลอื่นเป็นผู้ออก ทั้งนี้เฉพาะซึ่งตีราคาเป็นเงินได้เกินกว่าที่ลงทุน

¹⁰⁸ หลักกฎหมายภาษีอากร (The Principle of Tax Law) (น. 74). เล่มเดิม.

¹⁰⁹ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(4).

5) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 (5)¹¹⁰ เงินหรือประโยชน์อย่างอื่น ที่ได้เนื่องจาก

ก) การให้เช่าทรัพย์สิน

ข) การคิดสัญญาเช่าซื้อทรัพย์สิน

ค) การคิดสัญญาซื้อขายเงินผ่อนซึ่งผู้ขายได้รับคืนทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้น โดยไม่ต้องคืนเงินหรือประโยชน์ที่ได้รับไว้แล้ว

ในกรณี (ก) ถ้าเจ้าพนักงานประเมินมีเหตุอันควรเชื่อว่า ผู้มีเงินได้แสดงเงินได้ต่ำไป ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง เจ้าพนักงานประเมินมีอำนาจประเมินเงินได้นั้นตามจำนวนเงินที่ทรัพย์สินนั้น สมควรให้เช่าได้ตามปกติ และให้ถือว่าจำนวนเงินที่ประเมินนี้เป็นเงินได้พึงประเมินของผู้มีเงินได้ ในกรณีนี้จะอุทธรณ์การประเมินก็ได้ ทั้งนี้ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการอุทธรณ์ตาม ส่วน 2 หมวด 2 ลักษณะ 2 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณี (ข) และ (ค) ให้ถือว่าเงินหรือประโยชน์ที่ได้รับไว้แล้วแต่วันทำสัญญาจนถึงวันคิดสัญญาทั้งสิ้น เป็นเงินได้พึงประเมินของปีที่มีการคิดสัญญานั้น

กรณีสัญญาเช่าซื้อหรือสัญญาซื้อขายเงินผ่อน เงินได้ที่จะถือเป็นเงินได้ตามมาตรา 40(5) จะต้องเป็นเงินได้จากการคิดสัญญา หากเป็นค่าเช่าซื้อหรือเงินผ่อนที่ชำระกันตามสัญญาแล้วจะไม่ถือเป็นเงินได้ประเภทนี้ แต่ถือเป็นเงินได้ ตามมาตรา 40(8)

นอกจากนี้ ถ้าเป็นเงินได้จากการคิดสัญญาซื้อขายเงินผ่อน ผู้ขายจะต้องได้รับคืนทรัพย์สินที่ซื้อขาย โดยไม่ต้องคืนเงินหรือประโยชน์ที่ได้รับไว้แล้ว จึงจะถือเป็นเงินได้ตามมาตรา 40(5) นี้¹¹¹

6) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(6)¹¹² เงินได้จากการประกอบวิชาชีพอิสระ คือ วิชากฎหมาย การประกอบโรคศิลปะ วิศวกรรม สถาปัตยกรรม การบัญชี ประณีตศิลปกรรม หรือวิชาชีพอื่นซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดชนิดไว้

วิชากฎหมาย เช่น เงินได้จากค่าทนายความที่ว่าความในศาล การรับทำสัญญาหรือพินัยกรรม หรือให้คำปรึกษากฎหมาย¹¹³ หรือการเป็นที่ปรึกษากฎหมายของบริษัทต่าง ๆ หากนักกฎหมายผู้นั้นมิได้เป็นลูกจ้างหรือพนักงานบริษัท แต่บริษัทผู้ว่าจ้างกำหนดให้เป็นเงินจำนวนหนึ่งทุกเดือน หากมีปัญหาจึงเรียกมาขอคำปรึกษา เงินที่ได้รับจำนวนเท่า ๆ กันทุกเดือน จะเป็นเงินได้

¹¹⁰ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(5).

¹¹¹ หลักกฎหมายภาษีอากร (The Principle of Tax Law) (น. 79-80). เล่มเดิม.

¹¹² ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(6).

¹¹³ จาก บันทึกรายการบรรยายวิชากฎหมายภาษีอากร, โดย อติเทพ ธีระวัฒน์, 2555, กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.

จากหน้าที่หรือตำแหน่งที่ทำ หรือจากการรับทำงานให้ ตามมาตรา 40(2) มิใช่เงินได้จากการประกอบวิชาชีพอิสระ ตามมาตรา 40(6) เพราะการประกอบวิชาชีพอิสระนั้น ค่าตอบแทนที่ได้รับจะขึ้นกับปริมาณงาน หรือความยากง่ายของงานที่ทำ มิใช่ได้เท่า ๆ กันทุกเดือน

การประกอบโรคศิลป์ ได้แก่การประกอบวิชาชีพที่กระทำต่อร่างกายของมนุษย์ ในการตรวจโรค วินิจฉัยโรค การบำบัดโรค การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ การผดุงครรภ์ ในสาขาเวชกรรม ทันตกรรม เภสัชกรรม การพยาบาล กายภาพบำบัด และเทคนิคการแพทย์ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์แผนปัจจุบัน หรือแพทย์แผนไทย แต่การประกอบวิชาชีพดังกล่าวต้องเป็นลักษณะของการจ้างทำของ มิใช่จ้างแรงงาน หากแพทย์เป็นลูกจ้างโรงพยาบาล ได้รับเงินเดือนจากโรงพยาบาล เงินที่ได้รับจะเป็นตามมาตรา 40(1)

การประกอบอาชีพสัตวแพทย์ ไม่ถือว่าเป็นการประกอบโรคศิลปะ เพราะมิได้กระทำต่อร่างกายมนุษย์ เงินที่สัตวแพทย์ได้รับจากการรักษาสัตว์จึงเป็นเงินได้จากการรับทำงานให้ ตามมาตรา 40(2)

สถาปัตยกรรม ได้แก่วิชาการช่าง เช่น การวางโครงการ วางผัง และการออกแบบทำรายการกำหนดราคาก่อสร้าง รวมถึงการให้คำปรึกษาทางด้านสถาปัตยกรรม หรือเกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรม แต่ไม่รวมถึงการรับเหมาก่อสร้าง รับพิมพ์แบบพิมพ์เขียว

วิศวกรรมกรรม ได้แก่ การนำความรู้ทางคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาประยุกต์ใช้เป็นประโยชน์ในสาขาวิศวกรรม รวมถึงการให้คำปรึกษาทางด้านวิศวกรรม หรือเกี่ยวกับวิศวกรรม แต่ไม่รวมถึงการติดตั้ง ซ่อมแซม หรือการควบคุม

ประณีตศิลปกรรม ได้แก่ การกระทำใด ๆ ที่มีคุณค่าทางศิลปะ กรมสรรพากร ถือหลักว่าถ้าวัสดุสิ่งของที่นำมาทำนั้นมีราคาน้อย แต่เมื่อทำเสร็จแล้วผลงานของงานมีมูลค่าหรือคุณค่าสูง ถือเป็นงานประณีตศิลปกรรม

การบัญชี ได้แก่ ศิลปะของการเก็บรวบรวม บันทึก จำแนก และนำเสนอสรุปข้อมูลอันเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจในรูปตัวเงิน และการให้ข้อมูลทางการเงิน ซึ่งมีหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นการทำบัญชี วางระบบบัญชี การบัญชีการเงิน การบัญชีต้นทุน การตรวจสอบบัญชี เพื่อให้ความเห็นต่องบการเงิน

ส่วนวิชาชีพอื่น ขณะนี้ยังไม่มีพระราชกฤษฎีกากำหนดให้วิชาชีพอื่นเป็นวิชาชีพอิสระ ตามมาตรา 40(6) เพิ่มเติม

7) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 (7)¹¹⁴ เงินได้จากการรับเหมาที่ผู้รับเหมาต้องลงทุนด้วยการจัดหาสัมภาระในส่วนที่สำคัญนอกจากเครื่องมือ

เงินได้ประเภทนี้เป็นเงินได้จากสัญญาจ้างทำของที่เหมาทั้งค่าของและค่าแรงด้วย แต่ถ้าเหมาเฉพาะค่าแรงแต่วัสดุอุปกรณ์ผู้ว่าจ้างเป็นผู้จ่ายเงินค่าแรงที่ได้จะเป็นเงินได้ตามมาตรา 40(2)

8) เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 (8)¹¹⁵ เงินได้จากการธุรกิจ การพาณิชย์ การเกษตร การอุตสาหกรรม การขนส่ง หรือการอื่นนอกจากที่ระบุไว้ใน (1) ถึง (7) แล้ว

เงินได้ประเภทนี้เป็นเงินได้ที่ครอบคลุมมากกว่าเงินได้ประเภทอื่น ๆ เพราะนอกจากจะหมายถึงเงินได้จากการประกอบธุรกิจการพาณิชย์ การเกษตร การอุตสาหกรรม และการขนส่งแล้วยังหมายถึงเงินได้ที่ไม่เข้าลักษณะเงินได้ตามมาตรา 40 (1) ถึง (7) กฎหมายถือเป็นเงินได้ตามมาตรานี้ด้วย¹¹⁶

2.3.8 อัตราภาษีและวิธีการคำนวณภาษี

2.3.8.1 อัตราภาษี (Tax Rate)

อัตราภาษี หมายถึง ขอบเขตหรือจำนวนที่ซึ่งภาษีถูกจัดเก็บจากฐานภาษี หรือหมายถึง สัดส่วนร้อยละที่ภาษีเงินได้หรือจากภาษีจากการใช้จ่ายจะถูกจัดเก็บ¹¹⁷

อัตราภาษีแบ่งออกเป็น อัตราภาษีเฉลี่ย และอัตราภาษีส่วนเพิ่ม

อัตราภาษีเฉลี่ย (Average Rate of Tax) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อัตราภาษีที่เป็นผล” (Effective Tax Rate) หมายถึง จำนวนของภาษีที่ต้องเสียในฐานะที่เป็นสัดส่วนหรืออัตราร้อยละของเงินได้ (หรือฐานภาษี) ที่พึงชำระภาษีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อัตราภาษีเฉลี่ยถูกนำมาใช้เริ่มแรกกับภาษีเงินได้ (Income Tax) เพื่อแสดงว่า อัตราภาษีเฉลี่ยมีผลกระทบต่อการศึกษาในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือต่อพฤติกรรมของผู้เสียภาษี ซึ่งผลกระทบดังกล่าวถูกเรียกว่า “ผลทางรายได้” (The Income Effect of Taxation)¹¹⁸

อัตราภาษีส่วนเพิ่ม (Marginal Rate of Tax) หมายถึง อัตราภาษีที่ใช้เก็บจากส่วนที่เพิ่มขึ้นในเงินได้ของบุคคล หรือหมายถึง อัตราภาษีที่ใช้จัดเก็บจากส่วนที่เพิ่มขึ้นของฐานภาษี ตัวอย่างเช่น ในกรณีภาษีเงินได้ อัตราภาษีส่วนเพิ่มคือ อัตราภาษีที่จัดเก็บจากเงินได้ที่ได้รับเพิ่มขึ้น

¹¹⁴ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(7).

¹¹⁵ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 40(8).

¹¹⁶ หลักกฎหมายภาษีอากร (The Principle of Tax Law) (น. 86). เล่มเดิม.

¹¹⁷ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 73). เล่มเดิม.

¹¹⁸ แหล่งเดิม.

อัตราภาษีส่วนเพิ่ม จึงอาจมีผลกระทบต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ เนื่องจากไปเปลี่ยนแปลงรางวัลที่เป็นตัวเงินได้สุทธิที่ผู้เสียภาษีจะได้รับเพิ่มขึ้นจากการทำงาน การออม การลงทุน และจากการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ อัตราภาษีส่วนเพิ่มจึงอาจมีผลกระทบต่อการตัดสินใจในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือต่อพฤติกรรมของผู้เสียภาษีที่จะไปทำกิจกรรมอื่นทดแทนกิจกรรมที่จะได้รับเงินได้เพิ่มขึ้นและถูกจัดเก็บภาษี ซึ่งผลกระทบดังกล่าวถูกเรียกว่า “ผลทดแทน” (The Substitution Effect of Taxation)¹¹⁹

อัตราภาษีแบบอัตราเดียว (A Single Rate) หมายถึง กรณีที่ภาษีชนิดหนึ่งถูกจัดเก็บจากฐานภาษีในจำนวนอัตราภาษีเพียงอัตราเดียว ตัวอย่างเช่น กรณีภาษีเงินได้นิติบุคคล รัฐบาลอาจใช้อัตราภาษีเพียง 1 อัตรา (เช่น อัตราร้อยละ 30) ในการจัดเก็บภาษีจากฐานภาษีที่เป็นกำไรสุทธิ หรือรัฐบาลอาจใช้อัตราภาษีส่วนเพิ่มเพียง 1 อัตรา ในการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา โดยนำเงินได้ส่วนที่เหลือหลังจากหักค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อนต่าง ๆ จากฐานภาษีที่เป็นเงินได้พึงประเมิน (Gross Income) แล้ว¹²⁰

ภาษีที่ถูกจัดเก็บจากฐานภาษีในจำนวนอัตราเดียวและทำให้อัตราภาษีเฉลี่ยเท่ากับอัตราภาษีส่วนเพิ่ม หรือทำให้สัดส่วนของภาษีที่จัดเก็บมาจากเงินได้ (หรือฐานภาษี) ทุกจำนวนเท่ากัน ไม่ว่าจะเงินได้ (หรือฐานภาษี) จำนวนมากหรือจำนวนน้อย หรือทำให้สัดส่วนของภาษีที่จัดเก็บมาจากเงินได้ (หรือฐานภาษี) ทุกจำนวนคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แม้จำนวนของฐานภาษีจะเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเพิ่มขึ้นหรือลดลง เรียกว่า “ภาษีแบบคงที่” (Proportional Tax)¹²¹

อัตราภาษีหลายอัตรา (Multiple Rates) หมายถึง กรณีที่ภาษีชนิดหนึ่งถูกจัดเก็บจากฐานภาษีในจำนวนหลายอัตราในการจัดเก็บภาษีจากฐานภาษีเดียวกัน หรือใช้อัตราภาษีหลายอัตราในการจัดเก็บภาษีจากฐานภาษีที่แตกต่างกัน¹²²

ภาษีที่ถูกจัดเก็บจากฐานภาษีในจำนวนหลายอัตราและทำให้อัตราภาษีเฉลี่ยหรือจำนวนสัดส่วนของภาษีที่ต้องเสียเพิ่มสูงขึ้นเมื่อฐานภาษีสูงขึ้นนี้ เรียกว่า “ภาษีแบบก้าวหน้า” (Progressive Tax)¹²³

¹¹⁹ แหล่งเดิม.

¹²⁰ แหล่งเดิม.

¹²¹ แหล่งเดิม.

¹²² แหล่งเดิม.

¹²³ แหล่งเดิม.

2.3.8.2 อัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ในการคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ประมวลรัษฎากรได้กำหนดไว้ในมาตรา 48(1) ว่า เงินได้พึงประเมิน (ฐานภาษี) เมื่อได้หักค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อนตามมาตรา 42 ทวิ ถึงมาตรา 47 แล้ว เหลือเท่าใดเป็นเงินได้สุทธิ หลังจากนั้นให้นำเงินได้สุทธิตามจำนวนเพื่อเสียภาษีในอัตราที่กำหนดไว้บัญชีอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ดังนี้

ตารางที่ 2.1 บัญชีอัตราภาษีเงินได้สำหรับบุคคลธรรมดา (สำหรับปีภาษี 2558)¹²⁴

เงินได้สุทธิ	ช่วงเงินได้สุทธิ แต่ละชั้น	อัตราภาษี ร้อยละ	ภาษีแต่ละชั้น เงินได้สุทธิ	ภาษีสะสม สูงสุดของชั้น
1 - 150,000	150,000	ได้รับยกเว้น	-	-
150,001 - 300,000	150,000	5	7,500	7,500
300,001 - 500,000	200,000	10	20,000	27,500
500,001 - 750,000	250,000	15	37,500	65,000
750,001 - 1,000,000	250,000	20	50,000	115,000
1,000,001 - 2,000,000	1,000,000	25	250,000	365,000
2,000,001 - 4,000,000	2,000,000	30	600,000	965,000
4,000,001 บาทขึ้นไป	-	35	-	-

สำหรับเงินได้สุทธิที่ได้รับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2551 ได้รับการยกเว้นภาษีเฉพาะส่วนที่ไม่เกิน 150,000 บาทแรก ตามพระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร (ฉบับที่ 470) พ.ศ. 2551

จากบัญชีอัตราภาษีข้างต้น ในตารางอัตราภาษีตารางเดียวหรือบัญชีเดียว (One Tax-Rate Schedule) ประกอบด้วยอัตราภาษีหลายอัตรา (Multiple Rates) อัตราภาษีชั้นต่ำจะใช้กับระดับเงินได้สุทธิที่ต่ำและอัตราภาษีชั้นที่สูงขึ้นจะใช้กับระดับเงินได้สุทธิที่สูงขึ้น อัตราภาษีเหล่านี้จะช่วยให้อัตราภาษีเฉลี่ยหรืออัตราร้อยละของเงินได้ที่จ่ายเป็นภาษีเพิ่มสูงขึ้นเมื่อเงินได้สูงขึ้น¹²⁵

¹²⁴ มีพระราชกฤษฎีกา ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการลดอัตรารัษฎากร (ฉบับที่ 576) พ.ศ. 2557 ให้ใช้อัตราภาษีดังกล่าวนี้ สำหรับเงินได้สุทธิที่ได้รับในปี พ.ศ. 2558.

¹²⁵ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 78). เล่มเดิม.

ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่ถูกจัดเก็บจากเงินได้พึงประเมิน (ฐานภาษี) โดยใช้อัตราภาษี ในจำนวนหลายอัตราและทำให้อัตราภาษีเฉลี่ยหรือจำนวนสัดส่วนของเงินได้ที่ต้องจ่ายเป็นค่าภาษี เพิ่มขึ้นเมื่อเงินได้พึงประเมิน (ฐานภาษี) สูงขึ้นนี้ ถูกเรียกว่า “ภาษีเงินได้แบบก้าวหน้า” (Progressive Income Tax)

การจัดเก็บภาษีเงินได้ตามประมวลรัษฎากรเป็นการจัดเก็บภาษีเงินได้แบบ ก้าวหน้าที่ ประกอบด้วยอัตราภาษีหลายอัตรา ภายใต้ตารางเดียวหรือบัญชีเดียว

2.3.8.3 การคำนวณภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ประมวลรัษฎากรได้กำหนดวิธีการคำนวณภาษีแต่ละประเภทไว้แตกต่างกัน เช่น การจัดเก็บภาษีจากเงินได้สุทธิ ซึ่งเป็นเงินได้พึงประเมินที่หักออกด้วยค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อนแล้ว จัดเก็บภาษีจากกำไรสุทธิ จัดเก็บภาษีจากรายรับหรือรายได้ก่อนหักรายจ่าย หรือกำหนดให้ เสียอากรแสดมภ์ในอัตราร้อยละของมูลค่าตราสาร หรือสัญญา เป็นต้น

(1) ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาครึ่งปี¹²⁶

วิธีที่ 1 การคำนวณภาษีจากเงินได้สุทธิ

ให้นำเงินได้พึงประเมินที่ได้รับตั้งแต่เดือน ม.ค. – มิ.ย. มารวมกัน แล้วหักออกด้วย ค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อน ผลลัพธ์ที่ได้เป็นเงินได้สุทธิ นำเงินได้สุทธิไปคำนวณภาษี ตามบัญชี อัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา จะได้ภาษีที่ต้องชำระครึ่งปี และหักออกด้วยภาษีที่ถูกหัก ณ ที่จ่าย ก็จะเป็นภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาครึ่งปีที่ต้องชำระ

วิธีที่ 2 คำนวณภาษีจากเงินได้พึงประเมิน

ให้นำเงินได้พึงประเมินที่ได้รับตั้งแต่เดือน ม.ค. – มิ.ย. ที่มียอดเงินตั้งแต่ 60,000 บาท ขึ้นไป นำเงินได้พึงประเมินทั้งหมดไปคำนวณภาษีอัตราร้อยละ 0.50 ภาษีที่คำนวณได้จะเป็น ภาษีต้องชำระครึ่งปี และสามารถนำภาษีที่ถูกหัก ณ ที่จ่าย มาหักออกจากภาษีที่ต้องชำระได้

เปรียบเทียบยอดภาษีต้องชำระวิธีที่ 1 กับวิธีที่ 2 ให้ชำระยอดภาษีที่คำนวณได้มากกว่า

(2) ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาประจำปีภาษี¹²⁷

เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(2)-(8)

วิธีที่ 1 คำนวณภาษีจากเงินได้สุทธิ

ให้นำเงินได้พึงประเมินที่ได้รับตั้งแต่เดือน ม.ค. – ธ.ค. รวมกัน แล้วหักออกด้วย ค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อน ผลลัพธ์ที่ได้เป็นเงินได้สุทธิ นำเงินได้สุทธิไปคำนวณภาษี ตามบัญชี

¹²⁶ กรมสรรพากร. (2557). *สรุปวิธีการคำนวณภาษี*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://www.rd.go.th/publish/fileadmin/user_upload/porkor/pdf/cal.pdf

¹²⁷ แหล่งเดิม.

อัตราภาษี เงินได้บุคคลธรรมดา จะได้ภาษีที่ต้องชำระประจำปี สามารถนำภาษีที่ถูกหัก ณ ที่จ่าย และภาษีที่ชำระตามแบบ ภ.ง.ด.94 มาหักออกจากภาษีที่ต้องชำระประจำปีภาษีได้

วิธีที่ 2 คำนวณภาษีจากเงินได้พึงประเมิน

ให้นำเงินได้พึงประเมินที่ได้รับตั้งแต่เดือนมกราคมถึงธันวาคม ตามมาตรา 40(2) – (8) รวมกัน หากมีเงินได้ตั้งแต่ 60,000 บาทขึ้นไปให้นำเงินได้พึงประเมินทั้งหมดไปคำนวณภาษี อัตราร้อยละ 0.50 ภาษีที่คำนวณได้เป็นภาษีที่ต้องชำระทั้งปีและสามารถนำภาษีที่ถูกหัก ณ ที่จ่าย และภาษีที่ชำระตามแบบ ภ.ง.ด.94 มาหักออกจากภาษีที่ต้องชำระได้

เปรียบเทียบยอดภาษีที่ต้องชำระวิธีที่ 1 กับวิธีที่ 2 ให้ชำระยอดภาษีที่คำนวณได้มากกว่า เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(1)

ให้นำเงินได้พึงประเมินประเภทเงินเดือน ค่าจ้าง ฯลฯ ที่ได้รับตั้งแต่ ม.ค. – ธ.ค. ของปีที่ผ่านมา มารวมกัน แล้วหักออกด้วยค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อน ผลลัพธ์ที่ได้เป็นเงินได้สุทธิ แล้วจึงนำเงินได้สุทธิไปคำนวณภาษีตามบัญชีอัตราภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา จะได้ภาษีที่ต้องชำระทั้งปี และสามารถนำภาษีที่ถูกหัก ณ ที่จ่ายไว้ มาหักออกจากภาษีที่ต้องชำระได้

2.3.9 การหักค่าใช้จ่าย

ในการคำนวณภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ประมวลรัษฎากรกำหนดให้ผู้เสียภาษีหัก ค่าใช้จ่ายออกจากเงินได้พึงประเมิน (Assessable Income) ที่เกิดจากแหล่งเงินได้บางประเภทก่อนที่จะหักค่าลดหย่อน เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินได้สุทธิ (Net/Taxable Income) ที่จะนำไปคำนวณภาษีตามบัญชีอัตราภาษีเงินได้¹²⁸

ค่าใช้จ่าย คือ รายจ่ายที่ต้องใช้จ่ายหรือถือว่าได้จ่ายไปตามความจำเป็น และสมควร เพื่อหารายได้ของผู้มีเงินได้หรือกิจการของผู้มีเงินได้¹²⁹ ตามประมวลรัษฎากรได้กำหนดวิธีการหักค่าใช้จ่ายไว้ 2 วิธี คือ

1) การหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาจ่าย (Standard Deduction)

เป็นการกำหนดให้หักค่าใช้จ่ายในอัตราตายตัว โดยกำหนดเป็นร้อยละของยอดเงินได้พึงประเมิน ไม่ว่าค่าใช้จ่ายที่แท้จริงจะมีมากหรือน้อยกว่าที่กำหนดให้ แต่เงินได้พึงประเมินบางประเภท เช่น เงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(1) (2) มีเพดานค่าใช้จ่ายจำกัดไว้คือเงินได้พึงประเมินทั้งสองประเภทหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาได้ร้อยละ 40 แต่รวมกันไม่เกิน 60,000 บาท¹³⁰

¹²⁸ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 147). เล่มเดิม.

¹²⁹ คำอธิบายประมวลรัษฎากร ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา. เล่มเดิม.

¹³⁰ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 42 ทวิ.

2) การหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควร (Necessary and Reasonable Expenses)

เป็นการกำหนดให้หักค่าใช้จ่ายได้ตามที่จ่ายไปจริง แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขเดียวกันกับการคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล เช่น ค่าใช้จ่ายที่นำมาหักออกจากเงินได้พึงประเมินจะต้องไม่ใช่ค่าใช้จ่ายต้องห้ามมิให้ถือเป็นรายจ่ายตามประมวลรัษฎากร¹³¹

การที่กฎหมายใช้คำว่า “จำเป็นและสมควร” สำหรับรายจ่ายที่จะนำมาหักเป็นค่าใช้จ่ายได้พึงแสดงให้เห็นเจตนาว่า รายจ่ายนั้น ๆ จะต้องเกี่ยวข้องโดยตรงกับการหารายได้ และเป็นกรณีจำเป็นที่จะต้องมียรายจ่ายนั้น ๆ ทั้งรายจ่ายนั้นจะต้องมีจำนวนที่สมควรด้วย¹³²

เงินได้พึงประเมินบางประเภทกฎหมายบังคับให้หักค่าใช้จ่ายจริงตามความจำเป็นและสมควร บางประเภทกฎหมายบังคับให้หักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาได้วิธีเดียว ซึ่งบางประเภทกฎหมายไม่ยอมให้หักค่าใช้จ่ายใด ๆ เลย เช่น เงินได้ประเภทค่าสิทธิ ดอกเบี้ย เงินปันผล ฯลฯ เป็นต้น แต่บางประเภทให้เลือกหักค่าใช้จ่ายได้โดยจะเลือกวิธีเหมา หรือจ่ายจริงตามความจำเป็นและสมควรก็ได้ แล้วแต่จะเลือก ถ้าผู้มีเงินได้เลือกหักค่าใช้จ่ายตามวิธีหักค่าใช้จ่ายจริงตามความจำเป็นและสมควร จะต้องแสดงหลักฐานและพิสูจน์ค่าใช้จ่ายต่อเจ้าพนักงานประเมินได้ ถ้าพิสูจน์ค่าใช้จ่ายได้น้อยกว่าจำนวนที่ขอหัก ก็หักค่าใช้จ่ายได้เพียงเท่าที่พิสูจน์ได้เท่านั้น จะกลับไปขอหักตามวิธีเหมาอีกไม่ได้¹³³

โดยการหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควร สามารถแยกย่อยได้เป็น 2 ประเภท คือ การหักค่าใช้จ่ายทั่วไป (General Deduction) และการหักค่าใช้จ่ายเฉพาะ (Specific Deduction)¹³⁴

1) การหักค่าใช้จ่ายเป็นการทั่วไป (General Deduction) การหักค่าใช้จ่ายทั่วไป คือ การหักค่าใช้จ่ายที่เป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติ โดยไม่คำนึงว่าค่าใช้จ่ายดังกล่าวจะเป็นค่าใช้จ่ายอะไร ซึ่งเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติ ได้แก่

ก) ต้องเป็นรายจ่ายในการได้มาหรือก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมิน หรือเป็นรายจ่ายที่จำเป็นในการประกอบธุรกิจโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะได้มาหรือก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมิน

รายจ่ายที่สามารถนำไปหักในการคำนวณภาษีเงินได้จะต้องเป็นรายจ่ายในการได้มาหรือก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมิน โดยไม่จำเป็นต้องเป็นรายจ่ายที่เกิดขึ้นตามปกติ ได้แก่รายจ่ายที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว หากมีความสัมพันธ์กับเงินได้แล้วก็เป็นรายจ่ายที่สามารถนำไปหักในการ

¹³¹ ประมวลรัษฎากร, มาตรา 65 ตี.

¹³² คำอธิบายประมวลรัษฎากร ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (น. 1-139). เล่มเดิม.

¹³³ แหล่งเดิม.

¹³⁴ จาก ทฤษฎีภาษีเงินได้ (ตอนที่ 2), โดย สราวุธ วุฒยาภรณ์, 2554, วารสารสถาบันอบรม วิจัย และพัฒนากฎหมายอากร ฉบับปฐมฤกษ์ พ.ศ. 2554, น. 20.

คำนวณภาษีได้ และไม่ต้องคำนึงว่ารายจ่ายดังกล่าวจะมีจำนวนมากกว่าเงินได้พึงประเมินที่ได้รับหรือไม่

รายจ่ายที่เกิดขึ้นเพื่อให้ได้รับค่าจ้างไม่สามารถนำไปหักจากเงินได้จากการจ้างแรงงานได้ รายจ่ายที่สามารถนำไปหักออกจากเงินได้จะต้องเป็นรายจ่ายในการได้มาหรือก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมิน ไม่ใช่รายจ่ายในการเตรียมให้ได้มาซึ่งการจ้างแรงงาน เช่น ค่าที่ปรึกษากฎหมายในการทำสัญญาจ้าง

ข) รายจ่ายที่จำเป็นในการประกอบธุรกิจโดยมีจุดประสงค์เพื่อที่จะได้มาหรือก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมินรายจ่ายที่สามารถหักจากเงินได้ต้องเป็นรายจ่ายที่จำเป็นในการประกอบธุรกิจโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะได้มาหรือก่อให้เกิดเงินได้พึงประเมิน

รายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับเงินได้ในปีภาษีที่ล่วงมาแล้ว ก็สามารถนำไปหักได้ แม้ว่าผู้เสียภาษีจะหยุดประกอบกิจการไปแล้ว

ค) ต้องไม่เป็นรายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการลงทุน หรือรายจ่ายที่มีลักษณะเป็นการส่วนตัว หรือรายจ่ายในการก่อให้เกิดเงินได้ที่ได้รับยกเว้นภาษี

รายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการลงทุน (Capital Expenditure) คือ รายจ่ายที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เสียภาษีในปีภาษีที่เกิดรายจ่ายและปีภาษีในอนาคต โดยรายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการลงทุนต้องห้ามมิให้หักในการคำนวณภาษีเงินได้ เว้นแต่รายจ่ายที่กฎหมายอนุญาตไว้โดยเฉพาะให้หักค่าเสื่อมราคา (Depreciation)

รายจ่ายเพื่อหารายได้ (Revenue Expenditure) คือ รายจ่ายที่เกิดขึ้นเป็นประจำและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เสียภาษีในแต่ละปีภาษีไป

รายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการส่วนตัว (Private or Domestic Expenditure) คือ รายจ่ายที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งต้องไม่ใช่รายจ่ายเกี่ยวกับการหารายได้ จึงเป็นรายจ่ายที่ต้องห้ามมิให้นำไปหักออกจากเงินได้ในกรณีคำนวณภาษี แต่รายจ่ายบางรายการมีปัญหาว่าอาจเป็นทั้งรายจ่ายส่วนตัวหรือรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการหารายได้ เช่น ค่าอาหาร จะถือว่าเป็นรายจ่ายที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตไม่ใช่เกี่ยวข้องกับการหารายได้ ดังนั้นรายจ่ายค่าอาหารจึงถือเป็นรายจ่ายต้องห้าม เว้นแต่เป็นรายจ่ายค่าอาหารที่รวมอยู่กับรายจ่ายสำหรับเดินทางไปประกอบกิจการที่ก่อให้เกิดเงินได้ จะถือเป็นรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการหารายได้ ดังนั้นหากรายจ่ายในการเดินทางไม่ต้องห้ามมิให้หักเป็นรายจ่าย รายจ่ายค่าอาหารที่รวมอยู่ด้วยก็ไม่ต้องห้ามมิให้หักเป็นรายจ่ายไปด้วย

รายจ่ายที่เกี่ยวกับบ้านที่ใช้เป็นสถานที่ทำงาน (Home Office Expenses) ผู้เสียภาษีไม่อาจนำรายจ่ายภายในบ้านไปหักออกจากเงินได้เพื่อคำนวณภาษีได้ เว้นแต่ สามารถพิสูจน์ได้ว่า

ส่วนหนึ่งส่วนใดของบ้านได้จัดไว้เพื่อทำงานหรือเพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจโดยเฉพาะ และมีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นจากการทำงานนั้น เช่น ค่าไฟฟ้า น้ำประปา ค่าเสื่อมราคาในอุปกรณ์ที่ใช้ทำงานหรือประกอบธุรกิจ เป็นต้น ส่วนรายจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ ค่าเช่าที่เกี่ยวกับบ้าน ไม่สามารถนำไปหักในการคำนวณภาษีได้ เนื่องจากรายจ่ายเหล่านี้ไม่สามารถแบ่งแยกสัดส่วนระหว่างบ้านกับที่ทำงานได้ และแม้ว่าผู้เสียภาษีจะไม่ได้ทำงาน ที่บ้านรายจ่ายดังกล่าวก็ยังเกิดขึ้นอยู่นั่นเอง

รายจ่ายอันมีลักษณะส่วนตัวอื่น ๆ เช่น รายจ่ายในการเดินทาง (Travel Expenses) โดยหลักไม่สามารถหักได้ แต่หากเป็นรายจ่ายในการเดินทางไปทำงานนอกเวลาทำงานตามคำสั่งนายจ้างไม่ใช่รายจ่ายต้องห้าม

รายจ่ายในการเลี้ยงดูบุตร (Child-Care Expenses) กรณีที่มารดาต้องออกไปทำงานนอกบ้านเป็นรายจ่ายลักษณะส่วนตัวไม่สามารถหักได้

รายจ่ายในการศึกษาคด้วยตนเอง (Self-Education Expenses) เป็นรายจ่ายที่ผู้เสียภาษีสามารถพิสูจน์ได้ว่ารายจ่ายดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับเงินได้ กล่าวคือ การศึกษาคด้วยตนเองดังกล่าวช่วยให้ผู้เสียภาษีได้รับการเลื่อนตำแหน่งงานให้สูงขึ้น ซึ่งส่งผลให้มีเงินได้มากขึ้น รายจ่ายดังกล่าวจะไม่ใช่รายจ่ายต้องห้าม และสามารถนำมาหักออกจากเงินได้เพื่อคำนวณภาษีได้ เช่น รายจ่ายในหลักสูตรการศึกษา รายจ่ายในการสัมมนา เป็นต้น

เครื่องแต่งกาย (Clothing) เป็นรายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการส่วนตัว เว้นแต่ เครื่องแต่งกายที่เป็นเครื่องแบบ หรือเครื่องแต่งกายที่มีส่วนป้องกันอุบัติเหตุจากการทำงานซึ่งมีส่วนเกี่ยวกับการหารายได้

2) การหักค่าใช้จ่ายเฉพาะ (Specific Deduction)

นอกจากผู้เสียภาษีมียกเลิกหักค่าใช้จ่ายทั่วไปแล้ว ผู้เสียภาษียังมีสิทธิที่จะหักค่าใช้จ่ายเป็นการเฉพาะ หากผู้เสียภาษีมียกจ่ายตามที่กฎหมายภาษีอากรบัญญัติและกรณีเป็นไปตามเงื่อนไขของกฎหมายภาษีอากร เช่น รายจ่ายในการซ่อมแซมทรัพย์สิน ค่าเสื่อมราคา เป็นต้น

รายจ่ายในการซ่อมแซมทรัพย์สิน (Repairs) การซ่อมแซมต้องเป็นการทำทรัพย์สินให้กลับคืนสู่สภาพเดิม โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของทรัพย์สินนั้น ในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งส่วนใดของทรัพย์สินใหม่ การเปลี่ยนแปลงต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วนที่ชำรุดหรือเสียหาย มิใช่เปลี่ยนแปลงทรัพย์สินนั้นทั้งหมดหรือปรับปรุงทรัพย์สินให้ดีขึ้น มิฉะนั้นจะกลายเป็นรายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการลงทุน ซึ่งต้องห้ามมิให้หักเป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมด แต่ต้องทยอยหักโดยตัดจากค่าเสื่อมราคาของทรัพย์สินนั้น

ค่าเสื่อมราคา (Depreciation) รายจ่ายในการได้มาซึ่งทรัพย์สิน รวมถึงรายจ่ายในการซ่อมแซมทรัพย์สินก่อนที่ทรัพย์สินนั้นจะใช้งานได้ (Initial Repairs) เป็นรายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการ

ลงทุน (Capital Expenses) ไม่สามารถนำไปหักเป็นรายจ่ายได้ แต่อย่างไรก็ตาม หากทรัพย์สินนั้น เป็นทรัพย์สินที่เสื่อมราคาได้ (Depreciating Assets) ผู้เสียภาษีมียสิทธิขอยกหักต้นทุนทรัพย์สินตามอายุการใช้งาน การขอยกหักค่าใช้จ่ายดังกล่าวเรียกว่า การหักค่าเสื่อมราคาของทรัพย์สิน

ทรัพย์สินที่เสื่อมราคาได้ คือทรัพย์สินที่มีอายุการใช้งานจำกัด (Effective Life) และทรัพย์สินนั้นเสื่อมค่าหรือราคาตลอดเวลาที่ใช้งาน เช่นอาคาร เครื่องจักร เป็นต้น

ผู้มีสิทธิหักค่าเสื่อมราคา คือ ผู้ที่เป็นเจ้าของในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Owners) หมายถึง ผู้ที่ได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ซึ่งโดยปกติ คือ เจ้าของตามกฎหมาย (Legal Owners) แต่ในบางกรณี เช่น การเช่าซื้อทรัพย์สิน เจ้าของทางเศรษฐกิจ คือผู้เช่าซื้อ ซึ่งไม่ใช่เจ้าของตามกฎหมาย กรณีนี้ ผู้เช่าซื้อผู้มีสิทธิหักค่าเสื่อมราคาของทรัพย์สินที่เช่าซื้อ ไม่ใช่ผู้ให้เช่าซื้อ

2.3.10 มาตรการต่าง ๆ เพื่อบรรเทาภาระภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ประมวลกฎหมายรัชฎากรของประเทศไทย ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า เงินได้ที่พึงต้องชำระภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา และได้กำหนดประเภทของเงินได้ที่พึงประเมินที่ต้องเสียภาษีไว้ในความหมายอย่างกว้าง ซึ่งทำให้เกิดฐานภาษีเงินได้อย่างกว้าง แต่อย่างไรก็ตามฐานภาษีเงินได้อย่างกว้างขวงนั้นจะถูกทำให้แคบลงโดยบทบัญญัติเกี่ยวกับเงินได้ที่ไม่ถูกเก็บภาษี (Tax-Free Income) หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตัวบรรเทาภาษี” (Tax Reliefs) หรือ “ตัวบรรเทาภาระภาษี”¹³⁵

ตัวบรรเทาภาษี หมายถึง วิธีการที่กฎหมายอนุญาตในการลดภาระภาษีเงินได้ เพื่อสร้างแรงจูงใจ ซึ่งตัวบรรเทาภาระภาษีจะหมายความรวมถึง การเครดิตภาษี (Tax Credits) การยกเว้นภาษี (Tax Exemptions) การหักต่าง ๆ (Tax Deductions) เช่น ค่าลดหย่อนภาษี (Tax Allowances) และการหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ (Deduction)¹³⁶

ซึ่งเหตุผลที่มีการกำหนดให้มีตัวบรรเทาภาษี ในระบบกฎหมายภาษีเงินได้ เนื่องจากตัวบรรเทาภาษีจะมีขึ้นเพื่อสนับสนุนหลักความเป็นธรรมในการจัดเก็บภาษี และเพื่อความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ครั้งใหม่ และวัตถุประสงค์หลักอีกอย่างหนึ่งของตัวบรรเทาภาระภาษี คือ เพื่อประโยชน์ของบุคคล หรือเพื่อสนับสนุนการทำการกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเป็นการเฉพาะ¹³⁷

จากการการศึกษาเรื่องแนวคิดในการใช้ตัวบรรเทาภาระภาษี สามารถแบ่งตัวบรรเทาภาระภาษี ออกเป็น 2 ประเภท คือ ตัวบรรเทาภาษีในเชิงโครงสร้าง (Structural Reliefs) และตัวบรรเทาภาษีที่ไม่ใช่โครงสร้างภาษี (Non-Structural Reliefs)

¹³⁵ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 113). เล่มเดิม.

¹³⁶ แหล่งเดิม.

¹³⁷ แหล่งเดิม.

1) ด้วบรรเทาภาษีในเชิงโครงสร้าง (Expenses of Earning Income)

ด้วบรรเทาภาษีในเชิงโครงสร้าง หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่ก่อให้เกิดเงินได้ (Expenses of Earning Income) และค่าลดหย่อนภาษีส่วนบุคคล (Personal Allowances) ซึ่งค่าลดหย่อนส่วนบุคคลดังกล่าว ได้แก่ ค่าลดหย่อนภาษีสำหรับผู้มีเงินได้ ค่าลดหย่อนภาษีสำหรับคู่สมรสของผู้มีเงินได้ และค่าลดหย่อนภาษีสำหรับบุตรของผู้มีเงินได้¹³⁸

ด้วบรรเทาภาษีในเชิงโครงสร้าง ถูกใช้เพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการดังนี้ เพื่อหักเป็นค่าใช้จ่ายที่ก่อให้เกิดเงินได้ เพื่อสะท้อนถึงวัตถุประสงค์อย่างกว้างของภาษี เช่น ช่วยให้เกิดความเป็นธรรมในการจัดเก็บภาษี และ เพื่อทำให้การปฏิบัติตามกฎหมายภาษีหรือการบริหารจัดเก็บภาษีง่ายขึ้น¹³⁹

2) ด้วบรรเทาภาษีที่ไม่ใช่โครงสร้างภาษี (Non-Structural Reliefs)

ด้วบรรเทาภาษีที่ไม่ใช่โครงสร้าง นำมาใช้เพื่อประโยชน์ของบุคคลหรือกิจกรรมบางประเภท ซึ่งหมายความรวมถึง การยกเว้นภาษีเงินได้ (Tax Exemptions) และการหักค่าใช้จ่ายบางอย่างออกจากเงินได้พึงประเมิน ซึ่งอาจเรียกได้อีกประการหนึ่งว่า “การหักค่าลดหย่อนตามรายการ” (Itemized Deduction)¹⁴⁰

การกำหนดภาระภาษีของผู้เสียภาษี ในทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การคลัง ได้กำหนดตามสัดส่วนของความสามารถในการเสียภาษีของแต่ละบุคคล ซึ่งได้กำหนดมาตรการทางภาษีไว้ในหลายรูปแบบ และบางกรณีควรมีโอกาสได้ปลดปล่อยภาระภาษีได้¹⁴¹

ซึ่งตามประมวลรัษฎากรและกฎหมายอื่นบางฉบับ ได้มีบทบัญญัติให้บุคคลและเงินได้พึงประเมินบางประเภท บางกรณี ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา การยกเว้นดังกล่าวนี้มีเหตุผลที่สำคัญบางประการประกอบอยู่ เช่น ยกเว้นโดยเหตุผลทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหารจัดการ นอกจากการยกเว้นภาษีแล้ว เพื่อเป็นการบรรเทาภาระภาษีให้แก่ผู้มีเงินได้ ประมวลรัษฎากรก็ได้มีบทบัญญัติกำหนดให้หักค่าลดหย่อน (Personal Deductions

¹³⁸ แหล่งเดิม.

¹³⁹ แหล่งเดิม.

¹⁴⁰ แหล่งเดิม.

¹⁴¹ ปิ่น อนุทินบุตร. (2557). การปฏิรูประบบภาษีเพื่อสังคมไทยเสมอหน้า. สืบค้น 30 พฤศจิกายน

or Exemptions)¹⁴² และซึ่งเมื่อใดที่รัฐบาลเห็นว่าประชาชนต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ รายได้ไม่พอเพียงกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น รัฐบาลก็อาจเสนอแก้กฎหมายให้เพิ่มค่าลดหย่อนมากขึ้น¹⁴³

ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา เป็นภาษีที่สามารถปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของผู้เสียภาษี และระบบเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดามีบทบาทสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เสียภาษีบางคนภายในสภาพแวดล้อมหนึ่ง หรือยกเว้นผู้เสียภาษีบางคนไม่ให้เสียภาษีเลย เมื่อความสามารถในการเสียภาษีของผู้เสียภาษีเหล่านั้นไม่สูงถึงขั้น “เหมาะสม”¹⁴⁴

นักการคลังหลายท่าน ได้แสดงความเห็นที่สอดคล้องและเป็นไปในทางเดียวกันว่า ภาษีเป็นส่วนแบ่งสาธารณะที่ประชาชนต้องรับผิดชอบตามสัดส่วน และอยู่ในรูปแบบของเงินตรา โดยรัฐเป็นผู้ใช้อำนาจบังคับจัดเก็บ ซึ่งจำนวนภาษีที่ประชาชนผู้เสียภาษีต้องรับภาระนั้นเป็นไปตามสัดส่วนของความสามารถในการเสียภาษีของแต่ละบุคคล¹⁴⁵

ความสามารถที่จะเสียภาษีที่เหมาะสมหรือแท้จริง จึงควรเป็นระดับเงินได้หลังจากได้หักภาระต่าง ๆ ในการครองชีพแล้ว กล่าวคือ การกำหนดให้จำนวนภาษีซึ่งผู้เสียภาษีต้องรับภาระเป็นไปตามสัดส่วนของความสามารถในการเสียภาษีของแต่ละบุคคล นำไปสู่การกำหนดมาตรการทางภาษีในหลายรูปแบบ ได้แก่ การยกเว้นภาษี การหักค่าลดหย่อน และการเครดิตภาษี เป็นต้น¹⁴⁶

ผู้วิจัยขอนำเสนอมาตรการบรรเทาภาระภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาใน 3 รูปแบบดังต่อไปนี้

2.3.10.1 การหักค่าลดหย่อน (Personal Deductions or Exemptions)

แนวความคิดเกี่ยวกับค่าลดหย่อน¹⁴⁷ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา เป็นภาษีที่เก็บจากรายได้ ตามหลักความสามารถในการเสียภาษี (Ability to Pay) กล่าวคือ ผู้มีรายได้มากก็มีความสามารถในการเสียภาษีมาก ผู้มีรายได้น้อยก็มีความสามารถในการเสียภาษีน้อย ดังนั้น ก่อนที่บุคคลจะนำเงินได้พึงประเมินประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในรอบปีภาษีนั้นมาคำนวณภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา กฎหมายของประเทศต่าง ๆ จึงยอมให้นำเงินได้พึงประเมินประเภทนั้น ๆ มาหักค่าใช้จ่ายและ

¹⁴² จาก การนำระบบเครดิตภาษีเงินได้บุคคลธรรมดามาใช้แทนระบบการหักค่าลดหย่อน (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), โดย วาสนา สุขสมัย, 2555, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

¹⁴³ แหล่งเดิม.

¹⁴⁴ แหล่งเดิม.

¹⁴⁵ แหล่งเดิม.

¹⁴⁶ แหล่งเดิม.

¹⁴⁷ จาก ปัญหาการหักค่าลดหย่อนภาษีเงินได้ (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), โดยสุรัช สุรดิเมธาพันธุ์, 2547, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ค่าลดหย่อนตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในแต่ละประเทศก่อน เหลือเป็นเงินได้สุทธิเท่าใดจึงนำไปคำนวณภาษีต่อไป ซึ่งเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$\text{เงินได้สุทธิ} = \text{เงินได้พึงประเมิน} - \text{ค่าใช้จ่าย} - \text{ค่าลดหย่อน}$$

จึงเห็นได้ว่า ค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อนมีบทบาทต่อการเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาเป็นอย่างมาก

ความหมายของค่าลดหย่อน

วิทย์ ดันตยกุล ให้ความหมายของค่าลดหย่อนไว้ว่า “ค่าลดหย่อนได้แก่ จำนวนเงินที่กฎหมายกำหนดให้หักออกจากเงินได้พึงประเมินเป็นพิเศษ โดยไม่เกี่ยวกับการหาเงินได้ แต่เป็นการกำหนดเพื่อความเป็นธรรม ตามความสามารถ หรือเพื่อส่งเสริมเงินได้ชนิดใด ๆ เป็นพิเศษ”¹⁴⁸

ไพจิตร โรจนวานิช และคณะ ได้ให้ความหมายของค่าลดหย่อนไว้ว่า “ค่าลดหย่อน คือจำนวนเงินที่กฎหมายกำหนดให้หักออกจากเงินได้พึงประเมินหลังหักค่าใช้จ่ายแล้ว เพื่อเป็นการบรรเทาภาระภาษีของผู้มีหน้าที่เสียภาษีแต่ละบุคคล”¹⁴⁹

นอกจากนี้ วิทย์ ดันตยกุล ยังได้ให้ความหมายของค่าลดหย่อนในเชิงเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายไว้ว่า “ค่าลดหย่อนที่กฎหมายยอมให้หักได้อีกหลังจากที่ได้จำนวนเงินที่เป็นเงินได้หักค่าใช้จ่ายแล้วนี้ แตกต่างจากค่าใช้จ่ายในลักษณะประการสำคัญตรงที่ว่า ค่าลดหย่อนนี้ไม่เป็นต้นทุนหรือเงินที่ต้องใช้ไปเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินได้ โดยปกติค่าลดหย่อนจึงไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับจำนวนเงินได้พึงประเมิน หากแต่มีความสัมพันธ์กับสถานภาพหรือพฤติกรรมของผู้เสียภาษีเป็นประการสำคัญ”¹⁵⁰

ชัยสิทธิ์ ตรีราชธรรม ให้ความหมายค่าลดหย่อนในเชิงเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายไว้ว่า “ค่าลดหย่อนแตกต่างกับค่าใช้จ่าย ในข้อที่ว่า ค่าใช้จ่ายเป็นต้นทุนหรือเงินที่จ่ายไปเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินได้ แต่ค่าลดหย่อนหาเป็นเช่นนั้นไม่ หากแต่เป็นด้บรรเทาภาระภาษีให้แก่ผู้เสียภาษี ทำให้ผู้เสียภาษีเสียภาษีน้อยลงหรืออาจจะไม่ต้องเสียภาษีเลยก็ได้”¹⁵¹

ศุภรัตน์ ควิวัฒน์กุล ได้ให้ความหมายของค่าลดหย่อนในเชิงวัตถุประสงค์ ตามประเภทของค่าลดหย่อนว่า “ค่าลดหย่อนของไทยนอกจากจะให้ตามสถานะของบุคคลแล้ว ยังครอบคลุมถึง

¹⁴⁸ การนำระบบเครดิตภาษีเงินได้บุคคลธรรมดามาใช้แทนระบบการหักค่าลดหย่อน (น. 25). เล่มเดิม.

¹⁴⁹ แหล่งเดิม.

¹⁵⁰ แหล่งเดิม.

¹⁵¹ แหล่งเดิม.

ค่าลดหย่อนตามรายการบางประเภท... สำหรับค่าลดหย่อนตามสถานภาพของบุคคลมีวัตถุประสงค์ประการแรกเพื่อให้หักรายได้ส่วนที่จำเป็นแก่การครองชีพออกไป เพื่อให้เหลือเฉพาะเงินได้ส่วนที่แสดงออกถึงความสามารถในการเสียภาษีอย่างแท้จริงเท่านั้น... วัตถุประสงค์ประการที่สองก็เพื่อให้มีการบรรเทาภาระภาษีตามขนาดของครอบครัว... วัตถุประสงค์ประการที่สามก็เพื่อเป็นการกำหนดจำนวนผู้เสียภาษีให้อยู่ในข่ายที่เหมาะสมกับอัตราค่าจ้างหน้าที...”¹⁵²

นอกจากนี้แนวคิดของต่างประเทศ ได้แก่ Kelvin E. Murphy & Mark Higgins ได้อธิบายความหมายของค่าลดหย่อนในส่วนที่เป็นค่าลดหย่อนส่วนตัว (Personal Exemptions) ว่า “...เป็นสิ่งที่แสดงถึงจำนวนค่าใช้จ่ายขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพขั้นต่ำของบุคคล ซึ่งได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษี แต่สำหรับคนที่มีรายได้สูงแล้วค่าลดหย่อนประเภทนี้จะต้องถูกลดจำนวนลงตามหลักความสามารถในการเสียภาษี (Ability to Pay Concept)”¹⁵³

Kelvin E. Murphy & Mark Higgins ยังได้ให้ความหมายของค่าลดหย่อนในส่วนที่เป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัว (Personal Deductions) ว่า “...เป็นรายจ่ายส่วนตัว (Personal Expenditures) ที่กฎหมายยอมให้นำมาหักจากเงินได้ที่ต้องนำมาเสียภาษี (Reduce the Amount Available to Pay Taxes) โดยมีจำนวนขั้นต่ำที่เรียกว่า ค่าใช้จ่ายเหมา (Standard Deduction) แต่หากมีค่าใช้จ่ายตามรายการ (Itemized Deductions) มากกว่า ก็มีสิทธิเลือกหักได้ตามนั้น”¹⁵⁴

ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่าความหมายของค่าลดหย่อน หมายถึง จำนวนเงินที่กฎหมายอนุญาตให้หักออกจากเงินได้ที่ไม่เกี่ยวกับการหาเงินได้นั้น โดยเพื่อเป็นการบรรเทาภาระภาษีตามสถานภาพของผู้เสียภาษี และความสามารถในการเสียภาษีของแต่ละบุคคล

2.3.10.2 การยกเว้นภาษี (Tax Exemptions)

ประมวลรัษฎากรได้กำหนดการยกเว้นภาษีไว้ตามบทบัญญัติมาตรา 42 ว่าเงินได้พึงประเมินตามที่ระบุไว้ในมาตราดังกล่าว ได้รับการยกเว้นไม่ต้องรวมคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้¹⁵⁵

การยกเว้นเงินได้ (Income Exclusions)¹⁵⁶

1) การยกเว้นเงินได้ทั่วไป

โดยหลักแล้วเงินได้ทุกประเภทต้องนำมารวมคำนวณเพื่อเสียภาษี แต่อาจมีเงินได้บางประเภทที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องนำมารวมคำนวณเพื่อเสียภาษี กล่าวคือ เป็นเงินได้ที่ไม่เข้านิยามของ

¹⁵² แหล่งเดิม.

¹⁵³ แหล่งเดิม.

¹⁵⁴ แหล่งเดิม.

¹⁵⁵ แหล่งเดิม.

¹⁵⁶ ปัญหาการหักค่าลดหย่อนภาษีเงินได้. เล่มเดิม.

คำว่า “เงินได้” หรืออาจเป็นเพราะมีกฎหมายบัญญัติให้ยกเว้นก็ได้เนื่องจากรัฐธรรมนูญกำหนดให้ยกเว้นไว้ หรืออาจยกเว้นเงินได้แตกต่างจากค่าใช้จ่าย ตรงที่ค่าใช้จ่ายจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น และค่าใช้จ่ายเป็นสิ่งที่นำออกจากเงินได้พึงประเมิน (Assessable Income หรือ Gross Income) เพื่อหาจำนวนเงินได้สุทธิที่ต้องเสียภาษี (Taxable Income)

วัตถุประสงค์ของการยกเว้นเงินได้ (Income Exclusions) มีหลายประการ เช่น เพื่อสร้างแรงจูงใจ (Incentives) ให้ผู้เสียภาษีมียุติกรรมตามที่ปรารถนา หรือเพื่อลดภาระภาษีซ้ำซ้อน (Double Taxation) หรือเพื่อเป็นสวัสดิการให้แก่สังคมในทางอ้อม (Indirect Welfare) เป็นต้น

ดังนั้น การยกเว้นเงินได้จึงสามารถแบ่งเป็นประเภทหลัก 4 ประเภทคือ

(1) การยกเว้นเงินได้เนื่องจากการให้ (Donative Items) ผู้รับให้ไม่ว่าจะเป็น สิ่งของมรดก หรือได้รับเงินประกันชีวิต หรือทุนการศึกษา เป็นต้น ผู้รับให้จะได้รับยกเว้นเงินได้

(2) การยกเว้นเงินได้เนื่องจากการจ้างแรงงาน (Employment Related Exclusions) เช่น ค่าประกันอุบัติเหตุ ค่าประกันชีวิตกลุ่ม และเงินที่นายจ้างจ่ายสมทบเข้ากองทุนบำนาญเอกชน เป็นต้น

(3) การยกเว้นเงินได้เนื่องจากการชดเชย (Returns of Human Capital) เช่น ค่ารักษาพยาบาล หรือเงินประกันอุบัติเหตุที่ได้รับจากนายจ้าง เป็นต้น

(4) การยกเว้นเงินได้เนื่องจากการลงทุน (Investment-Related Exclusions) เช่น ดอกเบี้ยพันธบัตร เงินปันผล เป็นต้น

2) การยกเว้นเงินได้สุทธิ

การยกเว้นเงินได้สุทธิเป็นการยกเว้นเงินได้เมื่อได้หักค่าใช้จ่ายและค่าลดหย่อนแล้ว หากต้องการยกเว้นเงินได้สุทธิเท่าใด เงินได้สุทธิที่ได้รับยกเว้นนั้นก็ไม่ต้องนำมาคำนวณกับอัตราภาษี การยกเว้นเงินได้สุทธิจึงเป็นวิธีการบรรเทาภาระภาษีวิธีหนึ่งที่ประเทศต่าง ๆ นำมาใช้ นอกเหนือจากค่าลดหย่อน

การยกเว้นเงินได้สุทธิ สามารถแสดงเป็นสมการได้ ดังนี้

$$\text{เงินได้สุทธิ} = (\text{เงินได้พึงประเมิน} - \text{ค่าใช้จ่าย} - \text{ค่าลดหย่อน}) - \text{จำนวนเงินยกเว้น}$$

2.3.10.3 การเครดิตภาษี (Tax Credits)

การเครดิตภาษี หมายความว่า สิทธิหรือประโยชน์อันมีมูลค่าเป็นเงินที่ผู้เสียภาษีได้รับ เนื่องจากได้เสียภาษีสองหน้าไว้แล้ว หรือถูกหักภาษี ณ ที่จ่ายไว้แล้ว หรือได้เสียภาษีไว้ในประเทศที่ทำสัญญาว่าด้วยการยกเว้นการเก็บภาษีซ้อนกับประเทศไทย หรือได้รับเครดิตภาษีมาเนื่องจากกฎหมายกำหนด (เช่น กรณีได้รับเงินปันผลจากบริษัทที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย) และสิทธิในเครดิต

ภาษีดังกล่าว ผู้เสียภาษีมีสิทธินำไปหักกลับกับจำนวนเงินภาษีที่ผู้เสียภาษีมีหน้าที่จะต้องชำระ ตามกฎหมาย และหากเครดิตภาษีมีมากกว่าจำนวนเงินภาษีที่จะต้องชำระแล้ว ผู้เสียภาษีมีสิทธิได้รับคืน เป็นเงินด้วย เว้นแต่จะถูกจำกัด โดยบทบัญญัติแห่งกฎหมายความตกลงระหว่างประเทศ โดยวิธีการเครดิตภาษี มีสมการดังนี้

$$\text{เงินได้สุทธิ X อัตราภาษี (อัตราก้าวหน้า)} = \text{ภาษีที่ต้องเสีย} - \text{เครดิตภาษี}$$

สำหรับเครดิตภาษีเหลือจากการหักภาษีแล้ว ผู้เสียภาษีจะสามารถขอคืนจากรัฐได้หรือ หรือโอนไปให้บุคคลอื่นใช้ได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับนโยบายการเครดิตภาษีของแต่ละประเทศ หากเป็น เครดิตภาษีชนิดที่ขอคืนเป็นเงินได้ (Refundable Tax Credits) ผู้เสียภาษีที่มีเครดิตภาษีเหลืออยู่ หลังจากนำไปหักภาษีที่ต้องเสียแล้ว มีสิทธิขอคืนเป็นเงินได้ แต่หากเป็นเครดิตภาษีชนิดที่ไม่สามารถขอคืนเงินได้ (Non- Refundable Tax Credits) ผู้เสียภาษีไม่มีสิทธินำเครดิตภาษีส่วนเกิน ไปขอคืนจากรัฐได้ ซึ่งการเครดิตภาษีที่กล่าวนี้ จะพบเห็นในต่างประเทศเท่านั้น สำหรับในประเทศไทย จะพบเห็นในอนุสัญญาหรือความตกลงเพื่อการเว้นการเก็บภาษีซ้อนในส่วนที่เกี่ยวกับภาษีเก็บจากเงินได้ทั่วไป ข้อ 23 จะกำหนดให้ภาษีที่เสียในประเทศแหล่งเงินได้ สามารถนำมาใช้เป็นเครดิตหักออกจากจำนวนเงินภาษีที่จะต้องเสียในประเทศที่ผู้เสียภาษีมียกถิ่นที่อยู่ ทั้งนี้เป็นการขจัดปัญหาการเรียกเก็บภาษีซ้ำซ้อน หรือการให้เครดิตภาษีเงินปันผล เงินส่วนแบ่งของกำไร ตามมาตรา 47 ทวิ แห่งประมวลรัษฎากร ที่กำหนดให้ผู้มีเงินได้ตามมาตรา 40 (4)(ข) ที่ได้จากบริษัทหรือห้างหุ้นส่วน นิติบุคคลนั้นต้องเสีย หารด้วยผลต่างของหนึ่งร้อยลบด้วยอัตราก้าวหน้าเงินได้ดังกล่าว นั้น ได้ผลลัพธ์ เท่าใดให้คูณด้วยจำนวนเงินปันผลหรือส่วนแบ่งของกำไรที่ได้รับ ผลลัพธ์ที่ได้เป็นเครดิตในการ คำนวณภาษี ทั้งนี้ถือเป็นวิธีการที่มุ่งขจัดหรือลดภาระภาษีซ้อนเชิงเศรษฐกิจ (Economic Double Taxation) อย่างหนึ่ง

แสดงเป็นสมการได้ดังนี้

$$\text{จำนวนภาษี} = \frac{\text{อัตราก้าวหน้าเงินได้นิติบุคคล X เงินปันผลหรือส่วนแบ่งกำไรที่ได้รับ}}{100 - \text{อัตราก้าวหน้าเงินได้นิติบุคคล}}$$

จากหลักการบรรเทาภาระภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาทั้ง 3 รูปแบบข้างต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอมาตรการบรรเทาภาระภาษีในกฎหมายของประเทศไทยโดยละเอียด ต่อไป在本ที่ 3

2.4 การออมและการลงทุน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงผลประโยชน์ทางด้านภาษีและด้านอื่น ๆ ของการเป็นสมาชิกสหกรณ์เปรียบเทียบกับการลงทุนในกิจการประเภทอื่น ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาถึงหลักการแนวคิดและทฤษฎีของการลงทุนและการออมเพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบดังต่อไปนี้

2.4.1 ความหมายของการลงทุน

การลงทุน หมายถึง การใช้ทุนเพื่อก่อให้เกิดผลิตผลหรือบริการใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มพูนรายได้ โดยก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ลงทุนเอง และหรือประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมเป็นส่วนรวม¹⁵⁷

การลงทุน คือ การใช้เงินจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อทรัพย์สินหรือเพื่อกระทำการกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งผลตอบแทน อาจอยู่ในรูปของเงิน (Financial Return) ทั้งนี้การตัดสินใจต้องกระทำอย่างมีเหตุผล มีการวิเคราะห์ และคาดหวังได้แน่นอน ว่าโอกาสที่จะมีกำไรมากกว่าขาดทุนจึงจะกระทำ หรือความเสี่ยงก่อนข้างต่ำ¹⁵⁸

“การลงทุน” (Investment) หมายถึงการซื้ออสังหาริมทรัพย์ หรือหลักทรัพย์ของบุคคลหรือสถาบันซึ่งให้ผลตอบแทนเป็นสัดส่วนกับความเสียงตลอดเวลาอันยาวนานประมาณ 10 ปี แต่อย่างต่ำไม่น้อยกว่า 3 ปี¹⁵⁹

ดังนั้น การลงทุน จึงสามารถแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

1) การลงทุนเพื่อการบริโภค (Consumer Investment)

การลงทุนเพื่อการบริโภค ได้แก่การซื้อขายทรัพย์สิน หรือสินค้าประเภทคงทนถาวร (Durable goods) เพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพย์สิน หรือสินค้า โดยมิได้หวังผลตอบแทน เช่น บ้าน หรือรถยนต์ เป็นต้น

2) การลงทุนในธุรกิจ (Business or Economic Investment)

การลงทุนในธุรกิจ คือการนำเงิน ไม่ว่าจะในรูปของเงินออม (Saving) เงินที่สะสมไว้ (Accumulated Fund) และ/หรือเงินกู้ยืมจากธนาคาร (Bank Credit) มาลงทุนเพื่อจัดสร้างหรือจัดหาสินค้าประเภททุน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค ธุรกิจที่ลงทุนในสินทรัพย์เหล่านี้มุ่งหวังกำไรจากการลงทุนเป็นผลตอบแทน เช่น การลงทุนในที่ดิน โรงงาน อาคารสิ่งปลูกสร้าง

¹⁵⁷ จาก คำบรรยาย หลักและนโยบายการลงทุน (น. 13), โดย ประเสริฐ ประภาสะโนบล, 2524, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

¹⁵⁸ จาก หลักการลงทุน (น. 10), โดย กัลยาณี พิริยะพันธุ์, 2531, กรุงเทพฯ: เอดิสันเพลส.

¹⁵⁹ จาก หลักการลงทุน (น.1), โดย เพชร ชุมทรัพย์, 2544, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

3) การลงทุนในหลักทรัพย์ (Financial or Securities Investment)

การลงทุนในหลักทรัพย์ ในความหมายทางการเงิน หรือการลงทุนในหลักทรัพย์ เป็นการซื้อสินทรัพย์ (Asset) ในรูปของหลักทรัพย์ (Securities) โดยการลงทุนในลักษณะนี้เป็นการลงทุนทางอ้อม โดยผู้ลงทุนจะนำเงินออมไปซื้อหลักทรัพย์ที่เขาพอใจจะลงทุน โดยผู้ลงทุนจะได้รับผลตอบแทนในรูปของดอกเบี้ยหรือเงินปันผลแล้วแต่ประเภทของหลักทรัพย์ที่ลงทุน เช่น พันธบัตร (Bond) หุ้นกู้ หรือหุ้นทุน (Stock)

2.4.2 ปัจจัยชักจูงให้มีการออมและการลงทุน

บุคคลทั่วไปจะมีการออมเพิ่มขึ้น และนำเงินส่วนที่ออมมาลงทุนให้มากที่สุดย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก 4 ประการดังนี้¹⁶⁰

1) เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ถ้าเศรษฐกิจมีเสถียรภาพอยู่ในระดับปกติ ประชาชนจะมีการออมเพิ่มมากขึ้น การลงทุนย่อมเพิ่มขึ้น แต่หากเศรษฐกิจตกต่ำ ราคาสินค้ามีแนวโน้มสูงขึ้นตลอดเวลา ประชาชนออมลดลง การลงทุนย่อมตกต่ำด้วย

2) เสถียรภาพทางการเมือง ถ้าการเมืองของประเทศมีความมั่นคง ประชาชนย่อมกล้าที่จะลงทุน แต่หากเสถียรภาพทางการเมืองไม่แน่นอน มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ประชาชนจะไม่มั่นใจการออมในรูปของทรัพย์สินอื่น เช่น ทองคำ ที่ดิน เป็นต้นย่อมเพิ่มขึ้น แต่การลงทุนจะลดลงเนื่องจากประชาชนไม่กล้าลงทุน

3) ความมั่นคงของสถาบันการเงิน สถาบันการเงินที่ดีต้องสร้างความมั่นคงและความเชื่อถือให้กับประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีการออมทรัพย์สินเพิ่มขึ้น แต่อย่างไรก็ตามสถาบันการเงินต่างจะมีความมั่นคงน่าเชื่อถือได้นั้นจะต้องขึ้นอยู่กับมาตรการในการควบคุมดูแลของรัฐบาล

4) ผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุน และการออม ในรูปดอกเบี้ย เงินปันผล หรือผลกำไร ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมการออมและการลงทุนให้สูงขึ้น กล่าวคือ ถ้าฝากเงินไว้กับธนาคารแล้วได้ดอกเบี้ยสูง ประชาชนก็จะออมมากขึ้น เพราะเงินออมโดยฝากไว้กับธนาคารแล้วได้ดอกเบี้ยสูง ประชาชนก็จะออมมากขึ้น เพราะเงินออมที่ฝากไว้กับธนาคารนอกจากจะปลอดภัยแล้วยังได้ดอกเบี้ยสูงด้วย ดังนั้น ถ้าลงทุนแล้วได้ผลกำไร ผู้ลงทุนก็จะเพิ่มการลงทุนมากขึ้น

นอกจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกที่มีผลกระทบต่อ การออม และการลงทุน ได้แก่ นโยบายเกี่ยวกับภาษีอากรของรัฐบาล และพื้นความรู้หรือการศึกษาของประชาชน เป็นต้น¹⁶¹

¹⁶⁰ หลักการลงทุน (น. 6). เล่มเดิม.

2.4.3 ประเภทของการลงทุนทางการเงิน

การลงทุน สามารถแบ่งรูปแบบการลงทุนทางการเงินออกเป็น 5 รูปแบบดังนี้¹⁶²

1) การฝากเงินไว้กับธนาคารหรือสถาบันการเงิน

การลงทุนในรูปแบบการฝากเงิน ผู้ลงทุนจะฝากเงินไว้ที่สถาบันการเงิน เช่น ธนาคารพาณิชย์ หรือสถาบันการเงินที่ไม่ใช่ธนาคารพาณิชย์ก็ได้ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียน เป็นต้น ซึ่งการฝากเงินดังกล่าวผู้ลงทุนสามารถเลือกรูปแบบการฝากเงินได้ โดยสามารถฝากเงินในรูปแบบเงินฝากเพื่อเรียก เงินฝากออมทรัพย์หรือเงินฝากประจำ ก็ได้ ซึ่งผู้ลงทุนจะหวังผลตอบแทนในรูปแบบของดอกเบี้ยเงินฝาก¹⁶³

2) การซื้อสลากออมสิน

การซื้อสลากออมสิน สลากออมสินเป็นการลงทุนที่ผู้ลงทุนจะได้เสี่ยงโชคไปด้วย ซึ่งสลากออมสินหากไม่ถูกรางวัลก็จะมีสิทธิได้รับเงินค่าสลากคืนเมื่อครบกำหนดเวลาไถ่ถอน พร้อมดอกเบี้ย ซึ่งผู้ลงทุนจะหวังผลตอบแทนในรูปแบบของเงินรางวัลและดอกเบี้ย และตามประมวลรัษฎากร มาตรา 42(8) และ(11) เงินรางวัลและดอกเบี้ยที่ได้รับจากสลากออมสินจะได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา¹⁶⁴

3) การลงทุนในตราสารหนี้

การลงทุนในตราสารหนี้ ผู้ลงทุนจะลงทุนโดยการซื้อพันธบัตรของรัฐบาล หรือพันธบัตรของรัฐวิสาหกิจ หรือการซื้อหุ้นกู้¹⁶⁵ ซึ่งผู้ลงทุนจะได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนในรูปแบบนี้ในรูปแบบของดอกเบี้ย หรือกำไรส่วนเกินทุน(Capital Gain) จากการขายตราสารหนี้ดังกล่าว

4) การลงทุนในตราสารทุน

การลงทุนในตราสารทุน เช่น หุ้นทุน ซึ่งอาจเป็นหุ้นสามัญหรือหุ้นบุริมสิทธิก็ได้ ซึ่งผู้ลงทุนจะหวังผลตอบแทนในรูปแบบของเงินปันผล หรือกำไรส่วนเกินทุน (Capital Gain) จากการขายตราสารทุน¹⁶⁶

¹⁶¹ แหล่งเดิม.

¹⁶² การวางแผนภาษีอากร (น. 150), โดย ชัยสิทธิ์ ตรีชูธรรม, 2544, กรุงเทพฯ: สถาบัน T.Training Center.

¹⁶³ แหล่งเดิม.

¹⁶⁴ แหล่งเดิม.

¹⁶⁵ หุ้นกู้ มีลักษณะคล้ายพันธบัตร แต่มีความแตกต่างกันคือ พันธบัตรจะออกโดยภาครัฐ ส่วนหุ้นกู้จะออกโดยภาคเอกชน โดยผู้ถือหุ้นกู้จะมีฐานะเป็นเจ้าของบริษัทผู้ออกหุ้นกู้ มิใช่เจ้าของบริษัทเหมือนผู้ถือหุ้นทุน.

¹⁶⁶ แหล่งเดิม.

5) การลงทุนในกองทุนรวม (Mutual Fund)

กองทุนรวมจัดตั้งขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้นักลงทุนรายย่อยที่มีเงินลงทุนน้อย สามารถลงทุนในตราสารบางประเภทที่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากได้ ซึ่งการลงทุนในรูปแบบนี้ผู้ลงทุนจะซื้อ-ขายหน่วยลงทุนของกองทุนรวมที่มีการจัดตั้งขึ้น และมีการบริหารงาน โดยบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุนรวม ซึ่งมีคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ เป็นผู้ควบคุมดูแล ผู้ลงทุนในกองทุนรวมจะหวังผลตอบแทนในรูปของเงินส่วนแบ่งกำไรและกำไรส่วนเกินทุน (Capital Gain) จากการขายหน่วยลงทุนในกองทุนรวม¹⁶⁷

2.4.4 จุดมุ่งหมายในการลงทุน¹⁶⁸

ผู้ลงทุนต่างก็มีจุดมุ่งหมายในการลงทุนตามความต้องการและสถานะแวดล้อมของผู้ลงทุน ซึ่งพอจะแบ่งเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) ความปลอดภัยของเงินทุน (Security of Principal) นอกจากจะหมายถึงการรักษาเงินทุนเริ่มแรกให้คงไว้แล้ว ยังรวมถึงการป้องกันความเสี่ยงซึ่งเกิดจากอำนาจซื้อลดลงอันเป็นผลจากภาวะเงินเฟ้ออีกด้วย ดังนั้นความหมายดังกล่าวนี้หมายถึง การลงทุนในหลักทรัพย์ที่มีเวลา กำหนดคืนเงินต้นจำนวนแน่นอน ซึ่งได้แก่ พันธบัตรรัฐบาล หุ้นกู้ และหุ้นบุริมสิทธิ ที่มีกำหนดเวลาไถ่ถอนของบริษัทที่มั่นคง

2) เสถียรภาพของรายได้ (Stability of Income) ผู้ลงทุนมักจะลงในหลักทรัพย์ที่ให้รายได้สม่ำเสมอ เช่น ดอกเบี้ยหรือเงินปันผลหุ้นบุริมสิทธิ ซึ่งผู้ลงทุนสามารถวางแผนการใช้เงินทุนเพื่อการบริโภคหรือเพื่อลงทุนใหม่ได้

3) ความงอกเงยของเงินลงทุน (Capital Growth) ตามกฎทั่วไปผู้ลงทุนมักตั้งจุดมุ่งหมายไว้ว่า พยายามจัดการให้เงินทุนของเขาเพิ่มพูนขึ้น

4) ความคล่องตัวในการซื้อขาย (Marketability) หมายถึงหลักทรัพย์ที่สามารถซื้อหรือขายได้ง่ายและรวดเร็ว

5) ความสามารถในการเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ทันที (Liquidity) ผู้ลงทุนต้องการลงทุนในหลักทรัพย์ที่ใกล้เคียงกับเงินสด เพราะหากมีการลงทุนที่ดึงดูดความสนใจมาถึงเขาจะได้มีเงินพร้อมที่จะลงทุนได้ทันที

6) การกระจายเงินลงทุน (Diversification) วัตถุประสงค์คือต้องการกระจายความเสี่ยง โดยกระทำได้ 4 วิธีคือ

¹⁶⁷ แหล่งเดิม.

¹⁶⁸ หลักการลงทุน (น. 4). เล่มเดิม.

(1) ลงทุนผสมระหว่างหลักทรัพย์ที่มีหลักประกันในเงินลงทุน และมีรายได้จากการลงทุนแน่นอน กับหลักทรัพย์ที่มีรายได้และราคาเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามภาวะธุรกิจ

(2) ลงทุนในหลักทรัพย์หลาย ๆ อย่างปนกันไป

(3) ลงทุนในหลักทรัพย์ทางธุรกิจที่มีความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ เพื่อลดความเสี่ยงเรื่องน้ำท่วมหรือภัยธรรมชาติ เป็นต้น

(4) ลงทุนในหลักทรัพย์ของธุรกิจที่มีลักษณะการผลิตที่ต่างกันแบบ Vertical หรือ Horizontal ถ้าเป็นแบบ Vertical หมายถึง การลงทุนในธุรกิจต่าง ๆ ตั้งแต่วัตถุดิบไปจนถึงสินค้าสำเร็จรูป ถ้าเป็นแบบ Horizontal เป็นการลงทุนในกิจการที่ประกอบธุรกิจในลักษณะเดียวกัน

(5) ความพอใจในด้านภาษี (Favorable Tax Status) ฐานะการจ่ายภาษีของผู้ลงทุนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง que ผู้บริหารเงินลงทุนต้องให้ความสนใจ ผู้ลงทุนจะสนใจลงทุนในหลักทรัพย์ที่ได้รับกำไรและได้รับการยกเว้นภาษี

2.4.5 ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมายผู้ลงทุน¹⁶⁹

1) อายุของผู้ลงทุน (The Age of The Investor) ผู้ลงทุนที่มีอายุน้อย หรือระหว่าง 25-40 ปี กล้าเสี่ยงและสนใจลงทุนในหลักทรัพย์ แต่ผู้ลงทุนที่มีอายุระหว่าง 40 – 50 ปี อาจสนใจลงทุนในหลักทรัพย์ที่ให้รายได้ประจำ อาจเนื่องมาจากภาระทางครอบครัว และผู้ลงทุนที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ยิ่งพอใจลงทุนในหลักทรัพย์ที่ให้รายได้แน่นอน

2) การมีครอบครัวและความรับผิดชอบที่มีต่อครอบครัว (Marital Status and Family Responsibilities) ผู้ลงทุนที่มีครอบครัวแล้วต้องรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของครอบครัว ทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องลงทุนในหลักทรัพย์ที่มั่นคง ให้รายได้ที่แน่นอน ส่วนคนโสดไม่มีภาระผูกพันย่อมลงทุนในหลักทรัพย์ที่มีความเสี่ยงได้

3) สุขภาพของผู้ลงทุน (The Health of The Investor) ปัญหาเรื่องสุขภาพของผู้ลงทุนมีผลต่อการกำหนดนโยบายลงทุนของผู้ลงทุน ผู้ลงทุนที่มีสุขภาพไม่สมบูรณ์ย่อมต้องการรายได้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (Current Income) มากกว่าหวังผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในอนาคต

4) อุปนิสัยส่วนตัวของผู้ลงทุน (Personal Habit) ผู้ลงทุนที่มีนิสัยตระหนี่อาจไม่มีความจำเป็นต้องใช้รายได้ที่ได้รับจากการลงทุนในหลักทรัพย์ เขาอาจลงทุนในหลักทรัพย์ของธุรกิจที่มีการขยายตัวในอนาคตก็ได้ ในทางตรงข้าม ผู้ลงทุนที่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยย่อมต้องการได้รายได้ที่แน่นอนเพื่อมาจุนเจือรายจ่ายที่เกิดขึ้น

¹⁶⁹ แหล่งเดิม.

5) ความสมัครใจในการลงทุน (Willingness to Accept Risks of Investment) ผู้ลงทุนบางท่านอาจต้องการลงทุนในหลักทรัพย์ที่มีความเสี่ยง ความเสี่ยงในที่นี้มีหลายลักษณะ เช่น ความเสี่ยงในธุรกิจ ความเสี่ยงในตลาด ความเสี่ยงในอัตราดอกเบี้ย และความเสี่ยงในอำนาจซื้อ เป็นต้น ผู้ลงทุนในลักษณะนี้ได้เตรียมตัวเตรียมใจที่จะเผชิญกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตแล้ว

6) ความจำเป็นของผู้ลงทุน (Investor's Needs) ความจำเป็นของผู้ลงทุนอาจแตกต่างกัน บางท่านอาจมีความจำเป็นทางการเงิน บางท่านอาจมีความจำเป็นในแง่ความรู้สึกและจิตใจ แน่นอนที่สุดสิ่งสำคัญที่เร่งให้เกิดการลงทุนคือกำไร ซึ่งอาจเก็บสะสมไว้เพื่อใช้ในยามชรา เพื่อการศึกษาหรือเพื่อปรับฐานะการครองชีพของตนให้ดีขึ้น

2.4.6 ความสัมพันธ์ระหว่างการออมและการลงทุน (Savings and Investment Funds)¹⁷⁰

การออมกับการลงทุนมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน เพราะเงินออมเป็นที่มาของเงินทุนประเทศใดที่ประชาชนมีอัตราการออมสูงย่อมส่งผลให้มีเงินทุนมาก กลับกันหากประเทศใดมีการออมน้อย เงินทุนย่อมขาดแคลน อย่างสัมพันธ์กัน ดังนั้นการส่งเสริมให้ประชาชนออมทรัพย์จึงมีผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างมีนัยยะสำคัญ

(1) การออมกับการลงทุน ไม่ว่าเอกชน องค์กรธุรกิจหรือรัฐ จำเป็นต้องหารายได้มาใช้ในกิจการ หรือสิ่งอื่นจำเป็นในการดำรงอยู่ของตนด้วยกันทั้งสิ้น และถ้าสามารถมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ก็จะมีส่วนเหลือเป็นเงินออม

(2) การชักจูงเงินออมให้ออกมาเป็นเงินทุน การออมเมื่อเกิดขึ้นแล้วแม้จะมีอัตราสูงก็ตาม แต่ถ้าเป็นเพียงการเก็บเงินไว้เฉย ๆ การออมก็เป็น “เพียงการออม” (Mere Saving) ซึ่งนอกจากจะไม่เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ยังเกิดผลร้ายแก่สถานะเศรษฐกิจขึ้นได้มาก รัฐจึงต้องหาวิธีชักจูงให้เงินออมถูกนำมาลงทุนให้ได้ ทั้งนี้เพื่อให้เงินออมถูกนำไปลงทุนที่เกิดผล (Effective Supply of Investment Capital) ให้มากที่สุด

การจูงใจให้ประชาชนนำเงินออมไปลงทุน กระทำได้ 2 วิธี คือ

การลงทุนโดยตรง (Directly) ได้แก่การชักจูงให้ประชาชนนำเงินออมไปประกอบธุรกิจ เพื่อสร้างผลิตผลหรือบริการใหม่ ๆ ขึ้น หรือซื้อหลักทรัพย์ เช่น ใบหุ้นหรือพันธบัตรต่าง ๆ

การลงทุนโดยทางอ้อม (Indirectly) ได้แก่การชักจูงให้ประชาชนออมทรัพย์ผ่านสื่อกลาง (Media) ซึ่งได้แก่สถาบันการออม (Saving Institutions) เช่น ฝากเงินกับธนาคารพาณิชย์ หรือองค์กรหรือบริษัทการเงินการลงทุนต่าง ๆ

หากประชาชนมีความเข้าใจและเห็นประโยชน์ในเรื่องการลงทุน เป็นอย่างดีและปฏิบัติตามแล้ว ประเทศก็ย่อมจะมีเงินทุนพัฒนาบ้านเมืองได้มากขึ้น

¹⁷⁰ คำอธิบายหลักและนโยบายการลงทุน (น. 40). เล่มเดิม.

(3) ผลเสียของการออมที่ไม่นำไปลงทุน คือ

เป็นการทำลายเศรษฐกิจของบ้านเมือง อันจะเป็นเหตุให้เศรษฐกิจตกต่ำ สินค้าและบริการขายไม่ออก ราคาสินค้าและบริการจะตกต่ำเกิดสภาวะเงินฝืด (Deflation) ซึ่งจะทำให้บริษัทธุรกิจอุตสาหกรรมล้มละลายและโยกไปถึงสถาบันการเงินต่าง ๆ ด้วย

เป็นการทำลายรายได้ประชาชาติ (National Income) และทำให้รายได้ของประชาชนหดตัวด้วย และถ้าถึงจุดเศรษฐกิจตกต่ำ คนว่างงานจะมีมากขึ้นก็จะเป็นสาเหตุแห่งการว่างงานในประเทศได้และหากรัฐแก้ไขโดยไม่ระมัดระวัง โดยวิธีพิมพ์ธนบัตรเพิ่มแล้วนำมาใช้จ่ายมากเกินไป อันจะเป็นเหตุให้เงินออมทะลักออกมา เพราะความตื่นตกใจ ปริมาณเงินในตลาดจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กลายเป็นเหตุให้เกิดสภาวะเงินเฟ้อ (Inflation) ขึ้นก็ได้ เห็นว่าเงินฝืด คนว่างงานมาก อาจใช้นโยบายการเงินและการคลัง เข้ามาขยายกิจการของรัฐ

ดังนั้น เรื่องการออมและการลงทุน จึงมีความสัมพันธ์ควบคู่กันอย่างใกล้ชิด อาจส่งผลดีและผลร้ายขึ้นได้อย่างมาก ประเทศที่เจริญแล้วจึงต้องมีการส่งเสริมให้ประชาชนออมทรัพย์ และต้องสนับสนุนหรือแสวงหาวิธีการที่จะให้ประชาชนนำเงินออมออกมาลงทุนในทางที่ดีมีประสิทธิผลมากที่สุดไปพร้อมกันด้วย

2.5 แนวคิด หลักการจัดตั้งสหกรณ์ และประโยชน์การเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์

2.5.1 แนวคิดและหลักการสหกรณ์

สหกรณ์ในประเทศไทย มีที่มาจากระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อเลี้ยงตัวเอง เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อการผลิต ทำให้เกิดความต้องการเงินทุนในการผลิตและการครองชีพเพิ่มขึ้น แต่ชาวนาไม่มีเงินจำนวนมาก จึงไปกู้ยืมเงินจากบุคคลที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน ทำให้ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง และถูกเอาเปรียบจากพ่อค้านายทุนอีกด้วย ชาวนาจึงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบอยู่ตลอดเวลา ทำนาได้ข้าวเท่าใด ก็ต้องขายให้หนี้เกือบหมด นอกจากนี้การทำนาอย่างคงมีผลผลิตที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ถ้าปีไหนผลผลิตเสียหายก็จะทำให้หนี้สินพอกพูนมากขึ้นเรื่อย ๆ จนลูกหนี้บางรายต้องโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่เจ้าหนี้ และกลายเป็นผู้เช่านา หรือต้องเปลี่ยนอาชีพใช้แรงงานแทน ดังนั้นเพื่อวิธีช่วยเหลือชาวนา ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงจัดหาเงินทุนมาให้กู้ และคิดดอกเบี้ยในอัตราต่ำ โดยกำหนดวิธีการช่วยเหลือชาวนาในด้านเงินทุนไว้ 2 วิธี คือ

วิธีที่ 1 จัดตั้งธนาคารเกษตรเพื่อให้เงินกู้แก่ชาวนา แต่ขัดข้องในเรื่องเงินทุนและหลักประกันเงินกู้ ความคิดนี้จึงระงับไป

วิธีที่ 2 วิธีการสหกรณ์ประเภทหาทุน วิธีนี้เกิดจากรัฐบาลโดยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในปัจจุบันคือกระทรวงการคลัง ได้เชิญเซอร์เบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ หัวหน้าธนาคารแห่งมัตราช ประเทศอินเดียเข้ามาสำรวจหาช่องทางช่วยเหลือชาวนาได้เสนอว่าควรจัดตั้ง “ธนาคารให้กู้ยืมแห่งชาติ” ดำเนินการให้กู้ยืมแก่ราษฎร โดยมีที่ดินและหลักทรัพย์อื่นเป็นหลักประกันเพื่อป้องกันมิให้ชาวนาที่กู้ยืมเงินทอดทิ้งที่นาหลบหนีสิน ส่วนการควบคุมเงินกู้และการเรียกเก็บเงินกู้ ท่านได้แนะนำให้จัดตั้งเป็นสมาคมที่เรียกว่า “โคออปอเรทีฟ โซไซตี้” (Cooperative Society) โดยมีหลักการร่วมมือกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งคำนี้พระราชวังศุโขทัย กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ได้ทรงบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยว่า “สมาคมสหกรณ์” จึงกล่าวได้ว่าประเทศไทยเริ่มศึกษาวิธีการสหกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2457 แต่ก็มีได้ดำเนินการอย่างไร จนกระทั่งในปี 2458 ได้มีการเปลี่ยนกรมสถิติพยากรณ์เป็นกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ ประกอบด้วย ส่วนราชการ 3 ส่วนคือ การพาณิชย์ การสถิติพยากรณ์ และการสหกรณ์ ซึ่งการจัดตั้งส่วนราชการสหกรณ์นี้ ก็เพื่อจะให้ให้มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการทดลองจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นและพระราชวังศุโขทัย กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ในฐานะทรงเป็นอธิบดีกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ขณะนั้น ได้ทรงพิจารณาเลือกแบบอย่างสหกรณ์เครดิตที่จัดกันอยู่ในต่างประเทศหลายแบบ ในที่สุดก็ทรงเลือกแบบไรฟ์ไฟเซน (Raiffeisen) และทรงยืนยันไว้ในรายงานสหกรณ์ฉบับแรกว่า “เมื่อได้พิจารณาละเอียดแล้วได้ตกลงเลือกสหกรณ์ชนิดที่เรียกว่าไรฟ์ไฟเซน ซึ่งเกิดขึ้นในเยอรมันก่อน และซึ่งมุ่งหมายที่จะอุปถัมภ์คนจน ผู้ประกอบกิจการย่อย ๆ เห็นว่าเป็นสหกรณ์ชนิดที่เหมาะสม ที่สุดสำหรับประเทศไทย” จากการที่พระองค์ท่านทรงเป็นผู้บุกเบิกริเริ่มงานสหกรณ์ขึ้นในประเทศไทย บุคคลทั้งหลายในขบวนการสหกรณ์จึงถือว่าพระองค์ทรงเป็น “พระบิดาแห่งการสหกรณ์ไทย”

จึงเห็นได้ว่าประเทศไทยเราได้เริ่มจัดสหกรณ์มาแต่ปี พ.ศ. 2459 ซึ่งยังเป็นสมัยที่มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในสมัยนั้นการจัดสหกรณ์ได้ดำเนินไปค่อนข้างช้าเพราะอยู่ในระหว่างขั้นตอนทดลองในระยะแรก คงมีสหกรณ์ประเภทหาทุนแต่รูปเดียว¹⁷¹

ปัจจุบันมีสหกรณ์ทั่วประเทศ ณ วันที่ 1 มกราคม 2557 ประมาณ 7,723 สหกรณ์ และสมาชิก 10,329,036 คน การสหกรณ์ในประเทศไทยจึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะต่อประชาชนที่ยากจน สหกรณ์จะเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมที่ช่วยแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพ และช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น¹⁷²

¹⁷¹ จาก *สหกรณ์* (น.5), โดย พิมพ์ใน โอภาสงานพระราชทานเพลิงศพนายพลเอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์), 2548, กรุงเทพฯ: โสภณพิพรรฒธนากร.

¹⁷² กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/know_coop03.html

2.5.2 ความหมายของสหกรณ์

ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านสหกรณ์ทั้งต่างประเทศและในประเทศไทย ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สหกรณ์” ไว้ดังต่อไปนี้

นายจอร์จ จากอบี โฮลิโอค (George Jacob Halyoake) ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์สหกรณ์อังกฤษ ให้ความหมายคำว่า “สหกรณ์” คือวิธีการของบุคคลซึ่งร่วมในธุรกิจด้วยความสมัครใจทุกคนต้องได้รับส่วนแบ่งจากประโยชน์ของการลงทุนเท่าเทียมกัน และวิธีดำเนินงานต้องมีการบังคับกันเองด้วย

นายเปอร์ซี เรดเฟอร์น (Perey Redfem) นักสหกรณ์ชาวอังกฤษ ให้ความหมายคำว่า สมาคมสหกรณ์ ก็คือชุมนุมซึ่งร่วมงานกันโดยใจสมัคร และโดยวิธีวิธีการประชาธิปไตยเป็นหลัก เพื่อเสนอสิ่งของการรับใช้ให้แก่สมาชิกหรือเพื่อให้สมาชิกผลิตสิ่งของไว้ขาย หรือเพื่อขายสิ่งของที่สมาชิกผลิตขึ้น หรือเพื่อจะหาทุนให้สมาชิก หรือเพื่อรวมวัตถุประสงค์ทั้งปวงให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และในขณะเดียวกันนั้นเพื่อเฉลี่ยผลได้ตามวิธีซึ่งสมาชิกได้ตกลงกันว่าเป็นวิธีที่ยุติธรรมสำหรับต่างคนและคนทั้งหมด

นายตาลมาคี (SS.Talmaki) นักสหกรณ์ชาวอินเดีย ให้ความหมายคำว่า “สหกรณ์” คือวิธีการจัดงานชนิดหนึ่ง ซึ่งบุคคลหลายคนร่วมกันโดยใจสมัครตามหลักแห่งความเสมอภาค เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจโดยวิธีสุจริต

นายชาร์ลส์ จี๊ด (Charies Gide) นักสหกรณ์ชาวฝรั่งเศส ให้ความหมายคำว่า “สหกรณ์” คือสมาคมที่มุ่งจำกัดเสียซึ่งกำไร

นายฮิวเบอร์ต คัลเวต ผู้ซึ่งเคยเป็นนายทะเบียนสหกรณ์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของมณฑลป็นจาปในประเทศอินเดีย ได้ให้บทนิยามว่า “สหกรณ์” เป็นวิธีจัดการรูปหนึ่ง ซึ่งบุคคลหลายคนเข้าร่วมกันโดยใจสมัครของตนเองในฐานะที่มนุษย์เท่ากัน และโดยความมีสิทธิเสมอหน้ากันหมด เพื่อบำรุงตัวเองให้เกิดความเจริญในทางทรัพย์¹⁷³

ดร.แฮนส์ เกบฮาร์ด (Dr.Hanns Gebhard) นักสหกรณ์ชาวฟินแลนด์ ให้ความหมายคำว่า “สหกรณ์” คือ ที่รวมคน ตั้งขึ้นตามหลักแห่งความเสมอภาค ไม่จำกัดจำนวนสมาชิก และเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะดำเนินงานตามหลักเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริมฐานะทางการเงินและการดำเนินอาชีพของสมาชิก ด้วยวิธีช่วยตนเองตามลำพังหรือช่วยตนเองด้วยความสนับสนุนของรัฐบาล โดยมีข้อแม้ว่าผลกำไรจากประโยชน์การกระทำร่วมกัน จะต้องแบ่งตามส่วนของงานที่สมาชิกคนหนึ่ง ๆ กระทำ มิใช่แบ่งตามส่วนแห่งเงินทุน

¹⁷³ จาก หยุตวิฤตชัชวาลด้วยระบบสหกรณ์ (น. 8), โดย วิทยากร เชียงภู, 2550, กรุงเทพฯ: ตะวันออก.

เซอร์ ฮอเรซ ปลังเกต (Sir Horace Plinnet) นักสหกรณ์ชาวไอริส ให้ความหมายว่า “สหกรณ์” คือ การช่วยเหลือตัวเองซึ่งบังเกิดผลโดยการรวบรวมกันจัดตั้งเป็นองค์การ¹⁷⁴

องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์สากล (International Co-operative Alliance: ICA)¹⁷⁵ ได้ให้นิยามคำว่า “สหกรณ์” ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ดังนี้ “สหกรณ์” เป็นองค์การปกครองตนเองของบุคคลซึ่งรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจในการดำเนินวิสาหกิจที่พวกเขาเป็นเจ้าของร่วมกัน และควบคุมตามหลักประชาธิปไตยเพื่อสนองความต้องการอันจำเป็นและความหวังร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (A cooperative is an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social and cultural need and aspirations through a jointly owned and democratically controlled enterprise.)¹⁷⁶

คำว่า “สหกรณ์” ปรากฏในกฎหมายครั้งแรก ในพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้ทรงมีพระราชดำริไว้ในกฎหมายดังกล่าวว่า “สหกรณ์” คือ สมาคมชนิดที่ราษฎรผู้ทำการเพาะปลูกแลหาสินค้าด้วยการทำของขายรวบรวมกันตั้งขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดแก่หมู่ด้วยวิธีรวมกำลังกันทำการบำรุงตนเองและประหยัดค่าใช้จ่ายแต่ที่พอควร มิใช่ตั้งขึ้นเพื่อจะหากำไรมาจำแนกในหมู่สมาชิกนั้น

นอกจากนี้ คำว่า “สหกรณ์” ในภาษาไทยนั้น กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาการสหกรณ์ในประเทศไทยและเป็นนายทะเบียนสหกรณ์พระองค์แรก ได้บัญญัติขึ้นมาจากคำภาษาสันสกฤต 2 คำ “สห” ซึ่งแปลว่า “ร่วมกัน” และ “กรณ์” ซึ่งแปลว่า “การกระทำ” เมื่อรวมศัพท์ทั้งสองเข้าด้วยกัน จึงแปลว่า “การกระทำร่วมกัน” หรือ “การร่วมมือกันทำงาน” ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษทั้งความหมายและในรูปของศัพท์คือ สห=Co และกรณ์=Operation¹⁷⁷

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระบิดาแห่งการสหกรณ์ไทย ประทานคำแปลคำว่า สหกรณ์ ของนายฮิวเบิร์ต คัลเวอร์ต (Hubert Calvert) หมายถึง เป็นวิธีการรูปร่างหนึ่ง ซึ่งบุคคลหลายคนเข้าร่วมกัน โดยความสมัครใจของตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยความมีสิทธิเสมอหน้ากันหมด เพื่อบำรุงตนเองให้เกิดความเจริญในทางทรัพย์

¹⁷⁴ แหล่งเดิม.

¹⁷⁵ ICA เป็นองค์กรอิสระที่มีชองค์กรของรัฐ และเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1895 โดยมีสหกรณ์ในระดับประเทศและสหกรณ์ระหว่างประเทศเป็นสมาชิก 251 แห่ง ใน 93 ประเทศ ทุกภูมิภาคทั่วโลก หากจะนับสมาชิกเป็นรายบุคคลจะมีสมาชิกรวมกันถึงกว่า 1,000 ล้านคน.

¹⁷⁶ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *คำแถลงเกี่ยวกับสหกรณ์*. สืบค้น 27 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://www.ica.coop/coop/principles.html>

¹⁷⁷ จาก *การบริหารงานสหกรณ์* (น. 15), โดย พสุ สัตถากรณ์, 2533, กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์.

พระประกาศสหกรณ์ กล่าวว่า การสหกรณ์เป็นวิธีการประกอบเศรษฐกิจแบบหนึ่ง ที่บุคคลผู้อ่อนแอในทางเศรษฐกิจรวมแรง รวมปัญหาและรวมทุนกัน จัดตั้งขึ้นโดยความสมัครใจ ตามหลักการช่วยตัวเอง การช่วยซึ่งกันและกัน และการประหยัด เพื่อให้เกิดความเจริญในทาง เศรษฐกิจและสังคม¹⁷⁸

พสุ สัตถาภรณ์ ได้ให้นิยามของคำว่า “สหกรณ์” ไว้ว่า สหกรณ์เป็นองค์การทาง เศรษฐกิจและสังคมหรือเป็นการประกอบการอย่างหนึ่งที่เกิดจากการร่วมมือกันโดยสมัครใจ โดยที่ สมาชิกเป็นเจ้าของเป็นผู้ให้บริการ การดำเนินงานยึดหลักประชาธิปไตย เพื่อสนองความต้องการ (อันจำเป็น) และความหวังร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม¹⁷⁹

คำว่า “สหกรณ์” แปลตามศัพท์ว่า การกระทำร่วมกัน¹⁸⁰

“สหกรณ์” คือ “องค์การของบรรดาบุคคล ซึ่งรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจการดำเนิน วิสาหกิจที่พวกเขาเป็นเจ้าของร่วมกัน และควบคุมตามหลักประชาธิปไตย เพื่อสนองความต้องการ (อันจำเป็น) และความหวังร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม”¹⁸¹

ปัจจุบันราชบัณฑิตยสถาน ได้มีหนังสือที่ รล0004/800 ลงวันที่ 21 มีนาคม 2550 ให้แก่นิยามคำว่า “สหกรณ์” ใหม่ ดังนี้¹⁸²

“สหกรณ์” น. องค์การทางเศรษฐกิจและสังคมที่สมาชิกร่วมกันจัดตั้งขึ้นด้วยการลงหุ้น ร่วมกัน จัดการร่วมกันในการผลิต การจำหน่ายสินค้า หรือบริการตามความต้องการหรือ ผลประโยชน์อย่างเดียวกันของบรรดาสมาชิก สมาชิกแต่ละคนมีสิทธิออกเสียงได้หนึ่งเสียงในการ บริหารสหกรณ์ โดยไม่ขึ้นกับจำนวนหุ้นที่ถืออยู่ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์โคนม,(กฎ) คณะบุคคลซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันและได้จดทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว “สหกรณ์” ในความหมายตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ได้ให้นิยามคำว่า “สหกรณ์” ไว้ว่า หมายถึง คณะบุคคลซึ่งร่วมดำเนินการ เพื่อประโยชน์ทาง

¹⁷⁸ จาก *การสหกรณ์* (น. 16), โดย สุริยะ เจียมประชานรากร, 2542, กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

¹⁷⁹ *การบริหารงานสหกรณ์* (น. 17), เล่มเดิม.

¹⁸⁰ *สหกรณ์* (น.7), เล่มเดิม.

¹⁸¹ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสหกรณ์*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/know_coop04.html

¹⁸² นิยามใหม่นี้ ร.ต.สอาด แก้วเกษ อดีตผู้อำนวยการกองฝึกอบรม กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ขอให้นายกราชบัณฑิตยสถานพิจารณาทบทวนนิยามคำว่า “สหกรณ์” ใหม่ เนื่องจากเห็นว่า สหกรณ์มิใช่องค์กรที่แสวงหากำไร แต่นิยามในพจนานุกรมกลับพบว่ามีการ “กำไร” อยู่ในนิยามด้วยทุกฉบับ.

เศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์¹⁸³

จากนิยามความหมายของสหกรณ์ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า “สหกรณ์” คือ การรวมกลุ่มของบุคคลที่มีความต้องการอย่างเดียวกัน โดยความสมัครใจ ซึ่งจะมีการลงหุ้นร่วมกัน เพื่อร่วมกันดำเนินธุรกิจอย่างเป็นระบบและถาวร บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีความมุ่งหวังให้สมาชิกและส่วนรวมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยมีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหากำไร

2.5.3 อุดมการณ์ หลักการและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสหกรณ์

อุดมการณ์ หลักการและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสหกรณ์ได้เกิดขึ้นตั้งแต่ในยุคสมัยของ โรเบิร์ต โอเวน ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการก่อตั้งสหกรณ์เป็นครั้งแรกในโลก และได้ถูกปรับปรุงแก้ไขเป็นหลักการ 6 ประการ โดยสมาคมผู้บุกเบิกที่เที่ยงธรรมแห่งรอชเดล (The Rochdale Society of Equitable Pioneers) และได้มีการปรับปรุงอีกครั้งโดย องค์การสัมพันธภาพสหกรณ์สากล (International Co-operative Alliance:ICA) ในปี พ.ศ. 2538

2.5.3.1 อุดมการณ์ของสหกรณ์ (Cooperative Ideology)

อุดมการณ์สหกรณ์ คือ ความเชื่อร่วมกันที่ว่า การช่วยตนเองและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักการสหกรณ์จะนำไปสู่การกินดีอยู่ดี มีความเป็นธรรมและสันติสุขในสังคม¹⁸⁴

2.5.3.2 หลักการของสหกรณ์ (Cooperative Principles)

หลักการสหกรณ์ คือ แนวทางที่สหกรณ์ยึดถือปฏิบัติเพื่อให้คุณค่าทางสหกรณ์เกิดผลเป็นรูปธรรม¹⁸⁵

ซึ่งองค์การสัมพันธภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศ (International Cooperative Alliance-ICA) ได้ประชุมกันเมื่อวันที่ 23 กันยายน 2538 ณ นครแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ เพื่อกำหนดหลักการของสหกรณ์ทั่วไปขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้กับสหกรณ์ทุกประเภทโดยถือเป็นหลักสากลจนถึงปัจจุบัน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้¹⁸⁶

¹⁸³ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542, มาตรา 4.

¹⁸⁴ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *อุดมการณ์ของสหกรณ์*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/know_coop08.htm

¹⁸⁵ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *หลักการสหกรณ์*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/know_coop07.html

¹⁸⁶ จาก *การสหกรณ์ในประเทศไทย* (น. 7-11), โดย กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2542, กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย.

หลักการที่ 1 การเป็นสมาชิกโดยสมัครใจและเปิดกว้าง (Voluntary and Open Membership) กล่าวคือ สหกรณ์เป็นองค์กรแห่งความสมัครใจที่เปิดรับบุคคลทั้งหลายที่สามารถใช้บริการของสหกรณ์และเต็มใจรับผิดชอบในฐานะสมาชิกเข้าเป็นสมาชิก โดยปราศจากการกีดกันทางเพศ สังคม เชื้อชาติ การเมือง หรือศาสนา

หลักการที่ 2 การควบคุมโดยสมาชิกตามหลักประชาธิปไตย (Democratic Member Control) กล่าวคือ สหกรณ์เป็นองค์กรประชาธิปไตย ที่ควบคุมโดยสมาชิก ซึ่งมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็น ผู้แทนสมาชิกต้องรับผิดชอบต่อสมาชิก สมาชิกมีสิทธิในการออกเสียงได้เท่าเทียมกัน สมาชิกหนึ่งคนออกเสียงได้หนึ่งเสียง (One Man One Vote) โดยไม่คำนึงถึง เพศ เชื้อชาติ ศาสนา

หลักการที่ 3 การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของสมาชิก (Member Economic Participation) กล่าวคือ สหกรณ์พึงมีความเที่ยงธรรมในการให้ และควบคุมการใช้เงินทุนในสหกรณ์ตามแนวทางประชาธิปไตย ทุนของสหกรณ์อย่างน้อยส่วนหนึ่งต้องเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของสหกรณ์ สมาชิกจะได้รับผลตอบแทนสำหรับเงินทุนตามเงื่อนไขแห่งสมาชิกภาพในอัตราที่จำกัด (ถ้ามี) สมาชิกเป็นผู้จัดสรรผลประโยชน์ส่วนเกินเพื่อจุดมุ่งหมายประการใดประการหนึ่งหรือทั้งหมด ดังต่อไปนี้ คือ เพื่อการพัฒนาสหกรณ์ของตน โดยจัดให้เป็นทุนของสหกรณ์ ซึ่งส่วนหนึ่งของทุนนี้ต้องไม่นำมาแบ่งปันกัน เพื่อเป็นผลประโยชน์แก่สมาชิกตามส่วนของปริมาณธุรกิจที่ทำกับสหกรณ์ และเพื่อสนับสนุนกิจกรรมอื่นใดที่มวลสมาชิกเห็นชอบ

หลักการที่ 4 การปกครองตนเองและความเป็นอิสระ (Autonomy and Independence) กล่าวคือ สหกรณ์เป็นองค์กรที่พึ่งพาและปกครองตนเอง โดยการควบคุมของสมาชิกในกรณีที่สหกรณ์จำเป็นต้องมีข้อตกลงหรือผูกพันกับองค์กรอื่น ๆ รวมถึงองค์กรของรัฐ หรือต้องแสวงหาทุนจากแหล่งภายนอก สหกรณ์ต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขอันเป็นที่มั่นใจได้ว่า มวลสมาชิกจะยังคงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมตามแนวทางประชาธิปไตย และยังคงดำรงความเป็นอิสระของสหกรณ์

หลักการที่ 5 การศึกษา ฝึกอบรม และสารสนเทศ (Education, Training and Information) กล่าวคือ สหกรณ์พึงให้การศึกษและการฝึกอบรมแก่มวลสมาชิก ผู้แทนจากการเลือกตั้ง ผู้จัดการและพนักงาน เพื่อบุคคลเหล่านั้นสามารถมีส่วนร่วมช่วยพัฒนาสหกรณ์ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถให้ข่าวสารแก่ขบวนการสหกรณ์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่เยาวชนและบรรดาผู้นำทางความคิดในเรื่องคุณลักษณะและคุณประโยชน์ของสหกรณ์ได้

หลักการที่ 6 การร่วมมือระหว่างสหกรณ์ (Cooperation among Cooperatives) กล่าวคือ สหกรณ์พึงดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน ตามนโยบายที่มวลสมาชิกให้ความเห็นชอบ

หลักการที่ 7 การเอื้ออาทรต่อชุมชน (Concern for Community) กล่าวคือ สหกรณ์พึงดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญยั่งยืนตามนโยบาย ที่มวลสมาชิกเห็นชอบ

2.5.3.3 วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสหกรณ์

ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 กำหนดไว้ว่าการจดทะเบียนสหกรณ์ ต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของบรรดาสมาชิกโดยวิธีช่วยตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักการสหกรณ์¹⁸⁷ นอกจากนี้ นายประดิษฐ์ มัชฌิมา อดีตผู้อำนวยการสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ยังได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ว่า นอกจากจะเพื่อยกมาตรฐานความเป็นอยู่ของสมาชิกและของชุมชนให้สูงขึ้นแล้ว สหกรณ์ยังมีวัตถุประสงค์โดยกว้าง ๆ ดังนี้¹⁸⁸

1. เพื่อร่วมมือกันและผนึกกำลังกันในการดำเนินธุรกิจและเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรอง
2. เพื่อช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันไม่ให้ถูกเอาเปรียบ
3. เพื่อส่งเสริมอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิก
4. เพื่อการประหยัด ลดค่าใช้จ่าย และเพิ่มรายได้
5. เพื่อสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม
6. เพื่อส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก
7. เพื่อสร้างสวัสดิการและความอยู่ดีกินดีให้แก่สมาชิก ชุมชน และสังคม
8. เพื่อพัฒนากลไกการบริหารและการปกครองตนเอง และ
9. เพื่อสร้างสันติสุข และสันติภาพอันถาวรให้แก่สังคมและแก่มวลมนุษยชาติ

2.5.4 ประเภทของสหกรณ์ในประเทศไทย

ปัจจุบันได้มีการออกกฎกระทรวง¹⁸⁹ โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 และมาตรา 33 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 กำหนดประเภทของสหกรณ์ที่จะรับจดทะเบียนจำนวน 7 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) สหกรณ์การเกษตร

คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในกลุ่มผู้มีอาชีพทางเกษตรกรรม ร่วมกันจัด ตั้งขึ้น และจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลต่อนายทะเบียนสหกรณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกดำเนินกิจการ

¹⁸⁷ พระราชบัญญัติ พ.ศ. 2542, มาตรา 33.

¹⁸⁸ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *ประเภทของสหกรณ์*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://clt.or.th/coop_translate/Articles/Coop_policies

¹⁸⁹ กฎกระทรวง กำหนดประเภทของสหกรณ์ที่รับจดทะเบียน พ.ศ. 2548.

ร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ไขความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพของสมาชิก และช่วยยกฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น¹⁹⁰ เช่น สหกรณ์โคนม, สหกรณ์ผู้เลี้ยงสัตว์น้ำ, สหกรณ์ผู้ใช้น้ำ, สหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน, สหกรณ์สมัชชารายย่อย เป็นต้น

2) สหกรณ์ประมง

คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในกลุ่มผู้มีอาชีพประมง เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพ ซึ่งชาวประมงแต่ละคนไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ตามลำพัง บุคคลเหล่านี้จึงรวมกันโดยยึดหลักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน¹⁹¹ อันได้แก่ สหกรณ์ประมงที่มีเขตพื้นที่ประกอบอาชีพอยู่ในเขตน้ำจืด และ สหกรณ์ประมงที่มีเขตพื้นที่ประกอบอาชีพอยู่ในเขตพื้นที่ชายฝั่งหรือในทะเล

3) สหกรณ์นิคม

คือ สหกรณ์รูปแบบที่มีการดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกินให้ราษฎร ผู้ที่มีอาชีพทางเกษตรกรรมเท่านั้น เพื่อเป็นการจัดสร้างปัจจัยพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ผู้ที่อยู่อาศัยควบคู่ไปกับการดำเนินการจัดหาสินเชื่อปัจจัยการผลิตและสิ่งของที่จำเป็น การแปรรูปการเกษตร การส่งเสริมอาชีพ รวมทั้งกิจการให้บริการสาธารณสุขแก่สมาชิก¹⁹² อันได้แก่ สหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน, สหกรณ์เช่าที่ดิน และสหกรณ์นิคม

4) สหกรณ์ออมทรัพย์

คือ ที่มีสมาชิกเป็นบุคคลซึ่งมีอาชีพอย่างเดียวกันหรือที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักการออมทรัพย์ และให้กู้ยืมเมื่อเกิดความจำเป็นหรือเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์นอกวงและได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์สามารถกู้ยืมเงินได้ เมื่อเกิดความจำเป็นตาม หลักการช่วยตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงเป็นองค์กรที่มีลักษณะที่เป็นสถาบันการเงินแบบหนึ่ง¹⁹³ อันได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ภาคราชการ สหกรณ์ออมทรัพย์ภาครัฐวิสาหกิจ และสหกรณ์ออมทรัพย์ภาคเอกชน

¹⁹⁰ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์ภาคการเกษตร*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/

¹⁹¹ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์ประมง*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/1

¹⁹² กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์นิคม*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/1

¹⁹³ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์ออมทรัพย์*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/

5) สหกรณ์ร้านค้า หรือสหกรณ์การซื้อของผู้บริโภค

คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ผู้บริโภครวมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดหาสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายแก่สมาชิกและบุคคลทั่วไป โดยจดทะเบียนตามกฎหมายสหกรณ์ในประเภทสหกรณ์ร้านค้า มีสภาพเป็นนิติบุคคลซึ่งสมาชิกผู้ถือหุ้นทุกคนเป็นเจ้าของ สมาชิกลงทุนร่วมกันในสหกรณ์ด้วยความสมัครใจเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคและเพื่อผดุงฐานะทางเศรษฐกิจของตนและหมู่คณะ¹⁹⁴

6) สหกรณ์บริการ

สหกรณ์บริการ คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นตามความต้องการของประชาชนหรือหน่วยงาน และจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ โดยมีประชาชนไม่น้อยกว่า 10 คน ที่มีอาชีพอย่างเดียวกัน ได้รับความเดือดร้อนในเรื่องเดียวกันรวมตัวกันโดย ยึดหลักการประหยัด การช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในอาชีพต่อไป¹⁹⁵ โดยทั่วไปจะแบ่งเป็น 6 กลุ่ม อันได้แก่ สหกรณ์อุตสาหกรรมในครัวเรือน สหกรณ์เดินรถ สหกรณ์เคหสถานและบริการชุมชน สหกรณ์สาธารณสุข สหกรณ์สตรี และสหกรณ์บริการอื่น ๆ

7) สหกรณ์เครดิตยูเนียน

สหกรณ์เครดิตยูเนียน คือสหกรณ์อเนกประสงค์ จัดตั้งขึ้นโดยความสมัครใจของสมาชิกที่อยู่ในวงสัมพันธ์เดียวกัน เช่น อาศัยในชุมชนเดียวกัน ประกอบอาชีพเดียวกัน หรือในสถานที่เดียวกัน หรือมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อการรู้จักช่วยเหลือตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นให้สมาชิกประหยัดและออม เพื่อการรู้จักช่วยตนเองเป็นเบื้องต้นและเป็นพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงแก่ตนเองและครอบครัว¹⁹⁶ สหกรณ์เครดิตยูเนียนนั้น แยกจากสหกรณ์ออมทรัพย์ในปี พ.ศ. 2548

จำนวนสหกรณ์ในประเทศไทยตามทะเบียนสหกรณ์ปี 2556 มีจำนวนทั้งสิ้น 8,038 สหกรณ์ แยกเป็นภาคเกษตร (เกษตร ประมง นิคม) 4,535 สหกรณ์ และนอกภาคเกษตร (ร้านค้า บริการ ออมทรัพย์ เครดิตยูเนียน) 3,503 สหกรณ์ สามารถรวบรวมข้อมูลได้ 6,539 สหกรณ์ คิดเป็นร้อยละ 82.02 ของจำนวนสหกรณ์ทั้งหมด และมีสมาชิกรวมทั้งสิ้น

¹⁹⁴ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์ร้านค้า*. สืบค้น 21 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/

¹⁹⁵ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์บริการ*. สืบค้น 21 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/

¹⁹⁶ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์เครดิตยูเนียน*. สืบค้น 21 พฤศจิกายน 2557, จาก http://203.185.148.54/ewt/web_cpd/

ผู้วิจัยขอนำเสนอจำนวนสหกรณ์ และจำนวนสมาชิกสหกรณ์ในประเทศไทยทั้งหมด โดยแยกออกตามประเภทของสหกรณ์ ทั้ง 7 ประเภท ดังนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงจำนวนสหกรณ์และสมาชิกสหกรณ์ในประเทศไทย

ประเภทสหกรณ์	จำนวนสหกรณ์ (แห่ง)	สมาชิกสหกรณ์ จำนวน(คน)
การเกษตร	3,481	6,449,261
ประมง	73	14,868
นิคม	85	187,447
ร้านค้า	160	699,962
บริการ	956	367,765
ออมทรัพย์	1,334	2,867,489
เครดิตยูเนียน	504	822,090
รวม	6,593	11,408,882

ที่มา: สารสนเทศน่ารู้ทางการเงิน สหกรณ์ทุกประเภท ประจำปี 2556

2.5.5 สหกรณ์ที่เกี่ยวข้องทางการเงิน

จากการศึกษาสหกรณ์ในประเทศไทย มีทั้งหมด 7 ประเภท จะมีสหกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเงิน ดังต่อไปนี้ สหกรณ์ประเภทออมทรัพย์ และประเภทเครดิตยูเนียน

จากความหมายสหกรณ์ออมทรัพย์ คือ สถาบันการเงินแบบหนึ่งที่มีสมาชิกเป็นบุคคล ซึ่งมีอาชีพอย่างเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักการออมทรัพย์ และการให้กู้ยืม ในกรณีที่มีความจำเป็น หรือเพื่อให้เกิดประโยชน์นอกวง โดยสหกรณ์ออมทรัพย์ต้องได้รับการจดทะเบียนจัดตั้งสหกรณ์และอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2551¹⁹⁷

¹⁹⁷ จาก การจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ (น. 9), โดย จุฑาทิพย์ ภัทราวาท, 2540, กรุงเทพฯ: ชุมชุมสหกรณ์ออมทรัพย์แห่งประเทศไทย จำกัด.

สหกรณ์ประเภทเครดิตยูเนียน คือ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นโดยประชาชนทุกสาขาอาชีพ ซึ่งมีภูมิลำเนาหรือประกอบอาชีพหลักหรือมีวงสัมพันธ์อย่างหนึ่งอย่างใดอยู่ในเขตท้องที่ ดำเนินงานของสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้น และบุคคลเหล่านั้น มีความปรารถนาจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยวิธีการนำเงินของตนเองมาสะสมไว้เป็นกองทุน และสมาชิกทุก ๆ คนจะต้องสะสมเงินตามความสามารถของตนเองเป็นประจำและสม่ำเสมอตามที่สหกรณ์กำหนด ซึ่งเงินในกองทุนดังกล่าวนี้ จะให้สมาชิกที่มีความจำเป็นหรือเดือดร้อนทางการเงิน กู้ยืมไปบำบัดปัญหาและความเดือดร้อนเหล่านั้น ดังนั้นวัตถุประสงค์ของสหกรณ์เครดิตยูเนียน จึงเป็นสหกรณ์ที่มุ่งหวังในการให้สมาชิกช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บริหารโดยสมาชิกและการทำกิจการทุกอย่าง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับสมาชิก¹⁹⁸

ดังนั้น สหกรณ์ประเภททางการเงิน จึงแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท โดยเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นตามหลักอาชีพ (Thrift and Credit Cooperatives) และอีกกลุ่มหนึ่งคือสหกรณ์เครดิตยูเนียน ที่เป็นสหกรณ์ที่มีบริการทางการเงินที่รูปแบบคล้ายสหกรณ์ออมทรัพย์ แต่จัดตั้งขึ้นตามหลักชุมชน โดยมีสมาชิกเป็นบุคคลที่มีพื้นฐาน อยู่ใกล้เคียงกันโดยไม่จำกัดอาชีพ

จากการศึกษาผู้วิจัยได้ศึกษาถึงบทบาทของสหกรณ์ที่เกี่ยวข้องทางการเงิน ดังนี้¹⁹⁹

1) การระดมเงินออม สหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์เครดิตยูเนียน มีบทบาทสำคัญต่อการระดมเงินออมของประชาชนที่เป็นสมาชิก ซึ่งหากสหกรณ์ประเภทนี้มีการขยายตัวมากขึ้น และสามารถณรงค์ให้ประชาชนที่ยังไม่เป็นสมาชิกเข้ามาเป็นสมาชิกได้มากขึ้น จะทำให้การระดมเงินออมในประเทศ โดยเฉพาะผู้ที่มีรายได้ประจำ มีความเด่นชัดมากขึ้น มีผลต่อนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในด้านอื่น ๆ ต่อไป

2) การกระจายสินเชื่อและการบริการทางการเงิน ให้กับสมาชิกที่เดือดร้อนหรือมีความจำเป็นในการใช้เงิน ซึ่งหากสหกรณ์ออมทรัพย์สามารถระดมเงินออมได้ในจำนวนมากพอแล้ว สามารถนำเงินดังกล่าวมาให้บริการทางด้านสินเชื่อแก่สมาชิกผู้มีปัญหาทางการเงินได้

3) การส่งเสริมการประกอบอาชีพส่วนตัวขนาดเล็ก ซึ่งสหกรณ์ประเภทออมทรัพย์หรือประเภทเครดิตยูเนียนหลายแห่ง มีเงินทุนในการดำเนินงานที่เพียงพอที่จะขยายในการบริการด้านการให้กู้ยืมเงินเพื่อประโยชน์นอกเงย (Productive Credit) ให้แก่สมาชิกและครอบครัวเพื่อสามารถนำไปลงทุนเพื่อประกอบอาชีพส่วนตัวของสมาชิกเพื่อเป็นการส่งเสริมการมีรายได้เสริมของสมาชิกสหกรณ์อีกด้วย

¹⁹⁸ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2557). *สหกรณ์ประเภทเครดิตยูเนียน*. สืบค้น 9 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://webhost.cpd.go.th/rlo/creditunion.html>.

¹⁹⁹ *การจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์* (น. 12). เล่มเดิม.

4) การจัดหาและปรับปรุงที่อยู่อาศัยของสมาชิกสหกรณ์ ให้มีความมั่นคง ปลอดภัย เพื่อให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย ซึ่งจากสถิติการให้เงินกู้ยืมแก่สมาชิกสหกรณ์ สมาชิกส่วนใหญ่ นำเงินที่ได้กู้ยืมไปเพื่อปรับปรุงและจัดหาที่อยู่อาศัยสูงสุด เมื่อเทียบกับการให้กู้ยืมเงินในวัตถุประสงค์ด้านอื่น ๆ

5) การดำเนินงานในฐานะองค์กรเอกชน ที่มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจน และเป็นการยกระดับชีวิตของประชาชน สหกรณ์ประเภทออมทรัพย์และสหกรณ์ประเภทเครดิตยูเนี่ยน มีนโยบายหลักในการสร้างหลักประกันความมั่นคงให้แก่สมาชิก โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกมีการออมเงินเป็นประจำ ซึ่งเป็นการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่สมาชิกและครอบครัวของสมาชิกในอนาคต ซึ่งสมาชิกสามารถใช้เงินออมของตนไปเพื่อประโยชน์ในการลงทุนในการประกอบอาชีพ หรือเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งจะเป็นการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกสหกรณ์อีกด้วย

6) การให้การศึกษา และการให้การฝึกอบรมแก่สมาชิก ในประเด็นนี้สหกรณ์ทุกประเภทมีนโยบายในการให้การศึกษาอบรมแก่กรรมการดำเนินการสหกรณ์ ฝ่ายจัดการสหกรณ์ และสมาชิก เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถทั้งด้านธุรกิจ อุดมการณ์ หลักการและวิธีการสหกรณ์ เพื่อให้สมาชิกและบุคลากรของสหกรณ์มีศักยภาพและความสามารถที่เหมาะสมในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของประเทศในอนาคต

7) การสนับสนุนระบบแรงงานสัมพันธ์แบบทวิภาคี ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นในกลุ่มสถานประกอบการ พนักงานบริษัท หรือหน่วยงานต่าง ๆ ในปัจจุบัน สหกรณ์ออมทรัพย์เข้าไปมีบทบาทในการสนับสนุนระบบแรงงานสัมพันธ์ และแก้ปัญหาเรื่องความขัดแย้งระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในสถานประกอบการต่าง ๆ ได้ด้วย

8) การพัฒนาจิตใจและค่านิยมที่ดีงามแก่ประชาชน โดยหลักการสหกรณ์ที่ได้ศึกษาข้างต้นแล้วสมาชิกของสหกรณ์ต้องยึดมั่นอยู่บนหลักอุดมการณ์และหลักการสหกรณ์ ต้องดำเนินธุรกิจสหกรณ์อยู่บนความร่วมมือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ ความสามัคคีและความมีน้ำใจต่อกัน เป็นต้น

ดังนั้น สหกรณ์ประเภททางการเงิน จึงมีบทบาทสำคัญทางด้านส่งเสริมการลงทุนให้กับสมาชิกเพื่อ สนับสนุนทางด้านเงินทุนและการสะสมเงินออมเพื่อใช้ในอนาคต ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับการลงทุนในประเภทอื่น ๆ ต่อไป

2.5.6 ทูของสหกรณ์

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สหกรณ์ คือ ธุรกิจรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากการร่วมมือกันของกลุ่มคน ดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจร่วมกัน ดังนั้น การดำเนินงานของสหกรณ์ จึงยึดหลักการช่วยตนเองและร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ไขปัญหาของตนและปัญหาของกลุ่มสมาชิก ไม่ใช่การรวมตัวเพื่อขอความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกในลักษณะองค์กรการกุศล หรือไม่ใช่เพื่อการแสวงหากำไรจากบุคคลภายนอกมาแบ่งปันกัน

จากการศึกษาวิจัยของแบ่งแหล่งเงินทุนของสหกรณ์ ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

2.5.6.1 ทูเรือนหุ้น หรือหุ้นของสมาชิก ถือเป็นทุนของสหกรณ์ ที่ใช้ในการหมุนเวียนดำเนินงาน กฎหมายสหกรณ์กำหนดไว้ดังนี้²⁰⁰

1) ตามมาตรา 33(3) แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีสาระสำคัญว่า สหกรณ์จะตั้งขึ้นได้โดยการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้ และต้องมีทุนซึ่งแบ่งเป็นหุ้นมีมูลค่าเท่า ๆ กัน และสมาชิกแต่ละคนจะต้องถือหุ้นอย่างน้อยหนึ่งหุ้นแต่ต้องไม่เกินหนึ่งในห้าของหุ้นที่ชำระแล้วทั้งหมด

2) ตามมาตรา 43(5) แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีสาระสำคัญว่า ข้อบังคับของสหกรณ์อย่างน้อยต้องมีรายการทุน ซึ่งแบ่งเป็นหุ้น มูลค่าของหุ้น การชำระค่าหุ้นด้วยเงินหรือทรัพย์สินอื่น การขายและการโอนหุ้น ตลอดจนการจ่ายคืนค่าหุ้น

3) มาตรา 42 วรรคแรก แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีสาระสำคัญว่า ในการชำระค่าหุ้น สมาชิกจะนำค่าหุ้นหักกลบลบหนี้กับสหกรณ์ไม่ได้ และสมาชิกมีความรับผิดชอบเพียงไม่เกินจำนวนเงินค่าหุ้นที่ยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าหุ้นที่ตนถือ

4) มาตรา 42 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีสาระสำคัญว่า ในระหว่างที่สมาชิกภาพของสมาชิกยังไม่สิ้นสุดลง ห้ามมิให้เจ้าหน้าที่ของสมาชิกใช้สิทธิเรียกร้องหรืออายัดค่าหุ้นของสมาชิกผู้นั้น และเมื่อสมาชิกภาพของสมาชิกสิ้นสุดลง สหกรณ์มีสิทธินำเงินตามมูลค่าหุ้นที่สมาชิกมีอยู่มาหักกลบลบหนี้ที่สมาชิกผูกพันต้องชำระหนี้แก่สหกรณ์ได้ และให้สหกรณ์มีฐานะเป็นเจ้าหนี้บุริมสิทธิพิเศษเหนือค่าหุ้นนั้น

²⁰⁰ จาก คำอธิบายพระราชบัญญัติสหกรณ์และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542 (กฎหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) (น. 56), โดย ปรีชา สุวรรณทัต, 2555, กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักส์.

จากบทบัญญัติดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของหุ้นสหกรณ์ดังนี้

1) กฎหมายสหกรณ์ไม่บังคับให้สหกรณ์ต้องกำหนดจำนวนทุนเรือนหุ้นไว้ก่อนที่จะมีการจดทะเบียนสหกรณ์ ทำให้สหกรณ์สามารถออกหุ้นจำหน่ายให้สมาชิกใหม่ได้เสมอตามมูลค่าหุ้นที่ได้กำหนดไว้ในข้อบังคับ

2) การถือหุ้นของสมาชิกสหกรณ์กฎหมายไม่ได้กำหนดขั้นต่ำในการถือหุ้นไว้ แต่จะมีการจำกัดการถือหุ้นไม่ให้สมาชิกคนหนึ่งถือหุ้นเกินกว่า 1 ใน 5 ของหุ้นที่ชำระแล้วทั้งหมด เนื่องจากไม่ต้องการให้สมาชิกคนใดคนหนึ่งครอบงำการดำเนินงานของสหกรณ์

3) หุ้นของสมาชิกสหกรณ์จะไม่อยู่ในการบังคับคดี กล่าวคือ เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาของสหกรณ์จะบังคับคดีเอาจากเงินค่าหุ้นของสมาชิกสหกรณ์ในระหว่างที่ยังเป็นสมาชิกอยู่ไม่ได้ ซึ่งในประเด็นนี้เคยมีคำพิพากษาฎีกา ที่ 5593/2534 (ที่ประชุมใหญ่) วางบรรทัดฐานไว้ว่า “เงินค่าหุ้นของจำเลย (สมาชิกสหกรณ์) เป็นของสหกรณ์ไปแล้ว จำเลยมีเพียงสิทธิเรียกร้องในเงินค่าหุ้นเท่านั้น แต่สิทธิเรียกร้องยังไม่เกิดขึ้นจนกว่าจำเลยจะพ้นจากการเป็นสมาชิก เจ้าพนักงานคดีจะบังคับคดีให้กระทบสิทธิของผู้ร้อง (สหกรณ์) ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกหาได้ไม่”

4) กฎหมายสหกรณ์ กำหนดให้สหกรณ์มีบุริมสิทธิเหนือค่าหุ้นของสมาชิกที่เป็นลูกหนี้ กล่าวคือสหกรณ์จะได้รับชำระหนี้จากเงินค่าหุ้นก่อนเจ้าหนี้อื่น ซึ่งหมายความว่าสหกรณ์มีสิทธินำเงินตามมูลค่าหุ้นของสมาชิกที่พ้นจากการเป็นสมาชิกของสหกรณ์แล้วมาหักกลบลบหนี้ที่สมาชิคนั้นค้างชำระต่อสหกรณ์ได้

5) มูลค่าของหุ้นสหกรณ์ จะกำหนดลงในข้อบังคับ โดยปกติหุ้นของสหกรณ์จะมีมูลค่าที่ค่อนข้างต่ำ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีกำลังทรัพย์น้อยสามารถสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ได้

6) สมาชิกของสหกรณ์สามารถที่จะซื้อหุ้นเพิ่มได้ตลอดเวลา หรืออาจจะลดส่งค่าหุ้นได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ

7) ผลตอบแทนการถือหุ้นของสมาชิก สหกรณ์จะพิจารณาจ่ายให้เมื่อผลการดำเนินงานมีกำไรสุทธิประจำปีและที่ประชุมใหญ่ของสหกรณ์มีมติจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีจ่ายเป็นเงินปันผลตามหุ้นที่ชำระแล้ว แต่ต้องไม่เกินอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวงสำหรับสหกรณ์แต่ละประเภท (มาตรา 60(1))

8) การจ่ายเงินค่าหุ้น ให้สหกรณ์กำหนดวิธีการไว้ในข้อบังคับ แต่หากกรณีที่สหกรณ์มีผลขาดทุนเกินทุนสำรอง จะมีวิธีปฏิบัติในการจ่ายเงินค่าหุ้นตามคำสั่งนายทะเบียน

สหกรณ์²⁰¹ โดยกรณีนี้สหกรณ์สามารถจ่ายคืนค่าหุ้นแก่สมาชิกน้อยกว่ามูลค่าหุ้นได้ เมื่อสหกรณ์มียอดขาดทุนเกินทุนสำรองที่มีอยู่ เพราะต้องเป็นไปตามหลักการลงทุนซึ่งเจ้าของทุนต้องรับผิดชอบในส่วนที่ขาดทุนด้วย

2.5.6.2 ทุนสำรองของสหกรณ์²⁰²

ทุนสำรอง เป็นส่วนหนึ่งของทุนสหกรณ์ ซึ่งโดยหลักการแล้ว ทุนสำรองจะต้องคงยอดไว้และเพิ่มขึ้นจากการจัดสรรกำไรสุทธิประจำปี สหกรณ์จะถอนจากบัญชีทุนสำรองไม่ได้ เว้นแต่เพื่อชดเชยการขาดทุนหรือเมื่อมีกรณีแยกสหกรณ์เท่านั้น เพราะทุนสำรองถือว่าเป็นทุนที่มีความมั่นคงใช้เป็นเครื่องถ่วงดุลที่สำคัญ เนื่องจากทุนเรือนหุ้นของสหกรณ์ สามารถเปลี่ยนแปลงได้จากการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนสมาชิก

ทุนสำรองมีที่มาดังต่อไปนี้

1) มาตรา 60 วรรคแรก แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ระบุว่า ในการจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ ให้จัดสรรเป็นทุนสำรองไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ของกำไรสุทธิ

2) มาตรา 49 แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ระบุว่า การรับเงินอุดหนุนหรือทรัพย์สินจากทางราชการ หน่วยงานต่างประเทศ หรือบุคคลอื่นใด ถ้าการยกให้นี้มีได้กำหนดเจตนาให้ใช้เพื่อการใด ก็ให้สหกรณ์จัดสรรเงินอุดหนุนหรือทรัพย์สินนั้นเป็นทุนสำรองของสหกรณ์

นอกจากนี้ มาตรา 61 ยังบัญญัติให้ ทุนสำรองตามมาตรา 60 วรรคหนึ่ง จะถอนจากบัญชีทุนสำรองได้เพื่อชดเชยการขาดทุนหรือเพื่อจัดสรรเข้าบัญชีทุนสำรองให้แก่สหกรณ์ใหม่ที่ได้จดทะเบียนแบ่งแยกจากสหกรณ์เดิมตามมาตรา 100

2.5.6.3 ทุนสะสม

ทุนสะสม เป็นส่วนหนึ่งของทุนสหกรณ์ มีที่มาจากกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ ซึ่งในมาตรา 60 กำหนดไว้ว่า กำไรสุทธิประจำปีที่เหลือจากการจัดสรรเป็นทุนสำรอง และค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยที่ประชุมใหญ่อาจจัดสรรเป็นทุนสะสมได้ เพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ของสหกรณ์ตามที่กำหนดในข้อบังคับ

²⁰¹ คำสั่งนายทะเบียนสหกรณ์ที่ 278/2549 เรื่อง ให้สหกรณ์และชุมนุมสหกรณ์กำหนดเรื่อง การจ่ายคืนค่าหุ้นในกรณีขาดทุนเกินทุนสำรองที่มีอยู่ไว้ในข้อบังคับ สั่ง ณ วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2549.

²⁰² คำอธิบายพระราชบัญญัติสหกรณ์ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542 (กฎหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) (น. 58). เล่มเดิม.

ซึ่งข้อบังคับของสหกรณ์โดยทั่วไป กำหนดให้มีการจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีเป็นทุนสะสม ดังนี้

- 1) ทุนรักษาระดับอัตราเงินปันผล
- 2) ทุนสาธารณประโยชน์
- 3) ทุนสวัสดิการสมาชิก
- 4) ทุนเพื่อจัดตั้งสำนักงานหรือกองทุนต่าง ๆ เพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่สหกรณ์

2.5.7 การจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ในประเทศไทย

สหกรณ์จัดตั้งขึ้นมาเพื่อมุ่งหวังให้สมาชิกร่วมมือกันในการช่วยกันแก้ไขปัญหา ด้านเศรษฐกิจ มิได้มุ่งดำเนินกิจการเพื่อแสวงหากำไรมาแบ่งปันกัน ดังนั้นการจัดสรรกำไรสุทธิ จึงต้องเป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจโดยสมาชิก และจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมและความเป็นธรรมในหมู่สมาชิก²⁰³

ดังนั้น จึงมีการกำหนดแนวทางการจัดสรรกำไรหรือเงินส่วนเกินเพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด ดังนี้

- 1) เพื่อการพัฒนาสหกรณ์ ซึ่งจะกันกำไรสุทธิส่วนหนึ่งไว้เป็นเงินสำรอง
- 2) เพื่อตอบแทนให้แก่สมาชิกตามสัดส่วนปริมาณธุรกิจที่สมาชิกทำต่อสหกรณ์
- 3) เพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาชิกเห็นชอบ

การจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ปรากฏในมาตรา 60 แห่งพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ซึ่งมีรายละเอียดและเงื่อนไขดังนี้

มาตรา 60 ในการจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ ให้จัดสรรเป็นทุนสำรองไม่น้อยกว่าร้อยละสิบของกำไรสุทธิ และเป็นค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยตามอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวงแต่ต้องไม่เกินร้อยละห้าของกำไรสุทธิ

กำไรสุทธิประจำปีที่เหลือจากการจัดสรรเป็นทุนสำรองและค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ที่ประชุมใหญ่อาจจัดสรรได้ภายใต้ข้อบังคับ ดังต่อไปนี้

- (1) จ่ายเป็นเงินปันผลตามหุ้นที่ชำระแล้ว แต่ต้องไม่เกินอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวงสำหรับสหกรณ์แต่ละประเภท
- (2) จ่ายเป็นเงินเฉลี่ยคืนให้แก่สมาชิกตามส่วนธุรกิจที่สมาชิกได้ทำไว้กับสหกรณ์ในระหว่างปี
- (3) จ่ายเป็นเงินโบนัสแก่กรรมการและเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ไม่เกินร้อยละสิบของกำไรสุทธิ

²⁰³ แหล่งเดิม.

(4) จ่ายเป็นทุนสะสมไว้ เพื่อดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดของสหกรณ์ตามที่กำหนดในข้อบังคับ

จากบทบัญญัติมาตราดังกล่าว ผู้วิจัยขอจำแนกการจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ได้สองลักษณะ ดังนี้

2.5.7.1 การจัดสรรกำไรสุทธิให้สมาชิก

ในทางทฤษฎี สมาชิกจะได้รับผลประโยชน์จากสหกรณ์เป็น 2 ส่วน คือส่วนแรกเป็นเงินปันผลจากทุนเรือนหุ้น (Share Capital) ในรูปดอกเบี้ย ส่วนที่สองเป็นผลตอบแทนเป็นเงินตามส่วนธุรกิจที่ได้ทำไว้กับสหกรณ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผลกำไรที่สหกรณ์ได้รับนั้น จะจัดการแบ่งให้แก่สมาชิกตามความภักดีของสมาชิกแต่ละคน (Loyalty) มากกว่าจะแบ่งตามจำนวนทุนเรือนหุ้นที่ถือครองไว้ในสหกรณ์²⁰⁴

การจัดสรรกำไรสุทธิให้แก่สมาชิกกฎหมายได้กำหนดไว้ว่า กำไรสุทธิประจำปีที่เหลือจากการจัดสรรเป็นทุนสำรองและค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยที่ประชุมใหญ่อาจจัดสรรได้ภายใต้ข้อบังคับ ดังต่อไปนี้²⁰⁵

1) จัดสรรเป็นเงินปันผลตามหุ้นของสมาชิกที่ชำระแล้ว เป็นการตอบแทนสมาชิกที่ลงทุนถือหุ้นในสหกรณ์ กฎหมายสหกรณ์กำหนดให้สหกรณ์จ่ายเงินปันผลตามหุ้นไม่เกินอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวงสำหรับสหกรณ์แต่ละประเภท ซึ่งปัจจุบันมีกฎกระทรวง (พ.ศ. 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 กำหนดการจ่ายเงินปันผลตามหุ้นที่ชำระแล้วของสหกรณ์แต่ละประเภท ให้จ่ายได้ไม่เกินอัตราร้อยละสิบต่อปี²⁰⁶

2) จัดสรรเป็นเงินเฉลี่ยคืนให้แก่สมาชิกตามสัดส่วนธุรกิจที่สมาชิกได้ทำไว้กับสหกรณ์ในระหว่างปี เป็นการจัดสรรรายได้สุทธิ (กำไร) โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและความเป็นธรรมต่อสมาชิก เนื่องจากสมาชิกทำธุรกิจกับสหกรณ์ทำให้สหกรณ์เกิดกำไรหรือเงินส่วนเกินขึ้น ดังนั้น เงินส่วนเกินดังกล่าวสหกรณ์จึงได้จ่ายคืนให้กับสมาชิกตามสัดส่วนปริมาณธุรกิจที่สมาชิกทำไว้กับสหกรณ์²⁰⁷

²⁰⁴ จาก เศรษฐศาสตร์สหกรณ์ (น. 6), โดย ประพันธ์ เสวदनันทน์, 2541 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²⁰⁵ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542, มาตรา 60 วรรคสอง (1)(2).

²⁰⁶ กฎกระทรวง (พ.ศ. 2543) ออกตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ให้ไว้ ณ วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2543.

²⁰⁷ คำอธิบายพระราชบัญญัติสหกรณ์ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542 (กฎหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) (น. 65). เล่มเดิม.

2.5.7.2 การจัดสรรกำไรสุทธิให้บุคคลอื่น

นอกจากสหกรณ์จะต้องจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีเป็นค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยแล้ว ที่ประชุมใหญ่อาจจัดสรรให้จ่ายเป็นเงินโบนัสแก่กรรมการและเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ไม่เกินร้อยละสิบของกำไรสุทธิ²⁰⁸

2.5.8 กิจกรรมและผลการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ในประเทศไทย

การดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ มีกิจกรรม แหล่งรายได้ รายจ่ายอย่างไรสามารถแบ่งได้ดังนี้

กิจกรรมในการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ในที่นี้ จะพอจะจำแนกกิจกรรมการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ได้ 6 ประเภท ดังนี้

1) กิจกรรมการรับฝากเงิน สหกรณ์ทุกประเภทจะมีกิจกรรมการรับฝากเงินจากสมาชิกหรือจากสหกรณ์อื่น โดยจำแนกประเภทของเงินฝากเป็น 3 ประเภท คือ เงินฝากออมทรัพย์เงินฝากออมทรัพย์พิเศษ และเงินฝากประจำ

2) กิจกรรมการให้กู้เงิน กิจกรรมประเภทนี้มีสัดส่วนการหมุนเวียนของเงินมากที่สุด จากข้อมูลของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์²⁰⁹ ณ เดือนมกราคม 2557 พบว่า ปริมาณเงินหมุนเวียนที่อยู่ในธุรกิจสหกรณ์ทุกประเภท คิดเป็นเงินทั้งสิ้น 1,862,649.70 ล้านบาท โดยสัดส่วนปริมาณเงินให้กู้คิดเป็นจำนวนเงินถึง 1,161,052.59 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 62.33 ของปริมาณเงินหมุนเวียนทั้งหมด สำหรับการให้กู้ของสหกรณ์นั้น จะแบ่งการให้กู้เป็น 3 ประเภท คือ ให้กู้ระยะสั้น ให้กู้ระยะปานกลาง และเงินกู้อื่น ๆ

3) กิจกรรมการจัดหาสินค้ามาจำหน่าย สหกรณ์จะจัดหาสินค้ามาจำหน่ายให้กับสมาชิก และบุคคลภายนอก สินค้าที่สหกรณ์นำมาจำหน่าย ได้แก่ สินค้าเกษตร น้ำมันเชื้อเพลิง สินค้าทั่วไป เครื่องจักรอุปกรณ์ และสินค้าอื่น ๆ

4) กิจกรรมรวบรวมผลผลิต ส่วนใหญ่แล้วสหกรณ์ที่รวบรวมผลผลิตจากสมาชิกจะเป็นสหกรณ์ภาคการเกษตร โดยจะรวบรวมสินค้าเกษตร เช่น ปาล์ม ข้าวเปลือก มันสำปะหลัง ข้าวโพด ถั่ว ถั่วลิสง น้ำมันดิบ สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ปู และอื่น ๆ

5) กิจกรรมแปรรูปผลผลิต สหกรณ์จะจัดให้มีการแปรรูปผลผลิตที่สหกรณ์รวบรวมจากสมาชิกและบุคคลภายนอก เช่นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร สัตว์น้ำ และอื่น ๆ

²⁰⁸ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542, มาตรา 60 วรรคสอง(3).

²⁰⁹ จาก สารสนเทศความรู้ทางการเงิน สหกรณ์ทุกประเภท ประจำปี 2556 (น.8), โดย กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, กรุงเทพฯ: ตะวันออก.

6) กิจกรรมการให้บริการ สหกรณ์จัดให้มีการบริการแก่สมาชิก และบุคคลภายนอก ได้แก่ ตลาดกลางรถบรรทุก ศูนย์น้ำ ไถไรไถนา ผสมเทียม รักษาสัตว์ และบริการอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม อาจมีสหกรณ์บางประเภท โดยลักษณะหรือประเภทและวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ไม่อาจจะมีกิจกรรมได้ครบถ้วนทั้ง 6 ประเภท ก็เป็นไปได้

ตารางที่ 2.3 แสดงผลการดำเนินงานของธุรกิจสหกรณ์ (หน่วย: ล้านบาท)

ประเภท ธุรกิจ สหกรณ์	รับฝากเงิน	ให้กู้ยืมเงิน	จัดหาสินค้า มาจำหน่าย	รวบรวม ผลผลิต	แปรรูป ผลิตภัณฑ์	ให้บริการ และส่งเสริม	รวม
การเกษตร	71,855.54	77,498.50	64,670.62	74,150.81	18,045.82	450.97	306,672.20
ประมง	49.61	189.09	541.11	274.54	0.31	72.24	1,126.90
นิคม	3,475.26	3,089.75	3,046.04	3,765.98	1,429.17	20.35	14,826.55
ร้านค้า	48.55	191.15	6,383.97	1.42	23.51	42.19	6,690.79
บริการ	6,782.98	4,814.07	2,669.31	2,665.43	88.84	1,119.27	18,139.91
ออมทรัพย์	410,787.08	1,054,826.36	35.43	-	-	19.18	1,465,668.05
เครดิตยูเนียน	27,930.74	20,443.72	1,011.03	126.59	2.18	11.04	49,525.30
รวม	520,929.76	1,161,052.59	78,357.51	80,984.77	19,589.83	1,735.25	1,862,649.70

ที่มา: กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ สารสนเทศน่ารู้ทางการเงิน สหกรณ์ทุกประเภท ประจำปี 2556

2.5.9 การเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์

สมาชิกสหกรณ์ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของระบบสหกรณ์ ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 กำหนดให้การรับสมาชิกสหกรณ์ สามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

2.5.9.1 สมาชิกปกติ หรือเรียกว่า สมาชิกสามัญ คือ สมาชิกสหกรณ์ที่มีสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายและข้อบังคับของสหกรณ์โดยไม่มีข้อจำกัด ซึ่งตามกฎหมายสหกรณ์กำหนดคุณสมบัติไว้ดังนี้²¹⁰

²¹⁰ คำอธิบายพระราชบัญญัติสหกรณ์และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542 (กฎหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) (น.30). เล่มเดิม.

1) เป็นบุคคลธรรมดาและบรรลุนิติภาวะ²¹¹

2) คุณสมบัติของสมาชิก วิธีการรับสมาชิก การขาดจากสมาชิกภาพตลอดจน สิทธิหน้าที่ของสมาชิก เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับของสหกรณ์²¹²

ข้อบังคับของสหกรณ์จะกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของสมาชิก วิธีการรับ สมาชิก การขาดจากสมาชิกภาพ แยกตามประเภทของสหกรณ์ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตาม วัตถุประสงค์ของแต่ละสหกรณ์ เช่น สมาชิกของสหกรณ์การเกษตรต้องมีอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น

2.5.9.2 สมาชิกสมทบ คือ สมาชิกสหกรณ์ที่ถูกจำกัดสิทธิและหน้าที่บางประการ โดย กฎหมายและข้อบังคับของสหกรณ์ ซึ่งตามกฎหมายสหกรณ์ มาตรา 41 กำหนดลักษณะพิเศษของ สมาชิกสมทบไว้ดังนี้

1) ให้นายทะเบียนสหกรณ์ประกาศกำหนดประเภทของสหกรณ์ที่สามารถรับ สมาชิกสมทบได้ โดยในปัจจุบัน ได้มีประกาศนายทะเบียนสหกรณ์กำหนดให้สหกรณ์ทุกประเภท สามารถรับสมาชิกสมทบได้²¹³

2) คุณสมบัติ วิธีรับสมัคร และการขาดจากสมาชิกภาพ ตลอดจนสิทธิและ หน้าที่ของสมาชิกสมทบ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในข้อบังคับ และ

3) ห้ามมิให้สหกรณ์ให้สิทธิแก่สมาชิกสมทบในการนับชื่อของสมาชิกสมทบ เข้าเป็นองค์ประชุมในการประชุมใหญ่ การออกเสียงในเรื่องใด ๆ หรือเป็นกรรมการดำเนินการ

จากการศึกษาข้างต้นสมาชิกสหกรณ์ทั้ง 2 ประเภท มีความแตกต่างกัน ซึ่งการกำหนด คุณสมบัติการเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ จะเป็นปัญหาทางกฎหมายประการหนึ่งที่จะเป็นอุปสรรคต่อ การส่งเสริมการเป็นสมาชิกสหกรณ์โดยการยอมให้หักค่าลดหย่อนเงินค่าหุ้นสหกรณ์ในการ คำนวณภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในบทต่อไป

2.5.10 ประโยชน์ของการเป็นสมาชิกสหกรณ์

ประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากสหกรณ์นั้น ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ ประโยชน์ที่ได้รับจากการที่สมาชิกลงทุนกับสหกรณ์, จากการทำกิจกรรมหลักของสหกรณ์ และ ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับเป็นพิเศษ

²¹¹ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542, มาตรา 33 (2).

²¹² พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542, มาตรา 43 (7).

²¹³ ประกาศนายทะเบียนสหกรณ์ เรื่องกำหนดประเภทของสหกรณ์ที่สามารถรับสมาชิกสมทบได้ ประกาศ ณ วันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542.

2.5.10.1 ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับจากการลงทุนกับสหกรณ์ มีรายละเอียดดังนี้

(1) เงินปันผล

โดยหลักทั่วไปในการดำเนินกิจการสหกรณ์จะกำหนดให้สมาชิกต้องถือหุ้นสหกรณ์ซึ่งถือว่าเป็นการลงทุนกับสหกรณ์นั่นเอง เมื่อสหกรณ์มีผลกำไร (Profit) จากการดำเนินกิจการสหกรณ์ซึ่งสหกรณ์เรียกว่าส่วนเกิน (Margin) สหกรณ์ก็จะปันส่วนเกินนี้ให้แก่สมาชิก ในรูปเงินปันผลโดยใช้จำนวนหุ้นเป็นฐานในการคำนวณ (Base on Shares) ซึ่งมีลักษณะเดียวกัน กับปันผลของบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนทั่วไป

เงินปันผลจากหุ้นที่ชำระแล้ว คือเงินซึ่งที่ประชุมใหญ่สหกรณ์ มีมติจ่ายให้แก่สมาชิกที่ถือหุ้นที่ชำระแล้วในตอนสิ้นปีบัญชี ทั้งนี้ ในอัตราไม่เกินอัตราสูงสุดที่กำหนดไว้ ปัจจุบันคือร้อยละสิบต่อปี²¹⁴ ซึ่งสมาชิกจะได้รับเงินปันผลตามหุ้นเต็มจำนวนตามสัดส่วนของระยะเวลา

เงินปันผลจากหุ้นที่ชำระแล้ว ถือว่าเป็นเงินได้พึงประเมินประเภทที่หนึ่ง เงินปันผลดังกล่าวปัจจุบันมีพระราชกฤษฎีกากำหนดให้เงินปันผลเป็นเงินได้พึงประเมินที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องนำมารวมคำนวณเป็นเงินได้เพื่อเสียภาษี²¹⁵

(2) ดอกเบี้ยเงินฝาก

ดอกเบี้ยเงินฝากเกิดมาจากการที่สมาชิกของสหกรณ์ นำเงินไปฝากไว้กับสหกรณ์ และสหกรณ์ได้ให้ผลตอบแทนในรูปแบบของดอกเบี้ย ถือว่าเป็นการลงทุนกับสหกรณ์รูปแบบหนึ่ง เนื่องจากสหกรณ์สามารถนำเงินดังกล่าวไปลงทุนต่อ หรือนำไปให้สมาชิกอื่นกู้ต่อได้

โดยทั่วไปสมาชิกสหกรณ์ จะได้รับดอกเบี้ยเงินฝากในอัตราสูงกว่าหรืออย่างน้อยเทียบเท่าอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์ ทั้งนี้ หากเป็นดอกเบี้ยเงินฝากออมทรัพย์ จะได้รับการยกเว้นภาษีทั้งจำนวนสำหรับสมาชิกสหกรณ์ที่เป็นบุคคลธรรมดา²¹⁶ แต่หากเป็นเงินฝากประจำจะได้รับการยกเว้นตามเงื่อนไข กล่าวคือ ดอกเบี้ยเงินฝากประจำที่เกิดจากการฝากเงินกับสหกรณ์ออมทรัพย์ตามกฎหมายสหกรณ์ในประเทศไทย เป็นรายเดือนติดต่อกันมีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 24 เดือน นับแต่วันที่ฝาก โดยมียอดเงินฝากแต่ละคราวเท่ากันแต่ไม่เกิน 25,000 บาท ต่อเดือนและรวมทั้งหมดแล้วต้องไม่เกิน 600,000 บาท²¹⁷ และสำหรับสมาชิกของชุมนุมสหกรณ์ คือสหกรณ์ทั่วไปที่มีสถานภาพเป็นนิติบุคคล ปัจจุบันไม่ต้องเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลจากดอกเบี้ยเงินฝาก

²¹⁴ กฎกระทรวง ออกตามความในพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ลงวันที่ 26 กันยายน 2543.

²¹⁵ พระราชกฤษฎีกา ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร (ฉบับที่ 40) พ.ศ. 2541.

²¹⁶ พระราชกฤษฎีกา ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร(ฉบับที่ 40) พ.ศ. 2514.

²¹⁷ พระราชกฤษฎีกา ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร(ฉบับที่ 301) พ.ศ. 2539.

เพราะเหตุว่าสหกรณ์มิใช่บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลที่มีหน้าที่ต้องเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลตามที่ประมวลรัษฎากรกำหนดไว้

2.5.10.2 ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับจากการกระทำต่อกิจกรรมหลักของสหกรณ์

(1) เงินเฉลี่ยคืนตามส่วนธุรกิจที่สมาชิกได้ทำไว้กับสหกรณ์ในระหว่างปี (Patronage Refund: เงินเฉลี่ยคืน)

สมาชิกเมื่อได้ทำธุรกิจกับสหกรณ์ เช่น กู้เงินจากสหกรณ์ ซื้อสินค้าจากสหกรณ์ เมื่อถึงเวลาสิ้นปีบัญชี สหกรณ์จะจ่ายเงินเฉลี่ยคืนให้ตามอัตราส่วนจำนวนรวมของดอกเบี้ยเงินกู้ที่ได้ส่งให้แก่สหกรณ์ หรือที่ได้ซื้อสินค้ากับร้านค้าสหกรณ์ ในระหว่างปี ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามมติที่ประชุมใหญ่จัดสรร โดยอัตราเงินเฉลี่ยคืนอาจเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเท่ากันทุกปี อย่างไรก็ตาม สหกรณ์อาจมีเงื่อนไขเพิ่มเติมบางประการที่กำหนดหากผิดเงื่อนไข ก็จะหมดสิทธิได้รับเฉลี่ยคืน เช่น สมาชิกที่ผิดนัดการส่งงวดชำระหนี้ จะไม่ได้รับเฉลี่ยคืนสำหรับปีนั้น เป็นต้น

ทั้งนี้เงินเฉลี่ยคืนดังกล่าว ปัจจุบันได้มีพระราชกฤษฎีกายกเว้นไม่ต้องนำมารวมคำนวณเป็นเงินได้พึงประเมินเพื่อเสียภาษีเงินได้²¹⁸

(2) ดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราที่ต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้จากสถาบันการเงิน สหกรณ์จัดดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราที่ต่ำกว่า หรือเท่ากับอัตราดอกเบี้ยเงินกู้จากสถาบันการเงินอื่น

(3) การซื้อขายสินค้าจากสหกรณ์ในราคาต่ำกว่าราคาตลาด หรือขายสินค้าให้สหกรณ์ในราคาที่สูงกว่าราคาตลาด

วัตถุประสงค์ประการหนึ่งในการรวมตัวของบุคคลเพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์ก็เพื่อที่จะช่วยเหลือกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ

2.5.10.3 ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับเป็นพิเศษ

สหกรณ์แต่ละประเภทจะมีสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกที่แตกต่างกันออกไปตามความต้องการส่วนใหญ่ของสมาชิก ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมสวัสดิการหลักที่สมาชิกสหกรณ์ทุกประเภทจะได้รับจากสหกรณ์ ตัวอย่างเช่น

- (1) ทุนช่วยเหลือสมาชิกผู้ประสบภัยพิบัติ
- (2) ทุนช่วยเหลือสมาชิกถึงแก่กรรม
- (3) ทุนสวัสดิการเพื่อการสงเคราะห์แก่สมาชิกและครอบครัว
- (4) ทุนสวัสดิการบำเหน็จสมาชิกที่เกษียณอายุ
- (5) ทุนอุดหนุนการศึกษาของบุตรสมาชิก

²¹⁸ พระราชกฤษฎีกา ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร(ฉบับที่ 40) พ.ศ. 2514.

- (6) ทุนสวัสดิการสมาชิก เพื่อการสงเคราะห์ศพบิดามารดา
- (7) ทุนสวัสดิการสมาชิกเพื่อการรักษาพยาบาล

2.6 กฎหมายแม่บทและกฎหมายภาษีลำดับรอง

ผู้วิจัยทำการศึกษาถึงระบบกฎหมายภาษี ซึ่งประกอบด้วย กฎหมายแม่บท (Parent Act) และกฎหมายภาษีลำดับรอง (Secondary Legislation) โดยเฉพาะเหตุผลในการให้อำนาจองค์กรฝ่ายบริหารออกกฎหมายภาษีลำดับรอง ข้อดีและข้อเสียของกฎหมายภาษีลำดับรองเพื่อนำไปทำการวิเคราะห์และสรุปแนวทางในการแก้ไขเรื่องการหักค่าลดหย่อนในการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาต่อไป

2.6.1 เหตุผลในการออกกฎหมายภาษีลำดับรอง

กฎหมายภาษีอากร เป็นกฎหมายแม่บทที่ลดความสามารถในการใช้จ่ายเงินของประชาชน เพราะทำให้ประชาชนไม่สามารถใช้เงินที่หามาได้ทั้งหมด แต่จำเป็นต้องเก็บเงินบางส่วนไว้เพื่อเสียภาษีให้แก่รัฐ จึงอาจกล่าวได้ว่า กฎหมายภาษีอากรมีผลกระทบต่อสิทธิของประชาชนในการใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และกระทบต่อเสรีภาพในทางทรัพย์สินของประชาชน กฎหมายภาษีอากรจึงต้องตราเป็นพระราชบัญญัติที่ออกโดยรัฐสภา เนื่องจาก สมาชิกของรัฐสภาประกอบด้วย วุฒิสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งวุฒิสมาชิกส่วนหนึ่งและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งของประชาชน จึงถือว่าเป็นผู้แทนของประชาชน ดังนั้นพระราชบัญญัติภาษีอากรจึงควรออกโดยรัฐสภา หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดยรัฐสภา²¹⁹

อย่างไรก็ตาม กฎหมายแม่บทหรือพระราชบัญญัติที่ออกโดยรัฐสภาอาจขาดกฎเกณฑ์ที่เป็นรายละเอียดและกฎเกณฑ์ทางเทคนิคที่จำเป็นเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงอาจมีบทบัญญัติในกฎหมายแม่บทให้อำนาจแก่องค์กรฝ่ายบริหารในการออกคำสั่ง หรือระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ที่เป็นรายละเอียดและกฎเกณฑ์ทางเทคนิค โดยรัฐสภาไม่จำเป็นต้องออกพระราชบัญญัติฉบับใหม่ ซึ่งคำสั่งหรือระเบียบที่ออกโดยองค์กรฝ่ายบริหารนี้เรียกว่า กฎหมายลำดับรอง (Secondary Legislation) ซึ่งกฎหมายลำดับรองนี้อยู่ภายใต้หลักขอบวัตถุประสงค์ (Ultra Vires) กล่าวคือ กฎหมายลำดับรองไม่สามารถมีเนื้อหาสาระเกินไปกว่าบทบัญญัติในกฎหมายแม่บทให้อำนาจไว้²²⁰

²¹⁹ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หลักการและบทวิเคราะห์ (น. 228). เล่มเดิม.

²²⁰ แหล่งเดิม.

พระราชบัญญัติภาษีของไทย ได้ให้อำนาจองค์กรฝ่ายบริหารออกกฎหมายภาษีลำดับรอง ได้แก่ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศกระทรวงการคลัง ระเบียบกระทรวงการคลัง ประกาศอธิบดี และคำสั่งกรมฯ (กรมสรรพากร กรมศุลกากร และกรมสรรพสามิต)²²¹

2.6.2 ข้อดีและข้อเสียของกฎหมายภาษีลำดับรอง

2.6.2.1 ข้อดีของกฎหมายลำดับรอง

1) โดยหลักแล้วจะไม่กำหนดระยะเวลาในการตรากฎหมาย เนื่องจากเป็นกฎหมายที่ออกโดยองค์กรฝ่ายบริหาร ที่มีอำนาจออกหรือแก้ไขปรับปรุงได้ตามเหตุการณ์ จึงไม่ต้องคำนึงถึงระยะเวลาในการเปิดปิดสมัยประชุมสภา

2) กฎหมายลำดับรองช่วยให้การทำงานของกฎหมายแม่บทรวดเร็วโดยไม่ต้องรอการออกพระราชบัญญัติฉบับใหม่ ทำให้ระบบภาษีเปลี่ยนแปลงได้ทันตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม

3) เนื่องจากกฎหมายลำดับรองสามารถเปลี่ยนแปลงกฎหมายแม่บท (ภายใต้ขอบเขตที่ด้วบทบัญญัติในกฎหมายแม่บทได้ให้อำนาจไว้) กฎหมายลำดับรองจึงช่วยแก้ไขความผิดพลาดหรือช่องโหว่ที่ค้นพบในกฎหมายแม่บท สิ่งนี้สามารถขัดขวางการหลบหลีกภาษีที่ไม่สามารถยอมรับได้ (Unacceptable Tax Avoidance) โดยไม่ต้องรอคอยการออกพระราชบัญญัติภาษีโดยรัฐสภา

4) เนื่องจากกฎหมายลำดับรองสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ทางเทคนิคและที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยสำหรับการทำงานหรือบังคับใช้ของกฎหมายแม่บท (ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายแม่บทได้ให้อำนาจไว้) กฎหมายภาษีลำดับรองจึงแก้ไขปัญหาของกฎหมายแม่บทที่ขาดกฎเกณฑ์ทางเทคนิคและกฎเกณฑ์ที่เป็นรายละเอียดในการทำงาน

2.6.2.2 ข้อเสียของกฎหมายลำดับรอง²²²

1) กฎหมายลำดับรองซึ่งมีจำนวนมากทำให้ระบบกฎหมายภาษีที่ซับซ้อนไม่สอดคล้องกับหลักความง่ายของกฎหมายภาษี

2) การให้อำนาจองค์กรฝ่ายบริหารออกกฎหมายภาษีลำดับรองได้หลายรูปแบบ ทำให้มีกฎหมายภาษีลำดับรองหลายฉบับที่เกี่ยวกับภาษีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สร้างความสับสนให้กับผู้เสียภาษี ซึ่งขัดต่อหลักความแน่นอนชัดเจนของกฎหมายภาษี

3) การขาดการตรวจสอบอย่างละเอียด กฎหมายลำดับรองไม่ถูกตรวจสอบและควบคุม โคนรัฐสภา ซึ่งในกรณีที่กฎหมายภาษีลำดับรองที่ได้ทำออกมาในลักษณะที่เป็น

²²¹ แหล่งเดิม.

²²² แหล่งเดิม.

กฎเกณฑ์ทางเทคนิคเพื่อสนับสนุนการทำงานหรือบังคับใช้กฎหมายภาษีแม่บท ไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้การตรวจสอบและควบคุมโดยรัฐสภา แต่หากเป็นกฎหมายลำดับรองที่ออกมาในเรื่องโครงสร้างที่สำคัญของภาษี ควรอยู่ภายใต้การตรวจสอบและควบคุมของรัฐสภา แต่ประมวลรัษฎากรให้อำนาจองค์กรฝ่ายบริหารในการออกกฎหมายลำดับรองในเรื่องโครงสร้างที่สำคัญของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา เช่น การลดอัตราหรือการยกเว้นภาษี การกำหนดค่าใช้จ่ายที่ยอมให้หักจากเงินได้ประเภทต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ในการคำนวณภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา และการกำหนดการยกเว้นเงินได้จากการจัดเก็บภาษี เป็นต้น

2.6.3 กฎหมายภาษีลำดับรองที่เกี่ยวกับการหักค่าลดหย่อน

จากที่กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายภาษีแม่บท อันได้แก่ พระราชบัญญัติภาษีและประมวลรัษฎากรอาจมีบทบัญญัติให้อำนาจองค์กรฝ่ายบริหารออกกฎหมายลำดับรองในเรื่องใด ๆ ภายใต้ขอบเขตที่ตัวบทบัญญัติในกฎหมายแม่บทได้ให้อำนาจไว้ ซึ่งตามประมวลรัษฎากรก็มีบทบัญญัติให้อำนาจฝ่ายบริหารออกกฎหมายลำดับรอง คือ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศ อธิบัตินี้

ซึ่งจากการศึกษาข้างต้นเกี่ยวกับการยกเว้นภาษี และการลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ประมวลรัษฎากรมีบทบัญญัติให้อำนาจฝ่ายบริหารสามารถออกกฎหมายลำดับรองในเรื่องดังกล่าวได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

1) มีการให้ฝ่ายบริหารออกกฎกระทรวงยกเว้นภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาได้ โดยอาศัยอำนาจตามประมวลรัษฎากร มาตรา 42(7) ออกกฎกระทรวง 126(พ.ศ. 2509) ระบุประเภทเงินได้ที่ได้รับการยกเว้นภาษี มีจำนวน 79 ประเภท

2) ตามมาตรา 3 แห่งประมวลรัษฎากร ให้อำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกา ในการลดหรือยกเว้นบรรดารัษฎากรประเภทต่าง ๆ ซึ่งเรียกเก็บตามประมวลรัษฎากรนี้ เช่น พระราชกฤษฎีกา ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการลดอัตรารัษฎากร (ฉบับที่ 576) พ.ศ. 2557

ดังนั้น การออกกฎหมายลำดับรองที่เกี่ยวกับการหักค่าลดหย่อนและการยกเว้นภาษี จึงสามารถทำได้ เนื่องจากประมวลรัษฎากรได้ให้อำนาจไว้

2.7 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในประเด็นการส่งเสริมการเป็นสมาชิกสหกรณ์โดยใช้มาตรการทางภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา: ศึกษากรณีการหักค่าลดหย่อนจากเงินค่าซื้อหุ้นสหกรณ์ ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 เรื่อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยดังต่อไปนี้

2.7.1 วิจัยนิพนธ์เรื่องปัญหาการจัดเก็บภาษีเงินได้ของสหกรณ์ตามประมวลรัษฎากร

ฤทธิธม วงศ์นวล (2554) ได้ทำการศึกษาปัญหาการจัดเก็บภาษีเงินได้ของสหกรณ์ตามประมวลรัษฎากร โดยใช้วิธีการศึกษาแบบวิจัยเชิงคุณภาพหรือวิจัยเอกสาร (Documentary Research) จากพระราชบัญญัติสหกรณ์ฉบับต่าง ๆ ประมวลรัษฎากร คำพิพากษาศาลฎีกา หนังสือตอบข้อหารือของกรมสรรพากร ตำรา หนังสือทั้งของไทยและของต่างประเทศ บทความ รวมถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

ผลการศึกษาพบว่า ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 กำหนดให้สหกรณ์มีฐานะเป็นนิติบุคคล สามารถดำเนินธุรกิจกับสมาชิกและผู้ที่ไม่ใช่สมาชิก และประมวลรัษฎากรมิได้กำหนดให้นิติบุคคลประเภทสหกรณ์มีหน้าที่ชำระภาษีเงินได้นิติบุคคล นอกจากนั้นสมาชิกของสหกรณ์ยังได้รับยกเว้นการจัดเก็บภาษีจากเงินเฉลี่ยคืน เงินปันผล และดอกเบี้ยเงินฝากออมทรัพย์ที่ได้รับจากสหกรณ์อีกด้วย ซึ่งปรากฏว่าในปัจจุบันบางสหกรณ์ได้กระทำการที่ออกไปจากขอบเขตวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสหกรณ์ คือประกอบธุรกิจกับบุคคลภายนอกในลักษณะแข่งขันกับองค์กรธุรกิจทั่วไปซึ่งเป็นการมุ่งเน้นแสวงหากำไรมาแบ่งปันกัน ซึ่งไม่ต่างกับองค์กรเอกชนทั่วไป ดังนั้นการยกเว้นภาษีต่าง ๆ ให้กับสหกรณ์จึงเป็นช่องว่างให้มีการใช้สหกรณ์เป็นเครื่องมือในการหลบเลี่ยงภาษี ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมและความไม่เป็นกลางต่อธุรกิจเอกชนหรือบุคคลทั่วไป ดังนั้น จึงเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาโดยกำหนดให้มีการแบ่งแยกรายได้ที่เกี่ยวกับสหกรณ์ และรายได้ที่ไม่เกี่ยวกับสหกรณ์ เพื่อจัดเก็บภาษีทั้งในระดับของสหกรณ์ และสมาชิกสหกรณ์ แต่จะบรรเทาภาระภาษีให้บางส่วนโดยการลดอัตราภาษีลง เฉพาะในการทำธุรกรรมกับสมาชิกไม่น้อยกว่าร้อยละเก้าสิบ เมื่อเทียบกับปริมาณธุรกิจทั้งหมดในแต่ละปีของสหกรณ์

จากการศึกษางานวิจัยดังกล่าว ผู้ศึกษาได้นำความรู้เกี่ยวกับประเด็นการยกเว้นการจัดเก็บภาษีในระดับสมาชิกของสหกรณ์ ในกรณีการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา มาเป็นแนวทางในการศึกษาในครั้งนี้

2.7.2 วิจัยนิพนธ์เรื่องปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีเงินได้บุคคลธรรมดา

ภัทรกร เปี่ยมทองคำ (2555) ได้ทำการศึกษาปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาตามประมวลรัษฎากร: ศึกษากรณีภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลโดยวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือ บทบัญญัติของกฎหมาย วิจัยนิพนธ์ บทความ วารสาร เอกสารต่าง ๆ รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทั้งที่เป็นภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่า การหักค่าใช้จ่ายในการเหมาควรมีเพดานในการหัก รวมถึงควรมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในการกำหนดอัตราการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาและมีการปรับปรุงอัตราการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ และควรกำหนดหลักเกณฑ์ในการหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควรว่าค่าใช้จ่ายใดหักได้ ค่าใช้จ่ายใดหักไม่ได้ เพื่อให้การหักค่าใช้จ่ายจากเงินได้พึงประเมินมีความเป็นธรรมและสะท้อนถึงความสามารถในการเสียภาษีมากขึ้น

จากการศึกษาผลงานการวิจัยข้างต้น ผู้ศึกษาได้นำความรู้เกี่ยวกับหลักการจัดเก็บภาษีอากรที่ดี และหลักความมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจ มาเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้